

Timuçin Əfəndiyev

Heydər Əliyev

və

milli-mənəvi dəyərlərimiz

Bakı – 2011

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin rektoru, əməkdar incəsənət xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Timuçin Əfəndiyevin kitabı ulu öndər, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin çoxcəhətli mədəniyyət nəzəriyyəsinin təhlilinə həsr olunmuşdur. Müəllif tarixilik prinsipinə əsaslanaraq dünya şöhrətli siyasi xadimin, dahi şəxsiyyətin mədəniyyət konsepsiyasını şərh etməyə çalışır. O, belə bir fikri metodoloji əsas kimi götürür ki, Heydər Əliyev istər çoxəsrlik zəngin ədəbiyyatımız, istərsə də qədim və bədii cəhətdən kamil mədəniyyət və incəsənətimizin ayrı-ayrı sahələrindən bəhs edərkən bütün bunlara dövlətçilik nöqteyi-nəzərindən, azərbaycançılıq fəlsəfəsinin məxəzləri kimi yanaşmışdır.

Kitabda ulu öndərin mənəvi xəzinəmiz olan milli adət və ənənələrimiz, həmçinin ədəbiyyat, incəsənətin müxtəlif sahələri ilə bağlı söylədiyi fikirlər müvafiq fəsillərdə yer almışdır. Müdrik dövlət başçısı Heydər Əliyevin sənət xadimləri ilə unudulmaz görüşləri, onlara göstərdiyi qayğısı, diqqəti tədqiqatda xüsusi qeyd olunur.

Kitab Heydər Əliyevin milli sərvətimiz olan zəngin irsini sevənlər, mədəniyyətimizin təəssübkeşləri, ziyalılar, tələbə, magistr və doktorantlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

**Timuçin Əfəndiyevin «Heydər Əliyev və milli-mənəvi
dəyərlərimiz» adlı monoqrafiyası haqqında**

R Ə Y

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin böyük və şərəfli adı, misilsiz dəyəərə malik əməlləri əbədi olaraq tariximizə daxil olmuşdur.

80 illik ömrümdə mən Azərbaycanda və xaricdə dəfələrlə böyük alimlər, məşhur ədiblər, mədəniyyət xadimləri, dövlət adamları, bəzi ölkələrin başçıları ilə görüşüb həmsöhbət olmuşam. Onlardan çox şey öyrənmişəm. Amma bu gün bütün varlığım ilə məmnun-məmnun etiraf edirəm ki, həyatın ən müxtəlif sahələrinə dair biliyinin zənginliyi, maraq dairəsinin vüsəti, yaddaşının itiliyi, Ana dilimizdə və rusca nitqlərimin rəvanlığı baxımından Heydər Əliyevə bərabər olan ikinci bir şəxsiyyəti mən təsəvvürümə gətirə bilmirəm. Onun bir dövlət başçısı kimi həm daxili, həm də xarici siyasətdə

irəliyə atdığı hər bir addım ilk növbədə doğma Azərbaycanın, başı bəlalar çəkmiş xalqımızın mənafeyi kimi ali bir məqsədə xidmət etmişdir. Onunla çoxsaylı mənəvi təmaslar nəticəsində büllurlaşmış qənaətim budur ki, XX əsrlə XXI əsrin, ikinci minilliklə üçüncü minilliyin qovuşuğunda Heydər Əliyev doğma Azərbaycanımızın həqiqətən də böyük tarixi şansı olmuşdur. Onun bizə yadigar qoyub getdiyi nəzəri irs milli sərvətimizdir və biz bu qiymətli irsi zaman-zaman öyrənməli, dövlətçiliyimizə və həyatımıza tətbiq etməliyik. Bu istiqamətdə bir sox dəyrli əsərlər yazılıb. Akademik Ramiz Mehdiyev tərəfindən Heydər Əliyev irsinin tədqiq metodologiyası və araşdırmaların strategiyası işlənib hazırlanmışdır.

Əməkdar incəsənət xadimi, professor T.Əfəndiyevin monoqrafik səciyyəli yeni kitabı da bu istiqamətdə aparılmış maraqlı tədqiqatlardan biridir. Kitabda ulu öndərin ədəbiyyata, milli mədəniyyətimizin estetik problemlərinə, teatr, kino, rəssamlıq və musiqi sənətimizə dair görüşləri müvafiq fəsillərdə araşdırılır.

Kitabın məntiqi əsaslar üzərində qurulmuş strukturu və vahid konsepsiyası var. Heydər Əliyev bədii ədəbiyyatdan ideoloji və dövlətçilik məqsədləri ilə istifadə edir, tez-tez yazıçılarla görüşür, görkəmli çağdaş sənətkarların və klassiklərimizin yubileylərini geniş

miqyasda keçirir, əsərlərini nəşr etdirirdi. O, «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun 1300, dahi Füzulinin 500 illiyini ümumtürk ədəbi-mədəni hadisəsi kimi bayram edərək bütün dünya türklərini bu böyük tədbirlərin ətrafına toplaya bilmişdi. Kitabın ədəbiyyata həsr olunmuş fəslində bu məsələlər konseptual şəkildə qoyulur və tarixilik prinsipi əsasında dəyərləndirilir.

Kitabda belə bir fikir qırmızı xətt kimi keçir ki, Heydər Əliyev milli mədəniyyətimizin böyük hamisi idi. O, hələ DKT-nın sədri olarkən Azərbaycan yazıçılarına, kino və teatr xadimlərinə qayğı ilə yanaşmış, 1969-cu ildə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdən isə, respublikada ədəbi-mədəni həyatın milli dəyərlər kontekstində qurulmasına başçılıq etmişdir. R.Rza, M.İbrahimov, S.Rəhimov, S.Rüstəm, R.Behbudov, Q.Qarayev, F.Əmirov kimi ədəbiyyat və sənət xadimlərinin o zamankı SSRİ-nin ən ali mükafatı – Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı ilə təltif edilməsi birinci növbədə məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və nüfuzu sayəsində mümkün olmuşdur.

T.Əfəndiyevin kitabında Heydər Əliyevin çoxşaxəli estetik görüşləri nəzəri problemlər işığında araşdırılır. Əsərdə irəli sürülən müddəalar tutumlu, aydın və konseptual səciyyəyə malikdir. Belə hesab edirəm ki, professor Timuçin Əfəndiyevin «Heydər Əliyev və milli-

mənəvi dəyərlərimiz» monoqrafiyası ümummilli liderimizin, bu dünya şöhrətli tarixi şəxsiyyətin zəngin mənəvi irsinin təbliği işinə mühüm faydalar verəcəkdir.

BƏKİR NƏBİYEV

AMEA-nın Nizami adına

**Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru,
akademik**

**Timuçin Əfəndiyevin «Heydər Əliyev və milli-mənəvi
dəyərlərimiz» adlı monoqrafiyası haqqında**

R Ə Y

Azərbaycan mədəniyyətinin ən böyük nailiyyətləri görkəmli dövlət xadimi, mütəfəkkir, maarifçi və sözün əsl mənasında böyük ziyalı Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz buna görə də Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrü mədəniyyətimizin tarixində yeni intibah dövrü adlandırmaq olar.

Heydər Əliyev ensiklopedik təfəkkürlü, dərin erudisiyalı müdrik şəxsiyyət idi. Azərbaycanın milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərinin ümumbəşəri ideyalarla zənginləşdirilməsində onun misilsiz xidmətləri olmuşdur. O, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlarla dolu tarixi keçmişinə, zəngin mənəvi dəyərlərinə, maddi-mənəvi irsinə, incəsənətinə qayğı ilə yanaşmışdır. Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin hamisi olmuşdur. O, xalqın mənəviyyatını zənginləşdirən, onu bütün dünyada tanıdan

milli mədəniyyətimizin hərtərəfli inkişafını, yüksəlişini daim izləmiş, ona yardım etməyi özünün ən ümdə vəzifəsi kimi qəbul etmişdir.

Heydər Əliyev demişdir: “Ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin, mədəniyyətimizin ən böyük və fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, zaman-zaman istedadlı insanlar mədəniyyətimizdə yeni yollar, yeni cığırılar açır, yeni formalar meydana gətirirlər”.

Müasir ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin və mədəniyyətimizin bəşəri arenada öz nadir inciləri ilə dünyanı heyran qoyması, ölkəmizin şöhrətini qaldırması, xalqımızın qədim mədəniyyətə malik olması bu müdrik fikri təsdiq edir.

Heydər Əliyev şəxsiyyəti Azərbaycan tarixində, milli-siyasi təfəkkürümüzdə, dövlətçilik şüurumuzda çox böyük mənə yükünü daşıyan fenomenə çevrilmişdir. Bu fenomeni bu böyük insanın öz millətinə, Vətəninə həsr olunan, hər səhifəsi son yarıməsrlilik tariximizin canlı salnaməsi olan ömür kitabı, 30 ildən artıq bir müddətdə Azərbaycana rəhbərlik fəaliyyəti, xalqın ona ümid və nicat mənbəyi kimi baxması, öz həqiqi liderinə olan böyük sevgisi və inamı yaratmışdır.

Bu gün Heydər Əliyev şəxsiyyətini dəyərləndirmək cəhdində olmaq tarixə, zamana, gələcəyə qiymət vermək iddiası qədər çətindir. Çünki Heydər Əliyev şəxsiyyəti fərdi-subyektiv ölçülərə, bütövlükdə tarixə, zamana sığmır. Özünün böyük həyatı ilə zamanın çərçivəsinə sığmayan bir insan sözə heç vaxt sığa bilməz. Çünki bu tarixi şəxsiyyətin fəaliyyətinin hər səhifəsi, hər mərhələsi son əlli illik Azərbaycan tarixinin mərhələləri ilə üst-üstə düşür, bəzən hətta indi arxada qalmış o tarixin bütövlükdə dərkini şərtləndirir.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin hər bir atributu Heydər Əliyevin adıyla, onun yorulmaz fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Ümummilli liderin elmə, təhsilə, mədəniyyətə, teatra qayğısı hər birimizə yaxşı məlumdur. Bir dövlət başçısı kimi Heydər Əliyev daim sənətkara qayğı göstərir, istedadları tapıb üzə çıxarır, onları dəstəkləyir, yeni yaradıcılıq uğurlarına ruhlandırırdı.

Heydər Əliyevin incəsənət xadimləri ilə hər bir görüşü əlamətdar hadisəyə çevrilirdi. Belə görüşlərdən hədsiz mənəvi zövq alan Heydər Əliyev deyirdi: “Xalqımızın incəsənət, mədəniyyət sahəsində nailiyyətləri

Vətəninə, millətini sevən hər bir azərbaycanlı üçün iftixar mənbəyidir. Mən bununla daim fəxr etmişəm”.

Bu gün də liderin xatirəsinə onlarca sanballı kitablar həsr olunur, Heydər Əliyev irsi öyrənilir və təbliğ edilir, gələcək nəsillərə ötürülür.

Professor Timuçin Əfəndiyevin ərsəyə gətirdiyi “Heydər Əliyev və milli-mənəvi dəyərlərimiz” adlı kitab da bu qəbildəndir. Kitabda ulu öndərin ədəbiyyatla bağlı fikirlərini və mədəniyyətin müxtəlif sahələri ilə bağlı görüşlərini əks etdirən altı fəsil vardır.

Bu fəsillər qoyulan problemlərin səciyyəsi baxımından məntiqi surətdə biri digərini tamamlayır və monoqrafik xarakter daşıyır.

Kitabın ümumi pafosunu belə bir cəhət müəyyənləşdirir ki, Heydər Əliyev istər ədəbiyyat, istərsə də çoxcəhətli mədəniyyət problemlərini həll edərkən onlara sırf dövlətçilik mənafeləri baxımından yanaşmış və milli ideologiyamızın - azərbaycancılığın nəzəri səviyyəsinə müraciət etmişdir. Məhz bu səbəbdən də kitabın müəllifi bu nöqteyi-nəzəri metodoloji başlanğıc kimi götürərək, incəsənət problemlərini ictimai-tarixi kontekstdə həll etməyə çalışıb. Kitab, əsasən, ümummilli liderin mədəniyyət haqqında fikirlərinə istinadən yazılmışdır.

“Müstəqil dövlətimiz üçün taleyüklü məsələlərin həyata keçirilməsi tariximizin bir çox qaranlıq səhifələrini açmaqla kimliyimizi tam müəyyən etməyi, milli kökləri ilə bağlı yeni təfəkkürlü gənc nəsil yetişdirilməsini zəruri edir. Keçid dövrünün çətinliklərinə, ağır proseslərinə baxmayaraq, biz öz tarixi keçmişimizin çox dəyərli səhifələrini qısa bir müddətdə açmış və xalqa göstərməyə nail olmuşuq. Xalqımızın hər bir övladı öz tarixi keçmişini, varisi olduğu mədəni irsi daha dərinlən öyrənərək böyük qürur hissi duymağa başlayır və sözsüz ki, bununla fəxr edir”. Ulu öndərin bu fikirlərini əsas götürən müəllif sübut edir ki, tarixilik və müasirliyin üzvi vəhdəti Heydər Əliyevin sənət konsepsiyası üçün başlıca şərtir.

Kitabda belə bir problem əsas götürülür ki, bədii ədəbiyyat bütün incəsənət növlərinin- teatrın, kinonun, musiqinin, rəssamlıq sənətinin genetik mənşəyi və təkanverici amilidir. Bu baxımdan kitabın fəsiləri vahid bir konsepsiyanın axınına xidmət göstərir.

Kitabda Heydər Əliyevin mədəni irs nəzəriyyəsi müxtəlif rakurslardan diqqəti cəlb edir. Uzun illər kulturologiya, ədəbiyyat və mədəniyyət yönümlü araşdırmalar aparmış T.Əfəndiyevin bu kitabının nəşri

Heydər Əliyev irsinin tədqiqi və təbliği sahəsində faydalı olacaqdır.

Rəna MƏMMƏDOVA
AMEA-nın müxbir üzvü,
sənətşünaslıq doktoru, professor

*Mədəniyyəti inkişaf etdirmək milləti inkişaf
etdirmək, milli ruhu yaşatmaq deməkdir.
Heydər Əliyev*

Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir

Tarix uzaqlaşdıqca biz Heydər Əliyev dühasının əzəmətini, onun şəxsiyyətinin böyüklüyünü daha aydın dərk edirik. Əslində bu qeyri-adi şəxsiyyət hər zaman bizim əhatəmizdədir. Çünki ulu öndərin layiqli davamçısı - prezidentimiz İlham Əliyev Heydər Əliyevin şah əsəri olan müstəqil Azərbaycanı məhz onun miras qoyduğu dövlətçilik prinsipləri ilə idarə edir, onun imkan tapıb həyata keçirə bilmədiyi idealları tarixə çevirir. Bu misilsiz şəxsiyyətin xalqımız üçün etdiyi işlərin möhtəşəmliyini, tarixi dəyər və miqyaslarını əhatə etmək olduqca çətindir. Heydər Əliyevin miras qoyduğu sərvətlər içərisində onun zəngin nəzəri irsi xüsusi yer tutur. Onun irsi bizim milli sərvətimizdir. Bu qiymətli irsin mühüm bir hissəsini onun mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənətin müxtəlif növ və janrları haqqında nəzəri konsepsiyaları müəyyənləşdirir.

Heydər Əliyevin irsi üzərində apardığımız tədqiqatlar belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, o, ədəbiyyatdan da, teatr və kino sənətindən də, musiqi və rəssamlıqdan da bəhs edəndə həmin sahələrə məhz dövlətçilik mənafeləri baxımından yanaşır. Azərbaycan dili, ədəbiyyatı, mədəni-mənəvi dəyərləri ümumilli liderin azərbaycançılıq fəlsəfəsinin, müstəqil Azərbaycanın milli və dövlət ideologiyasının əsas məxəzləri, bədii-fəlsəfi mənbələridir. O, qürurla deyirdi: “Dünyada yaşayan azərbaycanlılar öz ana dilini, dinini, milli ənənələrini heç zaman unutmamalıdır. Hər bir azərbaycanlı fəxr etməlidir ki, onun böyük tarixə, qədim, zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan kimi vətəni vardır.” Azərbaycançılıq qayəsi Heydər Əliyevin nəzəri irsinin ən yüksək amalı sayıla bilər. Bu konsepsiyanı dövlət ideologiyası olaraq o, Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında belə ümumiləşdirmişdir: “Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz

azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq.” O, həm bir dövlət rəhbəri, həm də Azərbaycanı qəlbən sevən, öz vətəni ilə qürur duyan vətəndaş kimi xalqımızın əsrlərlə yaşadıb yaratdığı mənəvi-əxlaqi dəyərlərə yüksək önəm verirdi. Tarixi varlığımızı müasirlik müstəvisinə gətirməsi və onun Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsi işinə xidmət etməsi Heydər Əliyevin mədəniyyət konsepsiyasında başlıca yer tuturdu: “Hər xalqın özünə, öz tarixi köklərinə, əcdadları tərəfindən yaradılmış milli-mənəvi dəyərlərinə bağlılığı böyük amildir. Biz də indi dünyanın mütərəqqi mənəvi dəyərlərindən istifadə edərək, xalqımızın mədəni səviyyəsini daha da inkişaf etdirərək, gənc nəsli daha da sağlam əhvali-ruhiyyədə, saf əxlaqi əhvali-ruhiyyədə tərbiyələndirməliyik.”

Böyük fransız maarifçi filosofu J.J.Russo yazırdı: “O şey ki, əxlaqi cəhətdən düz deyil, o heç bir cəhətdən məqbul sayıla bilməz.” Cəmiyyətin mənəvi-əxlaqi tarazlığının qorunması qayəsi Heydər Əliyevin dövlət siyasətində əsas istiqamətlərdən birini təşkil edir.

Ulu öndərin nəzəri görüşlərində xalqın milli-mənəvi özünüdərk problemi əsas yer tuturdu. Bu baxımdan o, Azərbaycan xalqının misilsiz sərvəti olan klassik irsə,

ümumən bədii ədəbiyyata xüsusi önəm verirdi. Onun bir fikri bütövlükdə ədəbiyyata, zəngin söz sənətimizə münasibəti üçün epigraf, metodoloji açar ola bilər: “Bu gün ümumiyyətlə, müstəqillikdən danışarkən ədəbiyyatımızın xalqımız üçün nə qədər zəngin sərvət olduğunu qeyd etmək lazımdır. Bizim ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz xalqımızın milli sərvətidir və intellektual mülkiyyətidir.

Bizim ədəbiyyatımızın xalqımıza etdiyi ən böyük xidmət ondan ibarətdir ki, şairlərimiz, yazıçılarımız öz əsərləri ilə Azərbaycanda, xalqımızda, millətimizdə daim milli hissiyyatları oyatmağa çalışmışlar. Milli özünüdərk, milli oyanış, dirçəliş prosesi xalqımıza birinci növbədə ədəbiyyatdan keçir”. Bu fikir olduqca doğrudur, Azərbaycan ədəbiyyatının tarixdəki ideya-bədii rolunu son dərəcə böyük dəqiqlik və obyektivliklə əks etdirir.

Məhz Heydər Əliyevin böyük nüfuzu sayəsində XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının klassiklərinə - Süleyman Rəhimova, Rəsul Rzaya, Mirzə İbrahimova, Süleyman Rüstəmə, böyük mədəniyyət xadimlərimizə - Qara Qarayevə, Fikrət Əmirova, Niyaziyə, Rəşid Behbudova, Tahir Salahova o dövrün ən şərəfli mükafatı – Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adları verildi. Ədəbiyyatımız və mədəniyyətimiz dünyanın ən qabaqcıl mədəniyyətləri

sırasına yüksəldi. Dünyanın böyük yazıçılarından biri, nəhəng türk ədibi Çingiz Aytmatov “Heydər Əliyev tarixi, hətta əfsanəvi şəxsiyyətdir” deyirdi. Bu həqiqətən belədir. O, dünyanın qədim, böyük türk eposu “Kitabi – Dədə Qorqud”un 1300 illiyini bütün dünyada keçirməklə həm dastanın ilk növbədə Azərbaycan hadisəsi olduğunu sübut etdi, həm də Sovet rejiminin pərən-pərən saldığı dünya türklərini bu dastan ətrafında bir yerə toplamaqla türk birliyi yaratmağa nail oldu. Heydər Əliyev hamıdan yaxşı bilirdi ki, türkləri birləşdirmək üçün onları ortaq məxrəcə gətirən ideyanı ortaya qoymaq lazımdır. Məhz onun müdrikliyi, böyük uzaqqörənliyi sayəsində dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin 500 illiyi bütün dünyada qeyd olundu. 2 noyabr 1994-cü ildə 80-dən artıq millətin nümayəndəsi iştirak edən Türkiyə Böyük Millət Məclisindəki çıxışında Heydər Əliyev demişdir: “Füzuli keçmişdə də türkləri birləşdirən bir şəxsiyyət olmuşdur. Amma indi türk dünyası XX əsrdə parçalanmış olduğu bir halda, türk dünyasına mənsub ölkələrin, demək olar ki, tam əksəriyyətinin (bir Türkiyədən savayı) onların həyatına, tarixinə, adət - ənənəsinə uyğun olmayan rejimlər içərisində yaşadığı dövrlərdə Füzuli bizi yaşadaraq bu günlərə gətirib çıxarmışdır”. Böyük romantik şair və filosof H.Cavidin

nəşinin uzaq Sibirdən gətirib doğma Naxçıvanda torpağa qovuşdurması, Cavidlər məqbərəsinin tikilməsi, Bakıda böyük hürufi şair İmadəddin Nəsimiyə, romantik şair Hüseyn Cavidə, Nəriman Nərimanova, Cəfər Cəbbarlıya möhtəşəm heykəllər qoydurması Heydər Əliyevin Azərbaycan klassik ədəbiyyatına qayğısının böyük təzahürü idi.

Heydər Əliyev müasiri olduğu yazıçılara da xüsusi qayğı ilə yanaşmış, onları yüksək dövlət mükafatları ilə mükafatlandırmış, təntənəli surətdə yubileylərini keçirmişdir. Bu sıradan xalq yazıçıları İlyas Əfəndiyevin, İsmayıl Şıxlının, Anarın, Hüseyn Abbaszadənin, Yusif Səmədoğlunun, Maqşud və Rüstəm İbrahimbəyovların, Hüseyn İbrahimovun, xalq şairləri Məmməd Arazın, Nəbi Xəzrinin, Bəxtiyar Vahabzadənin, Mirvarid Dilbazinin, Qabilin, Xəlil Rza Ulutürkün, Zəlimxan Yaqubun adına keçirilən mərasimlər unudulmazdır.

İşinin həddindən artıq çoxluğuna, vaxtının isə hədsiz azlığına, vacib dövlət işləri ilə məşğul olmasına baxmayaraq Heydər Əliyev teatra gəlir, yeni tamaşalara baxır, hər zaman tamaşa sonunda səhnə arxasında sənətçilərlə görüşüb konkret tamaşa və ümumən teatr sənətimiz barəsində strateji xarakterli, dərin məzmunlu fikirlərini

söyləyirdi. Bu isə teatr xadimlərimizi daha da ruhlandırır, incəsənətimizin bu unikal sahəsinin təkamülünə səbəb olurdu. Onun teatra münasibəti təkcə dövlətçilik mənafehləri və ideoloji amillərlə bağlı deyil; o, teatrı sevirdi. Aşağıdakı sözlər həmin sevginin ən yaxşı etirafıdır: “Mən həmişə teatra bağlı və yaxın olmuşam. Bu, ötəri hiss deyil, içimdən gələn bir məhəbbətdir. Teatrı çox sevirəm. Teatra məhəbbət mənim içimdədir. İncəsənətin, o cümlədən kino və teatrın təsiri və tərbiyə qüvvəsi çox böyükdür. Bu qüvvədən bacarıqla istifadə etmək həmişə vacibdir.

Teatr və incəsənət sahəsində çalışanlar çox fədakar insanlardır. Səhnədə onlara baxdıqda çox vaxt hər biri qayğısız, xoşbəxt insan kimi görünür, həmişə şəndirlər. Ancaq onların həyatının səhnə arxasında necə olmasını çoxları bilmir, heç təsəvvürlərinə də gətirmir. Mən bunları bilirəm. Ona görə də incəsənət adamlarını cəmiyyətdə çox yüksək tuturam.” Bu müdrik sözlərin qüdrəti onların səmimi bir qəlbin etiraflarından ibarət olmasıdır. O, teatra müqəddəs bir məbəd kimi baxır, onun səhnədə həyat yaratmaq qüdrətini alqışlayırdı. Yarandığı vaxtdan etibarən bütün xalqların dövlət başçıları XX əsrin möcüzəsi sayılan kino sənətinin böyük mənəvi-psixoloji və ideoloji qüvvəsinə inanıblar.

Heydər Əliyev xalqı dünyada tanıtmək, milli varlığımızı geniş təbliğ etmək baxımından kinonun imkanlarını teatrdan yüksək qiymətləndirirdi. O, istər ədəbiyyatda, istərsə də kino sənətində tarixi mövzulara üstünlük verirdi. Lakin o, bu fikirdə idi ki, tariximizin taleyini hər yazıçıya, hər rejissora tapşırmaq olmaz. Tarixdən yazan yazıçı həm də tədqiqatçı olmalı, tarixi dərinləndirilməli, tarixdən yazmaq səlahiyyəti qazanmalıdır. Bu baxımdan o, “Nəsimi”, “Babək”, “Dədə Qorqud” filmlərini tarixə konseptual yanaşmalarına görə yüksək dəyərləndirirdi: “Bizim tarixi mövzulara aid olan filmlər çox dəyərlidir. Ola bilər ki, bədii cəhətdən birinin bir, digərinin başqa çatışmazlığı var, bunlar o qədər əhəmiyyətli deyildir. Əhəmiyyətli cəhət ondan ibarətdir ki, biz tariximizi salnaməyə salmışıq, kino sənətinə salmışıq”.

Heydər Əliyevin hələ DTK-də çalışdığı dövrdə “Uzaq sahillərdə” filmi ilə bağlı gördüyü işlər bu dahi şəxsiyyətin kino sənətimizə qayğıkeş münasibətinin parlaq təzahürüdür.

Kino sənətimizin tarixində özünəməxsus yer tutan “İstintaq” filmi bilavasitə Heydər Əliyevin güclü himayəsi ilə çəkilmişdir: “ “İstintaq” filmi xatirimizdədir. Filmin nə

cür çətinliklərlə yarandığını bilirsiniz, ona mane olanlar vardı.

Mən filmin çəkilməsinə nəinki kömək, həm də himayədarlıq etdim. Çünki o, 1969-cu ildən respublikanın rəhbəri kimi, siyasi xadim kimi apardığım siyasi işin, xəttin kinoda əksi idi”.

Heydər Əliyev elmin, mədəniyyət və incəsənətin hansı sahəsindən danışarsa danışsın, həmişə əsl peşəkar kimi danışdı. Öz çıxışlarındakı faktlar, sübutlar, başlıcası isə məntiqi mühakimə ilə dinləyicisini heyran qoyurdu. Bu cəhət onun zəngin rəssamlıq sənətimizlə bağlı məqalə, məruzə və çıxışlarında da öz əksini tapır. O, böyük rəssam Səttar Bəhlulzadənin 85 illiyinə (1994) həsr olunmuş sərgidəki çıxışında demişdir: “Azərbaycan xalqının mədəniyyəti böyük tarixə malikdir. Qədim əsrlərdə xalqımızın yaratdığı rəssamlıq sənəti, minatür sənəti, Sultan Məhəmmədin minatür məktəbi, bundan sonrakı dövrlərdə Azərbaycan rəssamlarının, Azərbaycan memarlarının yaratdıqları əsərlər xalqımızın mədəni-mənəvi irsidir”. Heydər Əliyev Səttar Bəhlulzadənin sənətinin həm ədəbi-tarixi, həm də bədii-fəlsəfi özəlliklərinə yüksək professionallıqla dəyər verir: “Bu qeyri-adilik onun daxili-fəlsəfi aləmi ilə, onun dünyagörüşü və fitri istedadı ilə

bağlıdır. Şübhəsiz ki, belə əsərlər yarada bilən adam, o dövrdə klassik üslubdan kənara çıxıb öz yolu ilə gedən, öz rəssamlıq məktəbini yaradan bir insan həm öz şəxsiyyətinə görə adi deyil, həm sənətkarlığına görə adi deyil, həm də yaradıcılığına görə adi deyil. Ona görə də rəngarəng mədəniyyətimizdə, o cümlədən rəssamlıq məktəbimizdə Səttar Bəhlulzadə yaradıcılığı ilə yeni bir səhifə, yeni bir yol, yeni bir üslub açılbır. Bu rəssam illər boyu yaşayacaq və heç şübhə etmirəm ki, zaman keçdikcə Səttar Bəhlulzadənin yaradıcılığı yüksəklərə qalxacaq, onun əsərlərinin qiyməti daha da artacaqdır”.

Eyni səviyyəli, dolğun və konseptual mülahizələri Heydər Əliyevin çoxəsrlik musiqi mədəniyyətimiz və musiqi xadimlərimizin yaradıcılığı ilə bağlı fikirlərindən də misal gətirmək olar. Təqdim olunan kitabda bu istiqamətdə analitik təhlillər aparılır. Məqsəd belə bir elmi-tarixi həqiqəti əyaniləşdirməkdir ki, Heydər Əliyevin irsi Azərbaycan xalqının əsrlər boyu yaşayacaq və bizə kimliyimizi tanıdacaq, hər bir yeni gələn nəsillə yenidən gündəmə gələcək milli sərvətidir.

*Biz mədəniyyətimizə, dinimizə, milli əxlaqımıza,
bütün milli ənənələrimizə, tariximizə
sadiqik...*

*...Azərbaycan konfessiyalı bir ölkədir. Bu baxımdan
o, dünyada dinlərarası, mədəniyyətlərarası*

*əlaqələrin genişlənməsi, möhkəmləndirilməsi işinə öz
layiqli töhfəsini verəcəkdir.
Heydər Əliyev*

I FƏSİL

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

Dünyanın ən qədim xalqlarından olan Azərbaycan xalqı özünün tarixi, maddi-mədəniyyət abidələri, zəngin ədəbiyyatı, incəsənəti və musiqi mədəniyyəti ilə haqlı olaraq fəxr edir. Azərbaycan xalqının bədii təfəkkür və yaradıcılığına ölkənin gözəl təbiəti, iqlimi, təbii sərvətlərinin zənginliyi də böyük təsir göstərmişdir. Ölkəmizin müxtəlif sənət növlərinin hər biri ayrı - ayrılıqda uzun və mürəkkəb inkişaf yolu keçməsinə baxmayaraq, birlikdə vəhdət təşkil edərək Azərbaycan mədəniyyət və incəsənəti haqqında tam təsəvvür yaratmağa geniş imkan verir. Azərbaycan mədəniyyət və incəsənəti ölkəmizin təbiəti kimi rəngarəng, dolğun və zəngindir.

Hər bir xalqın mədəniyyəti onun böyüklüyünün, müdrikliyinin, birliyinin təcəssümüdür. Azərbaycan xalqı qədim tarixə və mədəniyyətə malik bir xalq kimi artıq bütün

dünyada tanınmışdır. Azərbaycan mədəniyyətinin yaranması və mənəvi rolunun yüksək dəyərləndirilməsində tarix boyu bir çox şəxsiyyətlərin xidməti olmuşdur ki, yeni dövrün də belə bir nəhəng şəxsiyyəti məhz Heydər Əliyevdir.

Azərbaycan mədəniyyətinin hərtərəfli inkişafında və onun zəngin mənəvi-mədəni irsinin dünya mədəni aləminə çatdırılmasında Heydər Əliyev çox böyük rol oynamışdır və bu fəaliyyət respublikanın gələcək mənəvi-siyasi həyatı üçün örnək və irsə münasibətdə siyasətin konsepsiyasının yaranması baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Həm dövlət başçısı, həm də vətənpərvər bir insan kimi Heydər Əliyevin milli mədəniyyətə, mənəvi irsə göstərdiyi hörmət, verdiyi dəyər onun toxunduğu hər bir sahədə özünü göstərmişdir. O, hətta siyasəti də böyük mədəniyyətlə, səriştə ilə aparmağın lazım olduğunu tövsiyə edirdi. Heydər Əliyev çıxışlarının birində deyirdi: “Xalqımız qədim xalqdır, böyük tarixə, böyük mədəniyyətə malik olan xalqdır”. Bununla da o, zəngin mənəviyyətə, qədim ənənələrə malik olduğumuzu bir daha ifadə edirdi.

Dediklərinin yalnız sözdə qalmayıb, əməldə də gerçəkləşməsi, Azərbaycanın mənəvi irsini yaşatmaq üçün o, bir sıra tədbirlər həyata keçirmiş, əhəmiyyətli qərarlar

imzalamışdır. Heydər Əliyev mədəni irsi yaşatmaqla bərabər, müasir mədəniyyətin inkişafına da xüsusi diqqət yetirib. Onun qayğısı bir çox sahələrdə müsbət nəticəsini vermişdir, yaxın tariximizdə bunu təsdiqləyən zəngin faktlar çoxdur.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan Respublikası dünya birliyinin üzvü kimi müasir proseslərdən təcrid oluna bilməz. Lakin biz milli-mənəvi dəyərləri aşınmalardan qorumalı, milli mədəniyyətimizi millətin qloballaşmadan özünü müdafiə vasitəsinə çevirməliyik. Mədəniyyət sahəsində özünü tənzimləmə metodları tətbiq edilməli, prioritetlər aydınlaşdırılmalı və maliyyələşdirilməlidir. Yalnız birgə səmərəli fəaliyyət nəticəsində milli mədəniyyətin özünəməxsusluğunu, milli-mədəni dəyərləri qorumaq, mühafizə etmək mümkündür ki, bu məsələdə də adət və ənənələr, Azərbaycan bayramları müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Görkəmli siyasət və mədəniyyət xadimi olan Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizlə bağlı bəyanatlarla çıxış etmiş, qanunlar imzalamışdı. O, dünyanın mütərəqqi mənəvi dəyərlərindən istifadə edərək, gənc nəsli daha da sağlam əhval-ruhiyyədə, saf əxlaqi ruhda tərbiyələndirməyin dövlətimiz, xalqımız qarşısında ən

zəruri, həlli qaçılmaz vəzifələr olduğunu 13 avqust 2001-ci il tarixli bəyanatında da söyləmişdir: “Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Bizim xalqımız yüz illərlə, min illərlə adət-ənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaradıbdır və bunlar indi bizim xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir”.

Həm nəzəri olaraq çıxış və bəyanatlarında, həm də əməli olaraq göstəriş və sərəncamlarında elm və təhsil sahəsində çalışan şəxslərə qayğı və diqqətlə yanaşması hər zaman Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri olmuşdur. Heydər Əliyev öz yenilməz iradəsi, qətiyyəti və zəngin idarəçilik təcrübəsi ilə müstəqil Azərbaycanda möhkəm daxili ictimai-siyasi sabitliyi təmin etdikdən sonra inkişaf etdirməyə başladığı ilk sahələrdən biri də elm, təhsil, mədəniyyət və incəsənət, o cümlədən teatr sahəsi olmuşdur. Belə ki, ümummilli liderimiz 1998-ci il avqustun 27-də “Azərbaycanda dünyəvi peşəkar teatrın yaradılmasının 125 illiyi haqqında”, 1999-cu il iyunun 15-də “Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində İslahat Proqramı haqqında”, 2000-ci il iyunun 13-də isə “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin

təkmilləşdirilməsi haqqında” və s. bu kimi bir sıra fərmanlar imzalamışdır ki, bu fərmanlar milli elm və təhsil sisteminin, mədəniyyət və incəsənətin köhnə stereotiplərdən azad olmasında və müasir tələblərə uyğun inkişaf etməsində mühüm rol oynamışdır.

ABŞ-nın sabiq prezidenti Corc Buş Heydər Əliyevlə görüşlərini xatırlayarkən deyirdi ki, Heydər Əliyev Cənubi Qafqazda uzun müddət ərzində ən əsas şəxsiyyət olmuşdur... Amerika Birləşmiş Ştatları ilə dostluq əlaqələrinin qurulmasında, Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunmasında onun şəxsi səyləri həyatı əhəmiyyət daşımışdır. Heydər Əliyevin ölkə daxilində və xaricdə dərin inam və qətiyyətlə, məqsədyönlü və ardıcıl şəkildə həyata keçirdiyi qlobal, genişmiqyaslı siyasət inkişaf etmiş ölkələrlə sıx əməkdaşlığın qaranlıq olmuşdur. Rusiya Federasiyasının eks-prezidenti Vladimir Putin də onun haqqında çox yüksək fikirdə idi: “Mübaligəsiz deyə bilərəm ki, o, siyasət nəhəngidir”.

Həqiqətən də Heydər Əliyev ensiklopedik təfəkkürlü, dərin erudisiyalı müdrik şəxsiyyət idi. Azərbaycanın milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərinin ümumbəşəri ideyalarla zənginləşdirilməsində onun misilsiz xidmətləri olmuşdur. O, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlarla dolu tarixi

keçmişinə, zəngin mənəvi dəyərlərinə, maddi-mənəvi irsinə, incəsənətinə qayğı ilə yanaşmışdır. Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin hamisi olmuşdur. O, xalqın mənəviyyatını zənginləşdirən, onu bütün dünyada tanıdan milli mədəniyyətimizin hərtərəfli inkişafını, yüksəlişini daim izləmiş, ona ən ümdə vəzifəsi kimi baxmışdır. Heydər Əliyev deyirdi: “Ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin, mədəniyyətimizin ən böyük və fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, zaman-zaman istedadlı insanlar mədəniyyətimizdə yeni yollar, yeni cığırılar açırırlar, yeni formalar meydana gətirirlər”.

Müasir ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin və mədəniyyətimizin bəşəri arenada öz nadir inciləri ilə dünyanı heyran qoyması, ölkəmizin şöhrətini qaldırması, xalqımızın qədim mədəniyyətə malik olması bu müdrik fikri təsdiq edir. Məlum olduğu kimi, XX əsrdə Azərbaycan mədəniyyətinin bütün sahələrinin sürətli inkişafı, geniş miqyasda təbliği və böyük nailiyyətləri bilavasitə Heydər Əliyevin müstəsna tarixi xidmətlərinin nəticəsi idi. Onun rəhbərlik etdiyi 70-80-ci illərdə, xüsusən sonrakı dövrdə mədəni və ədəbi irsimizə, təsviri sənətə, teatra qayğı xeyli dərəcədə artmışdı. Heydər Əliyevin bilavasitə himayədarlığı və gərgin səyləri nəticəsində bu gün Azərbaycan incəsənəti

bütün dünya miqyasında tanınmışdır. Keçmiş SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində işlədiyi dövrdə Heydər Əliyev yenə də Azərbaycan mədəniyyətinin qayğısına qalırdı. Onun sayəsində Azərbaycan mədəniyyəti ümumdünya mədəni məkanında tanınır, sevilirdi. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun, Füzuli, Nəsimi kimi korifey sənətkarların dünya miqyasında yubileylərinin keçirilməsi, Molla Pənah Vəqifin, Hüseyn Cavidin məqbərələrinin inşa edilməsi, İmadəddin Nəsiminin, Nəriman Nərimanovun, Cəfər Cəbbarlının heykəllərinin ucaldılması, şəhidlərin xatirə kompleksinin və digər monumental sənət əsərlərinin yaradılması, ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərimizin ev muzeylərinin açılması, “Gülüstən” sarayı, Opera studiyası, Xoreoqrafiya məktəbi kimi memarlıq abidələri əlamətdar hadisələr idi. Bütün bunlar Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətinin misli görünməmiş yüksəlişinin təzahürləri idi.

Heydər Əliyev incəsənət xadimləri ilə görüşlərinin birində demişdir: “Xalqımızın incəsənət, mədəniyyət sahəsindəki nailiyyətləri Vətəninə, millətini sevən hər bir azərbaycanlı üçün iftixar mənbəyidir. Mən bununla daim fəxr etmişəm”. Bu tarixi nailiyyətlərin, xalqımızın həyatında

baş verən misilsiz yeniliklərin təşkilatçısı və himayədarı Heydər Əliyev idi. Köhnə libasını dəyişən, qədim milli mədəniyyətimizin kökləri üstündə çiçəklənən yeni Azərbaycan mədəniyyəti Heydər Əliyev dühasının bəhrəsi idi.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyini nəşr etdiyi “Heydər Əliyev və mədəniyyət” (üç cildə) kitabında Heydər Əliyevin 1969-2003-cü illərdə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan mədəniyyət, incəsənət və ədəbiyyat xadimləri - yazıçı, şair, rəssam, heykəltaraş, memar, xanəndə, bəstəkar, aktyor və s. ilə çoxsaylı görüşləri, yubiley mərasimində sənət adamları ilə onların öz sənət dilində söhbətləri, ədəbi-mədəni irsimiz haqqında çıxış və nitqləri toplanmışdır. ¹ Bu zəngin materiallar bir tərəfdən Heydər Əliyevin ədəbi-mədəni irsimizə, mənəvi dəyərlərimizə sıx bağlı olmasını, ardıcıl qayğısını nümayiş etdirirsə, ikinci tərəfdən dövlətimizin müstəqillik tarixini

¹ Heydər Əliyev və mədəniyyət (müraciətlər, çıxışlar, müsahibələr, təbriklər, məlumatlar). 3 cildə (birinci cild), 1969-1982, 1993-1996, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2008, 492 s.; Heydər Əliyev və mədəniyyət (müraciətlər, çıxışlar, müsahibələr, təbriklər, məlumatlar). 3 cildə (ikinci cild), 1997-1998, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2008, 528 s.; Heydər Əliyev və mədəniyyət (müraciətlər, çıxışlar, müsahibələr, təbriklər, məlumatlar). 3 cildə (üçüncü cild), 1999-2003, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2008, 536 s.

yaradan Heydər Əliyevin yüksək intellektə, dərin zəkaya, fenomenal bədii təfəkkürə və təxəyyülə, geniş dünyagörüşünə malik olduğunu sübut edir. Azərbaycan mədəniyyət salnaməsinin qızıl səhifələri məqamında olan toplu, vətəninə, xalqını, zəngin mədəni irsini dərin məhəbbətlə sevən hər bir adamın stolüstü kitabı ola bilər. Bu monumental toplu Heydər Əliyev irsini tədqiq edən və öyrənənlər üçün zəngin mənbədir.

Hər bir xalqın mədəniyyətinin inkişafında, milli şüurunun formalaşmasında tarixən yaranmış milli-mənəvi dəyərlər mühüm rol oynayır. Çünki hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərlərini şərtləndirən dil, din və adət-ənənə onun mədəni aləminin formalaşmasına həlledici təsir göstərən amillərdəndir. Hər hansı bir ölkədə xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi vətəndaşların milli birliyinin təmin olunmasına xidmət edir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə həmişə xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasına, milli mədəniyyətimizin inkişafına, xalqın adət-ənənələrinin zənginləşdirilməsinə çalışmışdır. Eyni zamanda, ulu öndər gənclərimizi

xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri, milli əxlaq prinsipləri əsasında tərbiyə etməyi tövsiyə edirdi.

Azərbaycan xalqı tarixin ən çətin dövrlərində belə, öz zəngin milli-mənəvi irsini və adət-ənənəsini yad təzahürlərdən hifz edərək onu qoruyub saxlamış və nəsildən-nəsilə ötürmüşdür. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri, adət-ənənəsi insanlarımızın dini etiqadına əsaslanaraq özündə çox böyük milli əxlaqi və bəşəri duyğuları təcəssüm etdirir. Müqəddəs daxili inama, mənəvi saflığa tapınan Azərbaycan xalqı tarixin ən keşməkeşli mərhələlərində belə, mənəviyyatın təntənəsinə xidmət edən islam dininin zəngin dəyərlərindən dönməyərək bu dəyərlərə həmişə sadıq qalmışdır. İslam dininin mahiyyətini dərk edən xalqımız onun insan ruhunu paklığa səsləyən müqəddəs çağırışlarına, mərasim və ayinlərinə tarixin bütün məqamlarında əməl etməyə çalışmışdır. Eyni zamanda xalqımız digər xalqların inanclarına da hörmətlə yanaşmışdır. Ulu öndər bu haqda demişdir: “Yüksək tolerantlıq ilk növbədə yüksək mədəniyyətin təzahürüdür”.

Hətta insanların yaddaşında ateizm mərhələsi kimi qalan sovet dönməsində də xalqımız öz milli-mənəvi dəyərlərindən, dini baxışları və adət-ənənələrindən uzaqlaşmamış, əksinə milli və dini əxlaqa söykənərək, xeyirxah işlər görərək, qohum-qonşulara, maddi yardıma

ehtiyacı olanlara əl tutaraq savab qazanmağa can atmışdır. Eyni zamanda, xalqımız həmin dövrdə bir çox qadağalara baxmayaraq milli (Novruz) və dini (Qurban, Ramazan) bayramlarını da qeyd etmişdir.

Lakin ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra xalqımızın dini bayramları dövlət səviyyəsində qeyd olunmağa başlanmış və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması işinə dövlət tərəfindən ciddi qayğı göstərilməsi işi həyata keçirilmişdir. Məsələn, Azərbaycan Prezidentinin andiçmə mərasimində onun respublika konstitusiyası ilə yanaşı, müqəddəs Qurani-Kərimə də əl basaraq dövlətə, xalqa sədaqətlə xidmət edəcəyinə, milli-mənəvi və dini dəyərlərimizi qoruyacağına and içməsi yuxarıda dediklərimizə əyani sübutdur.

Respublikamızda ikinci dəfə hakimiyyətə gələn ulu öndər Heydər Əliyev ilk gündən Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə, adət-ənənələrinə sadıq olduğunu öz fəaliyyəti, əməlləri və bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlər vasitəsilə sübut etmişdir.

Ümummilli lider Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olduğu dövrdə (1993-2003-cü illər) xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, onun adət-ənənələrinin dirçəldilməsi, xüsusən islam mədəniyyəti nümunələri olan

məscidlərin, tarixi memarlıq abidələrinin, ziyarətgahların bərpası ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi onun bir daha xalqa mənən bağlılığını və islami dəyərlərə sədaqətini göstərən parlaq misallardır. Heydər Əliyevin tez-tez dindarlarla görüşməsi, dini bayramlarda məscidlərə getməsi, dindarların mənəvi ehtiyaclarına həssaslıqla yanaşması xalq arasında həmişə böyük razılıq hissi ilə qarşılanmışdır.

Məsələn, Azərbaycanda dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra respublikamızda dini bayramların, o cümlədən Qurban bayramının rəsmi şəkildə qeyd olunmasını vurğulayan ulu öndər bu bayramın bəşəri-mənəvi dəyərlərindən insanların faydalanmasının əhəmiyyətindən bəhs edərək demişdir: “Müsəlmanların böyük bir təntənə ilə həmrəylik və qardaşlıq rəmzi kimi qeyd etdikləri Qurban bayramı insanlar üçün yüksək bəşəri-mənəvi dəyərlərdən faydalanmaq imkanları yaradır. İslamın insanpərvərlik, mehribanlıq və mərhəmət prinsiplərinə həmişə sadıq qalmış Azərbaycan xalqı tarixinin çətin dövrlərində belə, Qurban bayramını özünün ən əziz günlərindən biri kimi qeyd etmişdir. Dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonra bu günün rəsmi şəkildə bayram edilməsi xalqımızın öz milli və dini ənənələrinə sədaqətinin parlaq ifadəsidir”.

Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin təbliğində və gənclərimizin bu ruhda tərbiyə olunmasında, həmçinin cəmiyyətin bu istiqamətdə səfərbər edilməsində ümummilli lider Heydər Əliyevin xidmətlərini yada salan Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev “Azərbaycanda humanitar və ictimai elmlər sahəsində yaranmış vəziyyət”ə həsr olunmuş müşavirədə və digər çıxışlarında 90-cı illərin əvvəllərində milli-mənəvi oriyentasiyanın olmamasının müəyyən çətinliklər yaratdığını vurğulamışdır.² O, bu çətinliklərin aradan qaldırılmasında və cəmiyyətin səfərbər edilməsində ulu öndərin rolundan danışarkən demişdir: “Azərbaycanın gələcək inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirmiş ümummilli lider Heydər Əliyev bütün cəmiyyəti səfərbər edərək onu düzgün yola istiqamətləndirdi. Bu gün 90-cı illərin çətinliklərini artıq geridə qoymuşuq. Biz müasir Azərbaycan dövlətinin inkişafında yeni mərhələ yaşayırıq. Möhtərəm Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, iqtisadi sahədə keçid dövrü artıq başa çatmışdır. Ölkəmizdə inkişafın yüksək sürəti təmin edilmişdir. İndi möhtəşəm və

² Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr. “Azərbaycan” qəzeti, 2 oktyabr 2009-cu il.

məsuliyyətli vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün dövlətimizin kifayət qədər potensialı və təcrübəsi vardır.”³

Müsavirədə humanitar və ictimai elm sahəsində çalışanların qarşısında duran vəzifələrdən bəhs edən akademik Ramiz Mehdiyev bildirmişdir ki, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması indi ən ümdə vəzifələrdən biridir. Lakin milli dəyərlərin qorunub saxlanılmasından danışarkən biz heç də onların konservasiyasını nəzərdə tutmuruq. Biz daim irəliyə, gələcəyə baxmalı, insani, maddi və mənəvi resurslarımızı səfərbər etməliyik. Millətin tarixi keçmişi onun gələcəyə uğurla addımlaması üçün həm etibarlı zəmin, həm də ibrət dərslidir. Yeni inkişaf yolunu müəyyən edən strategiyada, sözsüz ki, varisliklə novatorluq vəhdət təşkil etməlidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev həmişə həm müdrik el ağsaqqalı, həm də təcrübəli dövlət başçısı kimi cəmiyyətimizin mənəvi əsaslarını təşkil edən ümdə prinsiplər və onların qorunub inkişaf etdirilməsi istiqamətləri barədə çox dəyərli fikirlərini xalqla bölüşdürmüşdür. Belə bir ünsiyyətin fərqləndirici əlaməti

³ Ramiz Mehdiyev. İctimai və humanitar elmlər: zaman kontekstində baxış. “Azərbaycanda humanitar və ictimai elmlər sahəsində yaranmış vəziyyətə” həsr olunmuş müşavirədəki çıxışı, 08 dekabr 2009-cu il.

onun rəsmiyyətdən uzaqlığı, ulu öndərin cəmiyyətin sadə üzvləri ilə daim təmasda olması, həmişə xalqa bağlılığı ilə şərtlənirdi. Heydər Əliyev öyrədirdi ki, sərvət toplamaq, dünyanın ən ləzzətli təamlarını nuş etmək, son dəbdə geyinmək, bütövlükdə müəyyən maddi sərvətlərə malik olmaq mümkündür. Lakin hər bir insan və hər bir millət hər şeydən əvvəl öz xalqının mənəvi sərvətlərinə sahib çıxmalı, öz mədəniyyətini, adət-ənənəsini, mentalitetini və milli-mənəvi dəyərlərini qorumalıdır.

Məlumdur ki, ölkəmiz müsəlman dünyasının ayrılmaz hissəsi olaraq islam mədəniyyətinin inkişafına tarixən öz töhfələrini vermişdir. Eyni zamanda, islam dini xalqımızın həm dini əqidəsi, həm də milli-mənəvi dəyərləri kimi insanların həyatının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Xalqımızın mənəvi inkişafında, gənclərimizin əxlaqının formalaşmasında, azərbaycanlıların ailə institutunun möhkəm təmələ söykənməsində islamın rolu əvəzsizdir. İslam bütün müsəlman dünyası tərəfindən qəbul edilə biləcək vahid ilahiyyat konsepsiyası yaratmışdır. İslamın həyat qabiliyyəti dini sistem çərçivəsində müxtəlif nöqteyi-nəzərlərin yanaşı mövcudluğuna imkan verməsi ilə təmin olunur. ulu öndər milli-mənəvi dəyərlərin xalqın, vətəndaşların milli birliyinə xidmət etdiyini həmişə

vurğulamış, xüsusən dini bayramların milli həmrəyliyin təmin edilməsində mühüm rol oynadığını xüsusi qeyd etmişdir. Azərbaycan xalqının milli həmrəyliyinə bərqərar olmasında Qurban bayramının xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirən ümummilli lider Heydər Əliyev 2003-cü ildə Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik edərkən demişdir: “Qoy bütün milli və dini bayramlarımız kimi mübarək Qurban bayramı da xalqımızın yüksək ideallar ətrafında daha sıx birləşməsinə təmin etsin, azad, müstəqil və demokratik Azərbaycan dövlətinin gələcək inkişafı naminə bütün azərbaycanlılar arasında ümummilli həmrəyliyi möhkəmləndirsin”.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev türkdilli xalqların öz milli tarixlərini, doğma dillərini, ədəbiyyatlarını, mədəniyyət və incəsənətini, adət-ənənələrini qorumağı və onları zənginləşdirməyi həmişə dəstəkləmişdir. Bu baxımdan ümummilli lider Heydər Əliyev türkdilli ölkələrin mədəni əlaqələrini həyata keçirən Türksöy təşkilatının fəaliyyətinin genişlənməsinə və Azərbaycanın bu təşkilatın işində fəallıq göstərməsinə həmişə xüsusi diqqət yetirmişdir. Qeyd edək ki, Novruz bayramının YUNESKO-nun qeyri-maddi irs siyahısına daxil edilməsində Türksöyün müəyyən rolu olmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq Türksöy 2010-cu

ildə Novruz bayramını Parisdə YUNESKO-nun mənzil-qərargahında qeyd etdi.

Ümumiyyətlə, türkdilli ölkələrdə həyata keçirilən tədbirlər, o cümlədən “Türk dillərinin bədii tərcüməsinin problemləri və müasir vəziyyət” (İstanbul) və “Sivilizasiyaların dialoqunda türk dünyasının rolu” (Almatı) mövzularında simpoziumların, müxtəlif kino, teatr və musiqi festivallarının keçirilməsi həmin ölkələr arasında mədəni əməkdaşlığın genişləndirilməsində Türksöyün mühüm rol oynadığını göstərən faktlardır. Türkdilli xalqların mədəni əlaqələrinin inkişafında Türksöyün fəaliyyətinin ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən dəstəklənməsini türkdilli xalqların tarixən formalaşmış ortaq mənəvi dəyərlərinin qorunması sahəsində onun uzaqgörənliyi kimi dəyərləndirmək olar.

Azərbaycan öz mədəniyyəti, incəsənəti, milli-mənəvi dəyərləri ilə dünyada günü-gündən daha çox tanınmaqdadır. Təbii ki, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin kökləri çox-çox qədim zamanlara gedib çıxsada, XX əsrdə onun mədəni həyatında yeni bir dövr başlamışdır ki, bu da ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan bir dövrdür. Ulu öndər deyirdi ki, “Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində

fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir”. Məhz ona görə də ulu öndər hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə xalqın mədəniyyətinin inkişafını həmişə diqqət mərkəzində saxlamışdır.

Ulu öndər yaxşı bilirdi ki, milli dövlətçilik dəyərlərinin əsasını mədəniyyət təşkil edir. Sabahkı uğurlara yeganə təminat isə sağlam cəmiyyət quruculuğuna diqqəti artırmaq, köklü mənəvi dəyərləri yeni nəslə və bütün cəmiyyətə daha dərinlən və əzmlə aşılamaqdır. Heydər Əliyev, mədəniyyəti xalqın böyük sərvəti hesab edirdi. Elə ona görə də mədəni-mənəvi dəyərlərin qorunması, təbliği və yeni estetik düşüncəyə məxsus əsərlərin yaradılması üçün mümkün olan hər şeyi edirdi.

Mədəniyyətimizin elə bir sahəsi yoxdur ki, Heydər Əliyev qayğısından bəhrələnməsin. Musiqimiz də, teatrımız da, kino sənətimiz də, heykəltəraşlıq və rəssamlığımız da, xalça sənətimiz də bugünkü inkişafında ulu öndərin çox dəyərli ideyalarından bəhrələnilib. Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında yeni bir dövrün əsasını qoydu. Mədəniyyətimiz, milli-mənəvi dəyərlərimiz beynəlxalq aləmdə tanındı.

Danılmaz faktdır ki, Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli xadimləri Heydər Əliyev dövründə olduğu qədər

heç zaman tanınmamışdı. Heydər Əliyev mədəniyyətimizi yaradan, onu inkişaf etdirən insanların əməyini yüksək qiymətləndirir, onların daim qayğısını çəkirdi. Azərbaycanın müqtədir sənətkarları sovet dövründə məhz Heydər Əliyevin qayğısı nəticəsində Sosialist Əməyi Qəhrəmanı kimi SSRİ-nin yüksək fəxri adını almışlar. Heydər Əliyev bəstəkarların, kinematoqrafçıların, teatr xadimlərinin, rəssamların qurultaylarında, konfranslarında iştirak edir, dərin, məzmunlu nitqi iştirakçıların alqışlarıyla qarşılanırdı.

Onun hər çıxışı mədəniyyətin bir sahəsinin gələcək inkişaf proqramına çevrilərdi. Hansı sahədən danışdısa, elə hiss edirdin ki, bu sahənin mütəxəssisi, bilicisidir. Heydər Əliyev özü də incəsənət meyilli şəxsiyyət idi. Elə gəncliyində də incəsənətə gəlmək, memar olmaq istəyirdi. Amma zaman ulu öndəri siyasət memarına çevirdi. Çünki bu xalqın belə bir siyasət xadiminə çox böyük ehtiyacı var idi.

Hələ sovetlər dönəmində Heydər Əliyev Azərbaycanda mədəniyyətin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Nə qədər kinoteatrlar, teatr binaları, muzeylər inşa olundu. Mədəniyyətimizin kadr potensialı gücləndirildi. SSRİ-nin ən nüfuzlu incəsənət yönümlü ali

məktəblərində Azərbaycan gəncləri təhsil alıb Bakıya döndürdülər. Sankt-Peterburqun, Moskvanın teatr, rəssamlıq, musiqi üzrə ali təhsil ocaqlarını bitirmiş gənclər bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin aparıcı sənətkarlarıdır. Heydər Əliyev bu kadrların hazırlanmasında ona görə maraqlı idi ki, gələcək müstəqil Azərbaycanımız üçün onlar gərəkli olacaqdılar və oldular da.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra bir müddət mədəniyyətimiz böyük çətinliklər qarşısında qalsa da, Heydər Əliyevin hakimiyyətə yenidən qayıdışı Azərbaycan mədəniyyətinin də tərəqqisinə yeni təkan verdi. Sosial problemlər ucbatından xarici ölkələrə üz tutan sənət adamları vətənə döndülər, onlara xüsusi qayğı göstərilməyə başlandı. Bağlanmış teatrlar, kitabxanalar, muzeylər öz qapılarını yenidən tamaşaçıların, istifadəçilərin üzünə açdı. Azərbaycanda bir çox teatr, klub müəssisələri təmir olundu, Filarmoniya təmirdən sonra yenidən istifadəyə verildi.

Musiqi sənətimizin inkişafına xüsusi qayğı ilə yanaşan ulu öndərin sərəncamı ilə 24 bəstəkar və musiqişünasa Prezident təqaüdü verildi. Onların bir çoxu “Şöhrət” ordeninə layiq görüldülər. Arif Məlikov, Müslüm Maqomayev, Zeynəb Xanlarova, Həbil Əliyev, Arif

Babayev kimi musiqi xadimləri “İstiqlal” ordeni ilə təltif olundular.

Azərbaycan kinosunun böyük bir inkişaf dövrü Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. “Uzaq sahillərdə”, “İstintaq”, “Bir cənub şəhərində”, “Nəsimi”, “Babək” filmlərinin yaranmasında, sovet senzurasından keçməsinə Heydər Əliyevin söyləri danışılmazdır. Azərbaycanda beynəlxalq səviyyəli kinofestivallar keçirilir, filmlərimiz beynəlxalq festivallarda nümayiş etdirilməyə başlayırdı. Ən əhəmiyyətli fakt bu idi ki, Azərbaycanda ilk film nümayiş etdirildiyi 2 avqust (1898) tarixi kino işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd olunmağa başladı. Əgər ulu öndərin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişinə qədər respublikada filmlər demək olar ki, çəkilmirdisə, onun gəlişindən sonra sürətlə yeni filmlərin yaradılmasına başlandı.

Teatrlarımız öz fəaliyyətlərini genişləndirdi. Heydər Əliyev teatri çox sevirdi. O, həmişə tamaşadan sonra yaradıcı kollektivlə görüşür, onlara öz tövsiyə və tapşırıqlarını verirdi. Bu görüşlər sənət adamlarının məsuliyyətini artırır, onları öz qüvvələrini səfərbər etməyə istiqamətləndirirdi.

Azərbaycanın qədim şəhərsalma ənənələrini özündə ehtiva edən İçərişəhərin Şirvanşahlar Saray Kompleksi ilə

birgə YUNESKO-nun maddi irs siyahısına daxil edilməsi böyük tarixi hadisə idi.

Ulu öndərin fəaliyyəti incəsənətimizin bu gün ən dəyərli mövzudur. Onun haqqında çəkilən filmlər, yaradılan musiqi əsərləri və ədəbi əsərlər xalqımızın milli-mənəvi sərvətidir və gələcək nəsillər onlardan çox şeylər öyrənəcəklər. “Əsl məhəbbət haqqında” (rejissor V.Mustafayev) filmi ulu öndərin yüksək insani keyfiyyətləri haqqında həqiqətləri tamaşaçılara çatdırır. Bu film ulu öndərə həsr olunan on filmdən biridir. “General”, “Birinci”, “Moskva, Kreml”, “Lider”, “Tale”, “Bir həsədin tarixi”, “Professional”, “Patriot”, “Xüsusi təyinat” kimi digər filmlər də bu böyük şəxsiyyətin həyat və fəaliyyətinin çox uğurlu ekran versiyasıdır.

“Şübhəsiz ki, insanlara şeir qədər, ədəbiyyat qədər güclü təsir edən, yəni insanların mənəviyyətinə, əxlaqına, tərbiyəsinə, fikirlərinin formalaşmasına bu qədər güclü təsir göstərən başqa bir vasitə yoxdur” – deyən ümummilli liderin türk dünyası ilə bağlı xidmətləri ilə əlaqədar deməliyik ki, Heydər Əliyevin türk dünyasının birliyi yönündəki ideyaları sözün həqiqi mənasında XXI əsrin yeni dünya düzümündə türk ellərinin taleyini müsbət mənada həll edə biləcək bir proqramdır. Bu proqramın necə həyata

keçiriləcəyindən çox şey, o cümlədən türk ellərinin öz iqtisadi, həmçinin mənəvi potensialının tamhüquqlu və şəriksiz sahibi olması kimi vacib bir faktorun taleyi asılıdır. Bu proqram türk ellərinin hər birinin siyasi mənafehlərinin qorunmasına imkan verən strategiya mahiyyəti daşıyır.

Heydər Əliyev bir tarixi şəxsiyyət olaraq bu proqramın reallaşmasına hələ 40 il öncə başlamışdı və bu yolda bir insanın gücü yetə biləcək hər şeyi etmişdi. 60 illik iş fəaliyyətində dövlətçiliyin strateji əsaslarını nəzəri və təcrübi baxımdan zərrə-zərrə mənimsəyən Heydər Əliyev sözsüz ki, qüdrətli türk millətinin ilk ən aqıl, kamil, müdrik sərkərdələrindən olan Bilgə Xaqanın dövlətçiliyi, milləti, xalqı bütövlükdə saxlamağın yolları haqqındakı öyüd-nəsihətlərini ən mötəbər örnək kimi qəbul etmiş, dövlətçilik fəaliyyətini bu istiqamətdə davam etdirmişdir. O böyük şəxsiyyət siyasi rəhbərimiz olduğu dövrlərdə təmsil etdiyi millətin mənəvi, əxlaqi, maddi dəyərlərini özündə təcəssüm etdirərək, qədim və ulu xalqın düşüncə qüdrətini yaşadığı məmləkətin hüduqlarından çox-çox uzaqlarda təsdiqləməyə müvəffəq oldu. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin fəaliyyəti bütünlüklə milli özünütəsdiqə, milli təfəkkürün inkişafına yönəlmişdi.

Heydər Əliyev türk dünyasının milli, mənəvi dəyərlərini əməlləri ilə zənginləşdirmiş şəxsiyyətlərimizi örnək kimi qəbul edərək, onlardan mənəvi qida alan vətən övladı idi. SSRİ-nin yüksək mükafatı olan “Sosialist Əməyi Qəhrəmanı” adına layiq görülməsi, SSRİ kimi qüdrətli məmləkətin siyasətçilərinin önünə çıxması da əslində Heydər Əliyevin milli dəyərlərə, xalqın gücünə söykənməsinin məntiqi nəticəsi idi. Bu, Azərbaycanın, bütün türk dünyasının ən böyük zəka uğuru idi. Ən əsası o idi ki, Heydər Əliyevin bu zəka uğurunu onun milli təəssübkeşliyi, milli məsələlərdə prinsipliliyi tamamlayırdı.

XX əsrin ən böyük tarixi şəxsiyyətlərindən, görkəmli dövlət və siyasi xadimlərdən biri, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı və həyatı Azərbaycanın respublika və müstəqillik tarixi ilə qoşa çəkilir. Azərbaycan Respublikasının son 50 illik tarixinin hər bir səhifəsi Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Az-az dövlət xadimi, siyasətçi tapılar ki, bu qədər uzun müddətdə öz xalqına, millətinə böyük məhəbbətlə, sevrək və sevilərək rəhbərlik edə bilsin. Heydər Əliyevi təkcə Azərbaycan xalqı yox, bütün türk və müsəlman dünyası, digər dünya xalqlarına məxsus olan milyonlarla mütərəqqi düşüncəli insanlar sevir və onunla fəxr edirlər. Ümummilli liderimizi dünya

tarixində əhəmiyyətli rol oynamış bir çox dövlət adamları ilə müqayisə edirlər. Lakin kiminlə, hansı şəxsiyyətlə müqayisə olunmasından asılı olmayaraq, Heydər Əliyev özünəməxsus və bənzərsiz, heç bir tarixi şəxsiyyətlə müqayisəolunmaz, dünya siyasətində öz dəsti-xətti olan bir tarixi şəxsiyyətdir. O, özünün ardıcıl və məqsədyönlü, yorulmaq bilmədən göstərdiyi dövlətçilik və siyasi fəaliyyəti ilə müasir Azərbaycan Respublikasının banisi, xilaskarı və qurucusu olmaqla bərabər, həm də XX əsrin dünya siyasətinə öz silinməz izlərini həkk edən tarixi şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqının şan-şöhrətini dünyaya yayaraq, “azərbaycanlı” sözünü bütün dünyada tanıdaraq demişdir: “Mən həmişə fəxr etmişəm, indi də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam”. İndi təkcə Azərbaycanda yox, onun hüduqlarından kənarda, ayrı-ayrı xarici dövlətlərdə yaşayan tarixçilər, politoloq-alimlər, yazıçılar və şairlər, müxtəlif sənət adamları Heydər Əliyev şəxsiyyətinə olan sonsuz məhəbbət, sədaqət və hörmət hisslərini hər biri öz sahəsi üzrə bildirməyə çalışırlar.

Müasir dövrdə hər bir xalqın mənəvi-əxlaqi dəyərlərini qoruyaraq gələcək nəsillərə ötürmək fenomen şəxsiyyətlərin üzərinə düşür. Yalnız böyük şəxsiyyətlər yetişdirən xalqlar minilliklər boyunca möhkəm mənəvi təməl üzərində inamla

irəliləyirlər. Azərbaycanda bu ağır və taleyüklü missiyanı ulu öndərimiz Heydər Əliyev öz üzərinə götürmüşdü. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev, xalqın saf inanclarını, sağlam dəyərlərini bütün siyasi proseslərin fəvqündə saxlayaraq qorumağı bacarmış lider kimi əbədiyaşarlıq zirvəsinə ucalmışdır.

Bu gün Azərbaycan dini dözümlülük və tolerantlıq baxımından bütün dünyaya nümunə göstərilir. 70-ci illərdə – dinsiz və allahsız sovet cəmiyyətində Heydər Əliyev islam dininə aid ibadətgahların bərpasına nail olmuşdu. Ulu öndərin bu istiqamətdə reallaşdırdığı tədbirlər qeyd edilən faktlarla bitmir. Onun ən böyük uzaqgörənliklərindən biri də 70-ci illərdə Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin fəaliyyətinin güclənməsinə göstərdiyi yardım sayıla bilər. Şərq ölkələrində, xüsusən, müsəlman aləmində Heydər Əliyevin həmin addımı çox böyük bir islam təəssübkeşliyi kimi qiymətləndirilirdi.

Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycanın prezidenti seçilməsi ilə ölkəmizdə milli-mənəvi dəyərlərə, dinə münasibət kökündən dəyişdi. Qısa müddətdə məscidlər təmir və bərpa olundu. Bibiheybət məscidi yenidən ucaldı. Heydər Əliyev bütün dini bayramlarda məscidə gəlir, dindarlarla söhbət edir, onların fikirlərini öyrənir,

problemlərini həll edirdi. O, 1994-cü ildə Məkkəyə Ümrə ziyarətinə gedir, Kəbə evinə daxil olur, qara daşı öpür və ziyarət edir.

Ulu öndərimiz Mədinədə Həzrəti-Rəsulillahın məzarını ziyarət edib, burada da namaz qıldı. O, dua edərək Allaha şükür edirdi ki, həyatda ən böyük arzusuna, Məkkəni, Mədinəni ziyarət etmək niyyətinə çatıb və Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə nail olub.

Ulu öndərimiz dəfələrlə öz çıxışlarında islam dininin missiyası ilə bağlı öz müsbət fikirlərini xalqla bölüşərək buyurmuşdur: “İslam dini yaranandan indiyə qədər kürreyi-ərzin insanların çox hissəsini düz yola, ədalətə, saflığa, paklığa, yüksək mənəviyyata yönəlmiş və onların belə yaşamasını təmin etmiş müqəddəs bir dindir. İslam dini bəşər tarixində misilsiz xidmətlər göstərmiş, insanların, müsəlmanların yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlərə nail olmasını təmin etmiş və bu dinə itaət edən insanları dünyanın bütün əzab-əziyyətlərindən, keşməkeşlərindən ötürüb onların yaşayışını təmin etmiş, onları yaşatmışdır. Biz fəxr edə bilərik ki, islam dini kimi yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlərə mənsub olan dinimiz var, müsəlmanları yaşamaq, yaratmaq, mübarizə aparmaq, öz həyatını qurmaq, azadlığını təmin etmək, torpağını qorumaq yolları ilə məhz

islam dini aparıbdır, onun qanunları, tövsiyələri, Qurani-Şərifin ayələri, surələri, kəlamları aparıbdır”.

Heydər Əliyev irsində vətən sevgisi, Azərbaycan sevgisi - azərbaycançılıq hissi, xalq, millət sevgisi, dil sevgisi, milli mədəniyyət sevgisi xüsusi yer tutur. O, bunları insan üçün mədəni əsas kimi qəbul edirdi.

Muasir Azərbaycan tarixinin yaradıcısı, dünya miqyaslı siyasətçi Heydər Əliyevin çoxşaxəli siyasi, ictimai və diplomatik fəaliyyəti istər ölkə daxilində, istərsə də xarici ölkələrdə bir çox tədqiqatların mövzusunə cəvrilir, bu dahi şəxsiyyətlə ünsiyyətdə olanlar onunla görüşlərinin təəssüratlarını uzun illər unutmurlar. Həmin insanların sırasında Azərbaycanın sadıq dostu, Küveyt dövlətinin İslam işləri və Vəqflər Nazirinin I müavini, Asiya Müsəlmanları Komitəsinin sədri, doktor Adil əl-Fələhın adını xüsusi cəkmək olar. Onun Heydər Əliyev şəxsiyyətinə həsr etdiyi əsərinin ilk səhifələrindən bəlli olur ki, A.Əl-Fələh ulu öndərimizi şəxsən tanımaqla bərabər, onun haqqında yazılmış əsərləri, müxtəlif səpkili çıxışlarını və nitqlərini də dərinlən öyrənmişdir. ⁴ Əsərin əhəmiyyətini artıran cəhətlərdən biri də onun ərəbcə olmasıdır, çünki

⁴ Adil Abdulla Əl-Fələh. Heydər Əliyev və milli-mədəni dəyərlər. Bakı, Qismət, 2007, 108 s.

coxmilyonlu ərəb oxucusu məhz bu kitab vasitəsilə Heydər Əliyevin titanik fəaliyyəti ilə tanış olmaq imkanı əldə edir. Bir necə kəlmə müəllifin özü haqqında demək yerinə düşərdi. Doktor Adil əl-Fələh ölkəmizin müstəqilliyinin ilk günlərindən Azərbaycanı dəstəkləmiş, üzləşdiyimiz Qarabağ problemi ilə bağlı doğma ölkəsi Küveytin bizim haqq işimizi ədalətli şəkildə müdafiə etməsinə öz töhfəsini vermiş, qaçqın və məcburi köçkünlərimizə öz dövlətinin təmənnasız yardımını təşkil etmişdir. A.Əl-Fələh Azərbaycanda və Gürcüstanda, habelə, müstəqil respublikalarda islamın müasir problemləri ilə bağlı kecirilmiş bir necə beynəlxalq konfrans və simpoziumların təşkilində bilavasitə yaxından iştirak etmiş, həmin konfranslardakı dərin məzmunlu çıxışları ilə də yadda qalmışdır.

Zəngin həyat təcrübəsinə malik olan, obyektiv fikir və mülahizələri ilə seçilən bu şəxsiyyətə, təkcə öz vətəninə deyil, Azərbaycanda da böyük rəğbət və ehtiram bəslənilir. Təqdim edilən bu əsərdə xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev Qurani-Kərimə və islam elmlərinə dərin hörmət və ehtiramla yanaşan dahi siyasi xadim kimi təqdim olunur, onun müxtəlif münasibətlərlə etdiyi çıxışlarında islam dini, islam əxlaqı və dəyərləri ilə bağlı fikirlərini müəllif böyük məharətlə Qurani-Kərimin müvafiq ayələri ilə

bağlayır və Heydər Əliyevin nadir düha sahibi olduğunu xüsusi vurğulayır.

Heydər Əliyevin coxsaylı tədbirlərdə, o cümlədən Bakıda keçirilmiş nüfuzlu beynəlxalq forumlarda, beynəlxalq təşkilatların yığıncaqlarında, habelə dünya dövlətlərinin başçıları ilə görüşlərində söylədiyi fikirləri bir-bir araşdırıb təhlil edən A.Əl-Fələh, onun öz torpağına, xalqına, dininə olan misilsiz məhəbbətini xüsusi qeyd edir, bu dahi şəxsiyyətin istər sovet dövründə, istərsə də müasir mərhələdə bəzi dövlətlərin mövcud problemlərə ikili standartlarla yanaşmalarını qətiyyətlə pislədiyini qələmə alır. A.Əl-Fələh bu kitabda Heydər Əliyevin daha çox dini-mənəvi, dini-fəlsəfi baxışlarına yer ayırır, onun fikir və ideyalarını təhlil edərək belə qənaətə gəlir ki, Azərbaycan xalqının böyük oğlu, siyasi hakimiyyət zirvəsində yüksək məqamlara sahib olan, ömrünü ölkəsinin çiçəklənməsinə sərf edən bu böyük dövlət xadimi, təkcə islam tarixinə, Azərbaycan xalqının islami dəyər və mənəviyyətinə deyil, eyni zamanda səmavi dinlərin tarixinə, onların ehkamlarına və mənəvi dəyərlərinə də dərinlən bələddir. O, başqa mövzularda olduğu kimi, dini mövzuda da, istər sadə insanlarla söhbətlərində, istərsə də rəsmi çıxışlarında dinşünas alim təsiri bağışlayır. Müəllif xüsusi bir şövqlə

Heydər Əliyevin islama təmayülçü, terrorçu, ekstremist damğası vurmağa səy göstərənlərə islamın və Qurani-Kərimin hər cür zoru, zülmü və güc işlətməyi rədd etdiyinə dair bu müqəddəs kitaba istinadən verdiyi cavablardan tutarlı misallar gətirərək, böyük dövlət xadimimizin islama olan məhəbbətinə və inamına öz heyranlığını ifadə edir. A.Əl-Fələhin Heydər Əliyev şəxsiyyətini yaxından tanımasına dəlalət edən cəhətlərdən biri də, kitabda onun müxtəlif dini bayram və tədbirlər münasibətilə möminlərlə görüşməsindən, “Təzəpir” və “Bibiheybət” məscidlərini ziyarət etməsindən, həmin görüşlərdə söylədiyi fikirlərdən nümunələr verməsidir.

Həqiqətən də Azərbaycanı islam aləminin ayrılmaz bir hissəsi, islam sivilizasiyasını yer üzündə sülhün, əmin-amanlığın və ədalətin carcısı hesab edən Heydər Əliyevin ideyaları Azərbaycanda keçirilmiş bütün elmi-dini konfrans və simpoziumların əsas qayəsini təşkil etmişdir. Heydər Əliyev dühasının islamın dəyərlərinə xüsusi önəm verdiyini onun 1993-cü ildə Peyğəmbər Əleyhəssəlamın mövludu münasibətilə “Təzəpir” məscidində dediyi fikirlər də təsdiqləməkdədir: “İslam Azərbaycan xalqının, Peyğəmbər Əleyhissalamın və islam aləminə mənsub olan bütün insanların ən ali əxlaq mənbəyidir”.

Heydər Əliyev islamı və islam əxlaqını, təkcə azərbaycanlılar üçün deyil, islam aləmində yaşayanların vasitəsilə bütün bəşəriyyət üçün misilsiz nüsxə hesab edirdi. Heydər Əliyev islam elmləri sahəsində zəngin məlumatı olmaqla yanaşı, islamın dərin psixoloji təsirlərini də çox gözəl bilirdi. Məhz bu keyfiyyətləri sayəsində o, dünyada baş verən hadisələri bacarıqla təhlil edir, əxlaqi və mənəvi sapmaların səbəblərini özünəməxsus sərrast məntiqlə izah edirdi. Heydər Əliyev keçmiş SSRİ məkanında və Qərbi aləmində islamın daim artan nüfuzundan qorxan, bu dinin qılınc gücünə insanlara qəbul etdirildiyini iddia edənlərə həmin mülahizələrin islamın ruhu ilə bir araya sığmadığını bildirməklə öz qəti mövqeyini bəyan edirdi: “Müsəlmanlar dinlərini qəlblərində saxlamış və din hər bir ailədə, hər bir evdə yaşamışdır. Dinin insanlara bəxş etdiyi adət və ənənələr, qayda və qanunlar illər ötdükcə yaşamış və hətta sovet dövründə tətbiq olunmuş yeni qanunlar, adət və ənənələrdən daha güclü olmuşdur”. Bununla da Azərbaycan xalqının ümummilli lideri məhz kommunist ideyalarının zorla qəbul etdirilməsini və bu səbəbdən də 70 ildən sonra iflasa uğradığını təsdiq edir, islam ideyalarının isə 1400 ildən artıq bir dövrdə Azərbaycanda bərqərar olduğuna və bütün məhrumiyyətlərə baxmayaraq,

azərbaycanlı möminlərin həmin ideyaları yüz illərlə qoruyub bu günə qədər catdırdıqlarına dəyər vermiş olur.

Heydər Əliyev beynəlxalq miqyaslı düşüncələrində müasirləşməyə xüsusi önəm versə də, bunun milli-mənəvi dəyərlərin, tarixi adət və ənənələrin zəifləməsi hesabına olmasının əleyhinə çıxmışdır. Heydər Əliyev “Təzəpir” məscidindəki çıxışında söyləmişdir: “Dinimiz mütərəqqi dindir və islam bunu əsrlər boyu sübut etmişdir; bu dinin ümumbəşəri əhəmiyyəti vardır”.

Ulu öndər sözün əsl mənasında Azərbaycanın ən böyük sərvəti hesab olunan milli-mənəvi dəyərlər və mədəniyyətimizin keşikçisi idi. “Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq” – deyən Heydər Əliyev azərbaycançılığı milli bir ideologiya kimi irəli sürür, mədəniyyətimizi, mənəvi dəyərləri təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın – dövlət quruculuğu prosesinin mühüm atributu kimi dəyərləndirirdi. Mənsub olduğu xalqın tarixi keçmişinə, mədəni irsinə və mənəvi dəyərlər sisteminə sönməz məhəbbət duyğularıyla yaşayan ümummilli lider həm də bu dəyərlərin qoruyucusu idi. Hələ ötən əsrin 70-ci illərində

görkəmli dövlət xadimi, müdrik şəxsiyyət kimi o, yaxşı başa düşürdü ki, aydın və dərk olunmuş milli ideologiya hər bir xalqın irəliyə doğru inkişafının yolgöstərəni və bələdçisidir. Milli dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər sıx daxili vəhdətdədir. Yalnız milli kimliyi bəlli olan və özünü bir millət kimi dərk edən xalqın bitkin inkişaf konsepsiyası ola bilər. Heydər Əliyev nəinki bu konsepsiyanı yaratdı, həm də çox böyük ustalıqla, səbr və təmkinlə həyata keçirdi. “Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!”- deyən ulu öndər bütün həyatı boyu mənəvi-əxlaqi və dini dəyərlərimizin, adət-ənənələrimizin keşiyində durdu. Hələ sovetlər dönəmində tariximizin qədimliyinin, zənginliyinin mühüm göstəricisi olan tarixi abidə və eksponatların qorunub saxlanması, gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə Azərbaycanın bütün bölgələrində tarix - diyarşünaslıq muzeylərinin yaradılması haqqında sərəncam imzaladı. Azərbaycan folklorunun daha dərinədən araşdırılması, aşiq sənətinin inkişafı, milli mərasimlərimizin təbliği istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirildi. İti fəhmi, intuisiyanı ilə gələcək müstəqilliyi duyub hiss edən Heydər Əliyev o illərdə milli-mənəvi intibah üçün möhkəm zəmin hazırlayırdı. 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə yenidən siyasi rəhbərliyə gələn Heydər Əliyev həyata keçirdiyi dövlət quruculuğu prosesi ilə paralel

surətdə mədəni-mənəvi quruculuq və milli-tarixi yaddaşın bərpası işlərinə başladı. Vaxtilə qadağalara məruz qalan, yasaq olunan milli və dini bayramlar, adət və mərasimlər xalqa qaytarıldı. Heydər Əliyev hər il qədim milli bayramımız olan Novruzda əhali ilə bayramlaşmağa çıxır, azad və müstəqil xalqımızın Novruz sevinclərindən xüsusi zövq alırdı. Heydər Əliyev bu tədbirləri təkcə Azərbaycan yox, bütün türk dünyası miqyasında həyata keçirirdi. Müdrik siyasətçi ortağ türk mədəniyyəti və mənəviyyatının öyrənilib təbliğ edilməsi, keçmişdən gələcəyə ötürülməsi yönündə müstəsna xidmətlər göstərirdi. Qırğızların “Manas” eposunun 1000 illik yubileyində iştirak və çıxış edən Heydər Əliyev bütün türk dünyası üçün əvəzedilməz müdrik bir şəxsiyyət olduğunu bir daha sübut etdi.

Heydər Əliyev islamiyyətlə bağlı olan dini mərasim və adətlərin də layiqincə keçirilməsi üçün hər cür şərait yaratdı. 1994-cü ildə Səudiyyə Ərəbistanına rəsmi səfəri çərçivəsində müqəddəs Kəbəni ziyarət etməsi, Mirmövsüm Ağə ziyarətgahında din xadimləri və möminlərlə görüşməsi, Bibiheybət məscid-kompleksinin yenidən qurulmasına xeyir-dua verməsi ulu öndərin dini-əxlaqi dəyərlərə sadiqliyinin, Allahını və peyğəmbərini sevən imanlı bir insan olmasının real təsdiqi idi. Qloballaşan dünyada

mənəvi dəyərlərin böyük təhlükələrlə üzləşdiyi məqamlarda Heydər Əliyev qətiyyətli bir lider kimi mövqeyini ortaya qoyurdu. Ulu öndərin milli-mənəvi dəyərlərin qorunması ilə bağlı 2001-ci il avqustun 13-də verdiyi bəyanat bu məsələyə təkcə dövlət rəhbərinin yox, həm də müdrik bir el ağsaqqalının münasibəti idi. “Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik”- deyən ümummilli liderin işıqlı ideyaları bu gün də yaşayır və həyata keçirilir.

Ulu öndərin daxili və xarici siyasətini uğurla davam etdirən, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini həmişə uca tutan ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev də islam dini ilə bağlı tarixi ənənələrə və dini bayramlara hörmət və ehtiramla yanaşır. Bütün milli və dini bayramlarda Azərbaycan xalqını təbrik edən hörmətli prezidentimiz Qurban bayramı münasibətilə təbrikdə demişdir: “Xalqımız öz milli-mənəvi dəyərlərinə və ənənələrinə həmişə ehtiramla yanaşır. Bütün dini mərasimlər, o cümlədən Qurban bayramı hər il böyük təntənə ilə qeyd olunur. Ölkəmizin hər yerində Allahın adına qurbanlar kəsilir, xalqımızın və dövlətimizin əmin-amanlığı və firavanlığı üçün dualar edilir, şəhidlərimizin ölməz xatirəsi ehtiramla yad olunur. Əminəm ki, builki Qurban bayramı da cəmiyyətimizdə milli-mənəvi

həmrəyliyini, xeyirxah əməllərin, şəfqət və mərhəmət duyğularının təntənəsinə çevriləcəkdir. Əziz bacı və qardaşlarım! Bu müqəddəs bayram günlərində bir daha hər birinizə cansağlığı, ailələrinizə xoşbəxtlik, süfrələrinizə bol ruzi-bərəkət arzulayıram. Qurban bayramınız mübarək olsun!”

* * *

Hər bir xalqın tarixi yetkinləşmə və təkamül prosesinin ümdə qayəsini dövlətçilik ənənələri ilə yanaşı, həm də zəngin milli-mənəvi irsi, pak və ali dəyərləri müəyyən edir. Bu ənənə və dəyərlər bir-biri ilə çulğasaraq həm də xalqların məfkurə və düşüncə sisteminin, dünyagörüşünün parlaq təcəssümü kimi meydana çıxır. Dünyanın ən qədim xalqlarından sayılan azərbaycanlılar da tarixən formalaşmış zəngin milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlər sistemi ilə bəşər sivilizasiyasına əvəzsiz töhfələr vermiş, ülvə və saf ideallara sarsılmaz bağlılığı ilə daim özünəməxsusluqlarını qorumuşlar. Şərqə məxsus mütərəqqi adət-ənənələrlə Qərbin mötədil dəyərlərinin mənəvi mədəniyyətimizdəki uğurlu harmoniyası həm də milli təfəkkürümüzdə fərqli dünyagörüşləri və mədəniyyətləri bir araya gətirir.

Müasir qloballaşma dövründə elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı gündəlik həyatda yüksək nailiyyətlərə, mütərəqqi dəyişikliklərə yol açsa da, bu prosesin tarixi-mədəni irsə, əxlaqi-mənəvi dəyərlərə müəyyən təhlükə təşkil etməsi də özünü qabarıq göstərir. Şərq-Qərb sivilizasiyasının bir-birinə yaxınlaşdığı, bəzən də gizli və ya açıq mübarizələrin getdiyi bir zamanda soy-kökə qayıdışın, milli özünüdərkə böyük əhəmiyyəti vardır. Xalqın tarixən formalaşmış yüksək əxlaqi-mənəvi meyarlarını pak və sağlam niyyətlərlə qoruyaraq bütövlükdə cəmiyyətin pozitiv ruhda inkişafına təsir göstərmək, onun genetik yaddaşını, tarixi kimliyini, milli irs və özünəməxsusluğunu gələcək nəsillərə ötürmək kimi çətin missiyanın həyata keçirilməsi zərurəti ilk növbədə ziyahların, elm və mədəniyyət xadimlərimizin üzərinə böyük məsuliyyət qoyur. Azərbaycan Respublikası müstəqillik yolu ilə inamla irəlilədiyi, demokratik, hüquqi, sivil və açıq cəmiyyət qurduğu bir vaxtda milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, gənc nəsə aşılınması xüsusi aktualıq kəsb edir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təbirincə desək, “gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsasında tərbiyə olunmalıdır”.

Heydər Əliyevin Azərbaycana, onun sosial-mədəni, elmi-intellektual, iqtisadi, siyasi inkişafına, milli-mənəvi intibahına həsr olunan, xalqımızın tarixində bütöv mərhələ təşkil edən fenomenal fəaliyyətində milli dil siyasəti həmişə həlledici mövqe, aparıcı yer tutur. Təkcə yaşanan dövrü, müasir mərhələni yox, Azərbaycan ədəbiyyat və mədəniyyətinin bütöv milli tarixini, mühitini əhatə edən dil siyasəti xalqın tarixi uğurlarına əsaslanaraq böyük perspektivlərə istiqamətlənib. Müəyyən qədər unudulan, tarixin gizlinində xalqdan ayrı salınan milli ədəbiyyat və mədəniyyət nəhənglərinin üzə çıxarılması, bu yolla Azərbaycan dilinin böyük ədəbi yaddaşının bərpası, dilin daxili enerjisinin min illər boyu yığılan etnogenetik, ruhi-mənəvi potensialının oyadılması, hərəkətə gətirilməsi Heydər Əliyevin misilsiz xidmətlərindən biridir. Bakıda, respublikanın digər şəhərlərində xalqın ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərinə ucaldılan çoxsaylı heykəllər, həm də Azərbaycan dilinin halal haqqını, uca şərəfini təsdiqləyən abidələrdir. Yubileylər vasitəsilə xalqa yenidən bütün böyüklüyü, əzəməti ilə, olduğu kimi qaytarılan İmadəddin Nəsimilər, Molla Pənah Vaqiflər, Həsən bəy Zərdəbilər... Onların heykəlləri Azərbaycan dilinin tarixi uğurlarını, sənət zirvələrini milli mühitin daimi, əbədi enerji

mənbəyinə çevirir, ümummilli intibahda “gizli” iş görürdü. Beləliklə, Heydər Əliyevin Azərbaycan dili siyasəti çox geniş mənası, elmi-konseptual əsasları ilə, əslində Azərbaycanı xilas etmə yolunun mühüm tərkib hissəsi idi.

“Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 18 iyun tarixli fərmanı, 30 sentyabr 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu və bu qanunun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 yanvar 2003-cü il tarixli fərmanından irəli gələn vəzifələrdə Heydər Əliyevin mənəvi dəyərlərimizə münasibəti açıq ifadə edilmişdir.

Bu bir danılmaz faktdır ki, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi rəsmiləşdirilməsi və inkişafı ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər çox yaxşı başa düşürdü ki, hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir. Dil hər bir xalqın varlığının ən əsas, bəlkə də yeganə təminatçısıdır. Azərbaycan xalqının da ana dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Ana dilimiz xalqın keçdiyi bütün tarixi mərhələdə onunla birgə olmuş, onun taleyini yaşamışdır. Əsrlər, qərinələrdir ki, xalqımızın əbədiyaşarlığına xidmət

edən, qədim tarixə malik olan və min illərin müxtəlif burulğanlarından alınıcaıq, üzüağ çıxaraq müasir dövrə gəlib çatmış ana dilimiz ən böyük mənəvi sərvətimizdir. Ana dilimiz dövlət rəmzlərimiz olan himn, gerb, bayraq kimi müqəddəsdır.

Azərbaycan dilinin inkişafı, onun tətbiqi sahəsinin genişləndirilməsi və yabançı təsirlərdən qorunması, habelə bu dilin saflığı, təmizliyi istiqamətində Heydər Əliyevin yeritdiyi siyasət bu gün onun siyasi kursunun layiqli davamçısı, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli məlum sərəncam imzalanmışdır. Ana dilimizə göstərilən xüsusi qayğı baxımından “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il fərmanı xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu zamandan etibarən hər il avqust ayının 1-i “Ana dili günü” kimi qeyd olunur.

Beləliklə, bütün sahələrdə olduğu kimi, Azərbaycan dilinin inkişafı və onun dövlət səviyyəsində işlədilməsi

məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin və onun layiqli davamçısı İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dili var olduqca Heydər Əliyevin dillə bağlı qoyub getdiyi zəngin irs də var olacaq, bizimlə, qəlbimizdə yaşayacaq, körpələrimizlə yenidən doğulacaq, yenidən nəfəs alacaqdır.

Dilimizin inkişafında dövlət qayğısının parlaq təzahürü olan fərman və sərəncamlar, o cümlədən «Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı (09.08.2001-ci il), «Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30.09.2002), «Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı (02.01.2003), «Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının statusu haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (04.01.2003), «Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı (12.01.2004), «Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı (12.01.2004) və

habelə dil və təhsil quruculuğu ilə əlaqədar olan normativ sənədlər, aktlar, təlimatlar və metodik göstərişlərdən irəli gələn tələblər ali məktəblərin fəaliyyətində, əməli işlərdə geniş şəkildə tətbiq edilməkdədir.

Estafeti ümummilli liderdən alaraq şərəf və ləyaqətlə mühafizə və inkişaf etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də elm, təhsil, mədəniyyət və incəsənət sahəsində Heydər Əliyev kursunu uğurla davam etdirir. Dövlət başçımız cənab İlham Əliyevin imzaladığı bir sıra fərman və sərəncamlar respublikamızda bu sahələrin müasir dünya standartlarına uyğunlaşmasında böyük rol oynamışdır. Son bir neçə il ərzində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin qayğısı sayəsində elm, təhsil və mədəniyyətin ayrı-ayrı problemlərinə həsr olunmuş çoxsaylı dövlət proqramları hazırlanıb təsdiq olunmuşdur. Dövlətimizin teatr sənətinə göstərdiyi qayğının bariz nümunəsi kimi 6 fevral 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Teatr və teatr fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 18 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq

edilmiş «Azərbaycan teatrı 2009-2019-cu illərdə» Dövlət Proqramını göstərə bilərik.⁵

«Azərbaycan teatr sənətinin inkişaf etdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 19 fevral tarixli 1964 nömrəli sərəncamına əsasən Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi həyatında, milli mədəniyyətimizin inkişafında böyük rol oynayan Azərbaycan teatrının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və yaradıcılıq potensialının inkişaf etdirilməsi, habelə teatr təhsili sisteminin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan teatr sənətinin yaxın 10 il ərzində inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirən “Azərbaycan teatrı 2009-2019-cu illərdə” Dövlət Proqramında isə göstərilir ki, bu proqram “öz fəaliyyəti ilə milli mədəni sərvətə çevrilmiş Azərbaycan teatrının zəngin bədii irsinin və yaradıcılıq ənənələrinin qorunmasına, ümumbəşəri və milli dəyərlərin təbliğinə, dünya mədəniyyətinə inteqrasiyasına, informasiya və maliyyə resurslarından səmərəli istifadə edilməsinə və

⁵ Teatr və teatr fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. “Ədəbiyyat qəzeti”, 9 fevral 2007-ci il, № 5 (3548); “Azərbaycan teatrı 2009-2019-cu illərdə” Dövlət Proqramı (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 18 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir). “Xalq” qəzeti, 19 may 2009-cu il, № 106 (26164).

repertuarın günün tələblərinə uyğun formalaşması məqsədlərinə xidmət edəcəkdir.”⁶

Bu gün Azərbaycanda mədəniyyətin müxtəlif sahələri – teatr, kino, kitabxana və muzey işinin inkişafı ilə bağlı qəbul olunan dövlət proqramları ölkəmizdə mədəniyyətin tərəqqisi üçün yeni stimul yaratmışdır. Mədəniyyət obyektləri təmir olunur, yeniləri inşa edilir. Bakıda təmir olunmamış teatr binası qalmamışdır. “Nizami” kinoteatrı əsaslı təmir olunur, Milli Akademik Dram Teatrının təmiri başa çatmışdır. Bakının 2009-cu ildə islam mədəniyyətinin paytaxtı elan edilməsi Azərbaycan mədəniyyətinin dünyaya integrasiyası istiqamətində çox önəmli bir hadisə idi.

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin reallaşması işində bu gün ulu öndərin adını şərəflə daşıyan Fondun böyük xidmətləri vardır. “Heydər Əliyev Fondu”nun prezidenti, millət vəkili, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə mədəniyyət və incəsənətin inkişafı üçün həyata keçirilən məqsədyönlü və səmərəli əməli fəaliyyət proqramları respublika ictimaiyyəti tərəfindən böyük razılıq və rəğbət

⁶ “Azərbaycan teatri 2009-2019-cu illərdə” Dövlət Proqramı (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 18 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir). “Xalq” qəzeti, 19 may 2009-cu il, № 106 (26164).

hissi ilə qarşılanmaqdadır. Fondun muğam sənətimizin inkişafına, Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada tanınmasına, milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliğinə həsr etdiyi davamlı tədbirlər olduqca əhəmiyyətlidir. “Muğam”, “Aşıq sənəti”, “Novruz” bayramı kimi mədəniyyət incilərimizin YUNESKO tərəfindən dünyanın qeyri-maddi irs siyahısına salınmasında bu fondun xidməti danılmazdır. İndi Bakıda Muğam Mərkəzi fəaliyyət göstərir, yeni Xalça Muzeyi inşa olunur, muzeylər, sərgi salonları yaradılır. Bunlar Heydər Əliyev ideyalarından güc alan dövlət başçımızın həyata keçirdiyi mədəniyyət siyasətinin real nəticələridir.

Bu gün Azərbaycanın mədəniyyət sahəsində Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulan müasir siyasətin və idarəçiliyin aparıcı istiqamətləri keçmiş, milli-mədəni sərvətləri qoruyub saxlamaq, indiki nailiyyətləri dəstəkləmək və inkişaf etdirmək, gələcəyə inamla baxmaqdır. Cəmiyyətin ardıcıl surətdə demokratikləşməsi, mədəniyyətin bəşər inkişafının ayrılmaz faktoru kimi dərk olunmasının və qəbul edilməsinin getdikcə güclənməsi, bu sahənin uğurlu inkişafı mədəniyyət siyasətinin düzgün olmasını təsdiqləyir və nikbin proqnozlar üçün inandırıcı əsas yaradır.

Bizim ədəbiyyatımızın xalqımıza etdiyi ən böyük xidmət ondan ibarətdir ki, şairlərimiz, yazıçılarımız öz əsərləri ilə Azərbaycanda, xalqımızda, millətimizdə daim milli hissiyyatları oyatmağa çalışmışlar. Milli özünüdərk,

*milli oyanış, dirçəliş prosesi xalqımıza birinci
növbədə ədəbiyyatdan keçir.*

Heydər Əliyev

II FƏSİL

ÜMUMMİLLİ LİDERİN ƏDƏBİ İRS TƏLİMİ

Dünya şöhrətli siyasətçi, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin çox möhtəşəm nəzəri irsi içərisində onun ədəbiyyat konsepsiyası əsas yerlərdən birini tutur. O, ədəbi-mədəni irsə öz dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi yanaşırdı. Heydər Əliyev ən qədim çağlardan bəri xalqın yaratdığı hər nə varsa, bundan dövlətçilik mənafehləri baxımından uğurla istifadə edirdi. Xüsusilə hakimiyyətə ikinci dəfə qayıtdıqdan sonra dövlət və xalq arasında etibar və etimad körpüsünü, inam dayaqqlarını yaradıcı ziyalılar vasitəsilə qururdu. O, əvvəllər də belə idi. Nəinki 1969-cu ildə Azərbaycan SSR-in rəhbəri təyin olunduqdan sonra, habelə ondan da əvvəl - DTK-nın rəhbəri olduğu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı ilə dərinlən maraqlanır, klassik bədii əsərlərimizi oxuyur və mühafizə edirdi. Heydər Əliyev üçün ədəbiyyat özündə milli-mənəvi

dəyərləri hifz edən zəngin xəzinə, xalq həyatının və xalq taleyinin ensiklopediyası idi. Ona görə də Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyası çoxcəhətli bir təlimdir. Hələ sovet dönməndə məhz onun nüfuzu, səyi və təşəbbüsü sayəsində bir qrup yazıçıya keçmiş SSRİ-nin ən böyük mükafatı – Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilmişdir. S.Rüstəm, R.Rza, S.Rəhimov, M.İbrahimov bu adın sahibi olan sovet ədəbiyyatı klassikləri idi. Məhz onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Bakıda C.Cabbarlı, İ.Nəsimi, H.Cavid, N.Nərimanov kimi ədəbi şəxsiyyətlərə monumental heykəllər ucaldıldı.

Heydər Əliyevin ədəbiyyat siyasəti onun ümumdövlət siyasətinin əsas inkişaf istiqamətlərindən biridir. Ulu öndərin ədəbi-nəzəri görüşlərini aşağıdakı əsas istiqamətlər üzrə təsnif etmək olar:

1. Bədii ədəbiyyat (və dil) Heydər Əliyevin azərbaycançılıq fəlsəfəsinin ideya zəmini və məxəzi kimi;
2. Heydər Əliyev və çağdaş ədəbi proses;
3. Heydər Əliyev və folklor (epos təfəkkürü);
4. Heydər Əliyev və klassik bədii irs.

Azərbaycanşünas - alim, professor N.Şəmsizadə yazır:

«Azərbaycançılıq – Azərbaycanı yüksəltmək, dünyada tanıtmmaq və onun əbədiliyini qorumaqdır ki, Heydər Əliyev bütün ömrünü bu müqəddəs və ali məqsədə həsr etmişdir. Bu yolda o, bədii ədəbiyyatımızın böyük imkanlarına əzmlə güvənirdi: «Bizim ədəbiyyatımızın xalqımıza etdiyi ən böyük xidmət ondan ibarətdir ki, şairlərimiz, yazıçılarımız öz əsərləri ilə Azərbaycanda, xalqımızda, millətimizdə daim hissiyyatlar oyatmağa çalışmışlar, milli özünüdərk, milli oyanış, dirçəliş prosesi xalqımıza birinci növbədə ədəbiyyatdan gəlir». Beləliklə də, Heydər Əliyevin azərbaycançılıq konsepsiyası çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatının bədii-fəlsəfi əsasları zəminində bərqərar olurdu».⁷

Qeyd etməliyik ki, ümumiyyətlə, Azərbaycanın fəlsəfi fikri daha çox bədii ədəbiyyatın bətnində formalaşib. «Avesta», «Kitabi-Dədə Qorqud» abidələri, Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli, M.F.Axundzadə və s. kimi şəxsiyyətlər təkcə böyük yazıçılar deyil, eyni zamanda böyük filosoflar idi. XI əsrin böyük ədəbiyyatşünası, şərhçilik məktəbinin banisi Xətib Təbrizi öz araşdırmalarını ümumən ərəbdilli poeziya üzərində qururdu ki, bura

⁷ «Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı», Bakı, «Şərq-Qərb», 2009, s. 244.

Azərbaycan şairləri də daxil idi. Ümumiyyətlə, klassik Şərq ədəbiyyatına yanaşmada belə bir prinsip nəzərə alınmalıdır: bir var ərəb poeziyası, bir də var ərəbdilli poeziya. Məsələn, Məvəli şairlərin əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Eyni mülahizəni fars poeziyası və farsdilli poeziya barəsində də söyləmək olar. Məsələn, farsdilli poeziyanın zirvəsi Nizami Gəncəvi azərbaycanlı idi...

Artıq qeyd etdik ki, Heydər Əliyevin təkcə dilə və ədəbiyyata yox, ümumən ictimai və humanitar elmlərə müraciət və münasibətinin təməl daşında milli dövlətçilik təlimi olan azərbaycançılıq ideologiyası dayanırdı. O, Dünya azərbaycanlılarının I qurultayındakı (10 noyabr 2001) məşhur nitqində demişdir: «Öz ürəyimdən gələn fikirləri bir daha bildirmək istəyirəm ki, hər bir insan üçün milli mənsubiyyət onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, zəngin milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq».⁸ Beləcə, Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyası və

⁸ Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı, 2002, s. 162

mədəniyyət nəzəriyyəsi, onun ana dili haqqındakı baxışları da məhz azərbaycançılıq fəlsəfəsi kontekstində daha aydın dərk olunur. «Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında» 18 iyun 2001-ci il tarixli Prezident fərmanında belə yazılıb:

«Bütün xalqlarda olduğu kimi, Azərbaycan xalqının da dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Dilimiz xalqın keçdiyi bütün tarixi mərhələlərdə onunla birgə olmuş, onun taleyini yaşamış, üzləşdiyi problemlərlə qarşılaşmışdır. O, xalqın ən ağır günlərində belə onun milli mənliliyini, xoşbəxt gələcəyə olan inamını qoruyub möhkəmləndirmişdir. İnkişaf etmiş zəngin dil mədəniyyətinə sahib olan xalq əyilməzdir, böyük gələcəyə malikdir. Ona görə də xalqımıza ulu babalardan miras qalan bu ən qiymətli milli sərvəti hər bir Azərbaycan övladı göz bəbəyi kimi qorumalı, qayğı ilə əhatə etməlidir. Bu onun vətəndaşlıq vəzifəsidir.

Azərbaycan dili bu gün dərin fikirləri ən incə çalarlarındanək olduqca aydın bir şəkildə ifadə etmək qüdrətinə malik dillərdəndir». ⁹

Heydər Əliyev təkcə bütövlükdə ədəbiyyata, ədəbi-

⁹ «Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi». Bakı, 2002, s. 166-167

bədii irsə deyil, müasiri olduğu hər bir istedadlı sənətkara bir azərbaycançı kimi, sənətkar və vətəndaş kimi baxırdı. Onun XX əsrin yazıçıları haqqında fikirlərini oxuyanda XIX əsrin böyük rus şairi, «Sovremennik»in baş redaktoru Nekrasovun məşhur kəlamı yada düşür: «Sən şair olmaya bilərsən, lakin vətəndaş olmağa borclusan». Vətəndaş və yazıçı! Heydər Əliyevin müasir ədəbi proses konsepsiyasında bu müddəə başlıca yer tutur. Yalnız M.Araz kimi «bir qayaya söykənmişəm, deyirəm kaş // Bax beləcə daşa dönəm yavaş-yavaş» deyən, yaxud «Vətən daşı olmayandan // Olmaz ölkə vətəndaşı» çağırışı ilə ədəbiyyat cəbhəsinə atılan şairlər təkcə ədəbiyyata yox, həm də xalqa, millətə, tarixə və dövlətçiliyə xidmət göstərə bilər. Hələ hakimiyyətə gəldiyi ilk dövrlərdə - Azərbaycan yazıçılarının V qurultayındakı nitqində (5 iyun 1972-ci il) o, böyük ruh yüksəkliyi ilə deyirdi ki, «...respublikanın nailiyyətlərində yazıçılarımızın da xidməti böyükdür».¹⁰ O, yazıçıların əməyini, dövlətçilikdə və ümumən cəmiyyətdə rolunu yüksək qiymətləndirməklə bərabər, həm də prinsipial mövqedən nöqsanları da tənqid edirdi. Qurultaydakı nitqində üzbaşurət demişdi: «Azərbaycan Yazıçılar

¹⁰ Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, Ozan, 1999, s.23

İttifaqında yaradıcılıq məsələlərinin müzakirəsi bəzən ümumi xarakter daşıyır, lazımi dərəcədə konkret olmur. Bəzən yoldaşlar «münasibətləri korlamaqdan» ehtiyat edərək əsərə açıq qiymət verməkdən çəkinir və prinsipsizlik mövqeyinə enirlər. Ədəbi tənqidimiz bəzən lazımi yüksəklikdə olmur, ayrı-ayrı əsərlərin ciddi nöqsanları, ideya-bədii qüsurları haqqında öz rəyini cəsarətlə ifadə etmir». Bu elə bir dövr idi ki, elə həmin il Sov. İKP MK-nın məşhur «Ədəbi-bədii tənqid haqqında» qərarı qəbul olundu, hər yerdə ədəbi tənqidin problemləri, metodoloji zəifliyi təhlil predmetinə çevrildi. Heydər Əliyevin uzaqgörənliklə söylədiyi fikirlər ədəbi tənqid haqqında qərarda söylənilənlərlə üst-üstə düşürdü.

Heydər Əliyev ədəbiyyata, sənətkar şəxsiyyətinə tarixilik kontekstində yanaşan, bədii fikrin tarixi-fəlsəfi qüdrətini hər şeydən üstün tutan şəxsiyyət idi. 1975-ci ildə Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günlərində söylədiyi məşhur nitqində demişdi: «Tarixin bir-birinə qovuşdurduğu əsrlər bir çox xalqların oğul və qızlarını məhəbbətlə tərənnüm edən Nizami dühasının ölməz əsərlərini, Füzulinin insanpərvərlik və xeyirxahlıq dolu misralarını, Nəsiminin fəlsəfi fikirlə zəngin lirikasını, Xaqaninin məhəbbət və izzətə tərənnüm edən poemalarını, Vədadi və Vəqifin xalq

yaradıcılığı çeşməsindən qidalanan ölməz şeirlərini bizə gətirib çatdırmışdır. Tarix tələbkar ittihamçıdır. Hökmdarlar, saray əyanları, zülmkarlar unudulub getmişlər. Azərbaycanın böyük mütəfəkkir və humanist şairlərinin tərəvətdən düşməyən misraları isə bu gün də öz hikməti və insanpərvərlik ruhu ilə dünyanı heyran qoyur».¹¹ Ədəbi-tarixi prosesə belə baxış, heç şübhəsiz ki, konseptual xarakter daşıyır və böyük perspektivlərə malikdir. Əlbəttə, Heydər Əliyevin ədəbiyyat və mədəniyyətlə bağlı bütün məruzə və çıxışlarının özünəməxsus orijinal, dəyərli cəhətləri var. Bununla yanaşı, biz belə hesab edirik ki, Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında (12 iyun 1981-ci il) söylədiyi geniş və parlaq nitq onun ədəbiyyat haqqında proqram əsəridir. Burada ədəbiyyatın cəmiyyətdə və tarixdə rolu, sözün tarixilik və müasirlik imkanları kontekstində yazıçı taleyi problemləri nəzərdən keçirilir. Bu nitqdəki (əslində sanballı məruzədir!) bəzi tezislərə nəzər salmadan Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyasını düzgün şərh etmək olmaz. Məsələn: «Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında cərəyan edən proseslər mühüm və diqqətəlayiq proseslərdir: onlar özləri ilə yenilik gətirir. Bədii söz sənətkarlarının gerçəkliyi daha dolğun əhatə etməyə, həyatı daha dolğun

¹¹ Yenə orada,s. 71

şəkildə təsvir etməyə, adamlar və zaman haqqında həqiqəti bər-bəzəksiz deməyə səy göstərdiklərini xüsusilə nəzərə çarpdırmaq istəyirəm...

Cəmiyyətin mənəvi tələbatının artması, ədəbiyyatın milyon-milyon adama ideya-mənəvi və estetik təsiri imkanlarının genişlənməsi dövrümüzün mühüm əlamətidir. Beləliklə, bədii sözün siyasi, ictimai siqleti artır...

Hər bir sənətkar öz xalqının övladıdır və onun tarixi qarşısında məsuliyyət daşıyır. Əvvəlki nəsillərin istedadı və əməyi ilə yaradılmış bütün sərvətləri mənimsəmədən... müvəffəqiyyətlə irəli getmək olmaz. Tarix ən qüdrətli və təsirli tərbiyə vasitələrindən, şüurları və həyat mövqelərini formalaşdırmaq vasitələrindən biridir...

Açıq demək lazımdır: Azərbaycan tarixinin bir çox parlaq səhifələri bədii ədəbiyyatda layiqincə əks etdirilməmişdir». Etiraf etməliyik ki, xüsusilə bu sonuncu iraddan sonra həm romançılıqda, həm dramaturgiyada, həm də kino sənətində tarixi mövzulara maraq intensiv surətdə gücləndi. Həm də Heydər Əliyev bu fikirdə idi ki, hər yazıçını tarixi mövzuya yaxın buraxmaq olmaz. Yalnız istedadlı, tarix qarşısında məsuliyyəti bütün ciddiliyi ilə duyan, tarixi həqiqətləri əks etdirən, bədii və peşəkarlıq imkanlarına malik yazıçılar tarixi mövzuda uğurlu əsər

yazmağa müvəffəq ola bilərlər. Heydər Əliyevin ədəbi proses təlimində ədəbi tənqidin yeri dəqiq qeyd olunur: «Müasir ədəbi-bədii prosesi tənqidçilərin, ədəbiyyatşünasların fəal və faydalı işi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir... İctimai, bədii-estetik zövqləri formalaşdırmaq, incəsənətdə sönüklüyə, durğunluğa, xalturaya, yabançı baxışlara qarşı mübarizə aparmaq işində ədəbiyyatşünasların və tənqidin rolunu gücləndirmək lazımdır.

Tənqidi sözün nüfuzu bir çox cəhətdən tənqidin obyektivliyi ilə, qərəzsizliyi ilə müəyyən olunur. Xeyirxahlıqla yanaşı ciddiyyət, professional tələbkərlilik – ədəbi tənqid məhz belə olmalıdır».¹²

Artıq qeyd etdik ki, Heydər Əliyev müasiri olan sənətkarlarla görüşür, onları müstəqil dövlətimizin orden və medalları ilə təltif edir, eyni zamanda müxtəlif yubileylər münasibəti ilə keçirdiyi tədbirlərdə onların ədəbi-tarixi prosesdəki mövqeyini, xidmətlərini səlis mühakimələrlə dəyərləndirirdi. Bəzi faktları ulu öndərin mənalı deyimlərini qeyd etməklə xatırlayaq. Məsələn, 6 oktyabr 1993-cü ildə Məmməd Araza 60 illiyi münasibəti ilə «Qırx ildən çoxdur ki, dərin fəlsəfi lirikanız çağdaş Azərbaycan poeziyasını

¹² Yenə orada, s. 147

zənginləşdirməkdədir», xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevə 80 illiyi münasibəti ilə (25 may 1994-cü il) «Dünya mədəniyyətinə ölməz dühalar bəxş etmiş qədim Odlar Diyarında xalqın məhəbbətini qazanmaq, sənət zirvəsinə ucalmaq olduqca çətin və şərəflidir. Siz fədakar əməyiniz sayəsində bu şərəfə nail olmuşsunuz», xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlıya 75 illiyi münasibəti ilə (4 iyul 1994-cü il) «Siz istedadlı yazıçı, müdrik və mahir pedaqoq, mübariz vətəndaş kimi xalqın qəlbində əbədi məskən salmışsınız» söyləmişdi.

Heydər Əliyev 16 aprel 1995-ci il tarixdə Məmməd Arazın yaradıcılıq gecəsində geniş məzmunlu çıxış edərək, bütövlükdə ədəbi yaradıcılığa dərin qiymət verib. «İstiqlal şairi» adı ilə çap olunmuş bu çıxışda oxuyuruq: «Bəxtiyar Vahabzadənin, Məmməd Arazın, Xəlil Rzanın – bu üç şəxsin adını mən fərəhlə çəkirəm. Dünən mən üç fərman vermişəm. Bildiyiniz kimi, müstəqil Azərbaycanın ən yüksək ordeni «İstiqlal» ordenidir. İndiyə qədər bu ordenlə heç bir vətəndaş, heç kəs təltif olunmayıbdır. Dünən isə mən fərman verərək Bəxtiyar Vahabzadəni, Məmməd Arazı, mərhum Xəlil Rzanı «İstiqlal» ordeni ilə təltif etmişəm. Bu bir təsadüf, ... mənim tərəfimdən birdən qəbul

olunmuş qərar deyil. Bu haqda mən çox düşünmüşəm».¹³ Heydər Əliyev adı çəkilən şairlərə öz əsərlərində hələ sovet dönəmində, xüsusilə 60-cı illərdə istiqlalçılıq ideyaları, milli-mənəvi özünüdərk tərənnüm etdiklərinə görə böyük qiymət verirdi.

O, yazıçıları həm də müasirliyinə görə qiymətləndirirdi. Maqsud İbrahimbəyovun 60 illiyinə həsr olunmuş mərasimdə «Xalqımızın tarixində ən görkəmli yeri mədəniyyət, ədəbiyyat tutur» adı ilə çap olunmuş nitqində (14 may 1995-ci il) M.İbrahimbəyovun müasir bir yazıçı kimi ədəbi-ictimai qiymətini verərək yazıçılıq fenomeni haqqında demişdir: «Bilirsiniz, yaradıcılığa bir peşə kimi baxmaq olmaz. Yaradıcılıq fitri istedadla bağlıdır. Şair olmaq, musiqiçi olmaq – bunları oxumaqla öyrənmək olmaz. Mən bilirəm ki, Maqsud da, Rüstəm də ədəbiyyat institutunu bitirməyiblər. Bunlar ikisi də mühəndis olub. Ancaq fitri istedadlarına görə yazıçılıq yoluna, ədəbiyyat, mədəniyyət, incəsənət yoluna düşüblər...»¹⁴.

Əlbəttə, bu fikir artıq marksist fəlsəfədən xeyli uzaq, bədii yaradıcılığın vergi olduğunu təsdiq edən mötəbər bir qənaətdir. Həqiqətən də şairlik ixtisası, yazıçılıq peşəsi

¹³ Yənə orada, s. 250

¹⁴ Yənə orada, s. 263

yoxdur. Şairlik istedadı var, vəssalam.

Heydər Əliyev xalq şairi Nəbi Xəzriyə anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar (17 dekabr 1995-ci il) təbrikində yazmışdır: «Sizin bəşəri duyğuları vəsf edən şeir və poemalarınız, xalqımızın qəhrəmanlıq tarixini tərənnüm edən səhnə əsərləriniz insanlarda ruh yüksəkliyi və gələcəyə sarsılmaz inam doğurur. Tükənməz ilhamla yaratdığınız əsərlərdə həmişə mənəviyyat problemləri ön planda durmuş, yaşadığımız dövrün, zamanın nəbzi duyulmuşdur».

Ulu öndər 19 dekabr 1995-ci ildə 60 yaşı tamam olmuş Y.Səmədoglunu «Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında xüsusi xidmətləri olan görkəmli yazıçı», «fitri istedadı, yüksək intellektə malik olan bir yazıçı və siyasətçi», milli azadlıq hərəkatının fəal xadimi kimi qiymətləndirir.

Ədəbi ictimaiyyətə yaxşı məlumdur ki, şair Qabil öz duzlu-məzəli söhbətləri, gözəl poeziyası ilə təkcə oxucuların yox, bir çox müasirlərinin, o cümlədən ümummilli lider Heydər Əliyevin rəğbət və hörmətini qazanmış sənətkar idi. 7 yanvar 1997-ci ildə Qabilin yubiley gecəsində söylədiyi «Müasir poeziyamızın görkəmli nümayəndəsi» adlı nitqində Heydər Əliyev səmimiyyətlə demişdir: «Mən bu yubiley gecəsinə təkcə Qabilə hörmət naminə gəlməmişəm. Buraya

həm də incəsənətimizlə, ədəbiyyatımızla, şeirimizlə görüşmək üçün gəlmişəm. O vaxt mən Qabilə dedim ki, sən əsl kişisən. Bu elə belə söz deyil. Bu mənim əvvəlki dövrdə, qurultaylarda, müxtəlif tədbirlərdə yazıçılarla görüşlərimdə müşahidələrimin nəticəsi idi və beynimdə Qabil haqqında toplanmış bir fikir idi».¹⁵

Çox dəyərli bir faktı da qeyd etməklə ulu öndər və ədəbi-tarixi proses məsələsinə yekun vurmaq istəyirik. Heydər Əliyev 1997-ci il sentyabrın 20-də türk dünyasının böyük alimi İhsan Doğramacı ilə birlikdə xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin «Hökmdar və qızı» tamaşasına baxmış və tamaşadan sonra çıxış etmişdir. «Çox dəyərli, xalqımız üçün lazımi əsər» adı ilə çap olunan bu çıxış öz müasirliyi və tarixiliyi ilə onun irsində diqqətəlayiq yer tutur. Ümummilli lider səmimi - qəlbdən demişdi: «Bu gün siz çox gözəl bir əsər təqdim etdiniz. Mən sizi bu əsər, bu tamaşanız münasibəti ilə təbrik edirəm. Çox dəyərli və bu gün xalqımız üçün lazımi əsərdir. Şübhəsiz ki, biz bu gün ilk növbədə bu əsərin müəllifini – böyük yazıçımız, dramaturqumuz İlyas Əfəndiyevin xidmətlərini qeyd etməliyik, onun xatirəsini yad etməliyik.

...Mən bu gün İlyas Əfəndiyevin bütün yaradıcılığını,

¹⁵ Yenə orada, s. 355

onun yazdığı əsərləri böyük minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram. Hesab edirəm ki, o, xalqımız qarşısında öz borcunu, daha doğrusu öz missiyasını şərəflə yerinə yetirmişdir, xalqımıza, mədəniyyətimizə, teatrımıza, ədəbiyyatımıza çox böyük bir irs, böyük sərvətlər qoyub getmişdir. Güman edirəm ki, bunu xalqımız heç vaxt unutmaycaqdır».¹⁶

Biz belə hesab edirik ki, bu dəyərləndirmə kamil bir metodoloji başlanğıc kimi xalq yazıçısı İ.Əfəndiyev haqqında yazılacaq monoqrafiya və dissertasiyaların nəzəri əsasında dayanmalıdır. Həqiqətən də, İ.Əfəndiyev yarım əsrlik böyük və bütöv bir epoxa idi – yeni üslublu nəsr, yeni formalı milli teatr epoxası...

Yaşı bilinməyən, tarixi bəlli olmayan çoxəsrlik şifahi xalq yaradıcılığı, folklor örnəklərimiz, epos təfəkkürümüz haqqında fikirlər, onların təsiri və tədqiqi ilə bağlı problemlər Heydər Əliyevin ədəbi-nəzəri görüşlərində mühüm yer tutur. Folklorşünas-alim M. Qasımlı Heydər Əliyevin folklora münasibətinin xarakterini «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun timsalında tarixi-metodoloji baxımdan

¹⁶ Yenə orada, s. 368-369

doğru açıqlayaraq yazır: «Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin mədəniyyətimizin tarixi köklərinə, o cümlədən də folklor qaynaqlarımıza həssas, diqqətçil münasibəti «Kitabi-Dədə Qorqud» eposu ilə bağlı fikir və mülahizələrində də özünü əyani şəkildə göstərir. Ulu öndərin «milli varlığımızın mötəbər qaynağı» adlandırdığı «Kitabi-Dədə Qorqud» eposuna böyük ehtiram və məhəbbətlə yanaşması təbii bir qanunauyğunluqdan doğurdu: bu möhtəşəm folklor abidəsində öz inikasını tapmış milli-mənəvi dəyərlər xalqımızın tarixi kimliyini qürurverici bir görüntü ilə əks etdirdiyindən müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi baxımından dünəni, bugünü və sabahı çevrələyən bütün zamanlar üçün böyük siyasi-ideoloji əhəmiyyətə malikdir». ¹⁷ Fikrimizcə, bu çox doğru qənaətdir. İkinci cəhəti də biz belə qeyd edərdik: Heydər Əliyev «Kitabi-Dədə Qorqud»a, «Manas»a yalnız epos təfəkkürümüzü əks etdirən folklor abidəsi kimi baxmır, bəlkə də daha çox dünya türklərini kök və mənəvi cəhətdən birləşdirən tarixi təməl daşı kimi dəyərləndirirdi. O, təkcə müştərək dastanlarımıza deyil, məsələn, dahi şair M.Füzuliyə də bu yöndən yanaşırdı. O, 2 noyabr 1994-cü ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisindəki çıxışında demişdi:

¹⁷ Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2009, c. 79

«Füzuli keçmişdə də türkləri birləşdirən bir şəxsiyyət olmuşdur. Amma indi türk dünyası parçalanmış olduğu bir halda türk dünyasına mənsub ölkələrin, demək olar ki, tam əksəriyyətinin (bir Türkiyədən savayı) onların həyatına, tarixinə, adət-ənənəsinə uyğun olmayan rejimlər içərisində yaşadığı vaxtda Füzuli bizi yaşadaraq, bu günlərə gətirib çıxarmışdır». Bu danılmaz bir həqiqətdir. Rumi, Füzuli, Nəvai kimi klassiklər bütün türklərə məxsusdur, hər bir türk övladının, hər bir türk qövmünün klassik sənətkarıdır. Eləcə də «Kitabi-Dədə Qorqud», «Manas», «Koroğlu» və s. kimi monumental eposlar məhz belə ədəbi abidələrdir. «Eposun əsas mahiyyətini qəhrəmanlıq ideologiyası təşkil edir» - deyən Heydər Əliyev «Kitabi-Dədə Qorqud» həm də bizim etika kitabımız, əxlaq kodeksimizdir» nəticəsinə gəlir. Bu kontekstdə Heydər Əliyevin bir konseptual mülahizəsi ümumən irsə münasibətin tarixi-ideoloji düsturu səviyyəsində maraq doğurur: «Müstəqil dövlətimiz üçün taleyüklü məsələlərin həyata keçirilməsi tariximizin bir çox qaranlıq səhifələrini açmaqla kimliyimizi tam müəyyən etməyi, milli kökləri ilə bağlı yeni təfəkkürlü gənc nəsil yetişdirilməsini zəruri edir. Keçid dövrünün çətinliklərinə, ağır proseslərinə baxmayaraq, biz öz tarixi keçmişimizin çox dəyərli səhifələrini qısa bir müddətdə açmış və

xalqa göstərməyə nail olmuşuq. Xalqımızın hər bir övladı öz tarixi keçmişini, varisi olduğu mədəni irsi daha dərinləndirərək böyük qürur hissi duymağa başlayır və sözsüz ki, bununla fəxr edir».¹⁸ Belə mədəni irsin parlaq nümunələrini yaradanlardan Aşıq Ələsgərin 150 illiyinin (1972), Aşıq Alının 180 illiyinin (1981) keçirilməsi, onların əsərlərinin çap olunub xalqa çatdırılması Heydər Əliyevin aşıq sənətimizə, folklor irsimizə olan qayğısının misilsiz təzahürü idi.

Epos mədəniyyətinin türk xalqlarının vahid kökü üstündə təşəkkül tapdığını Heydər Əliyev bir də 28 avqust 1995-ci ildə Bişkekdə «Manas» dastanının 1000 illik yubiley təntənələrində çıxışında inamla qeyd etmişdir: «Manas» dastanının 1000 illik yubileyi qırğız xalqının böyük tarixini dünyaya bir daha nümayiş etdirir. Qardaş qırğız xalqı «Manas» dastanının qoyduğu yolla gedir. Min il, əsrlərdən-əsrlərə böyük yol keçmiş «Manas»ın dahi fikirləri, dahi sözləri bu yolu daim işıqlandırmışdır. «Manas» qırğız xalqının müdrikliyinin rəmzidir, zəkasının, qəhrəmanlığının, cəsarətinin rəmzidir. «Manas» qırğız xalqının daim vətənpərvər olduğunu, azadlıqsevər, ədalətsevər olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirir.

¹⁸ Kitabı-Dədə Qorqud ensiklopediyası. I – c, Bakı, 2000, s. 6

«Manas» qırğız xalqının böyük mədəni və mənəvi sərvətidir, bütün dünya sivilizasiyasının, bəşəriyyətin dəyərli sərvətidir, türk dünyasının, türkdilli xalqların, islam dünyasının böyük mənəvi sərvətidir. «Manas», eyni zamanda, Azərbaycan xalqına məxsusdur, Azərbaycan xalqının da mənəvi, mədəni sərvətidir. Manas bizim hamımızın, xalqlarımızın hamısının ulu babasıdır...«Manas»ın dili bizim hamımızın dilidir».

Bu mülahizələr türk dastan mədəniyyətinə, dünya epos düşüncəsinə yanaşmanın ən düzgün yoludur. Türkün siyasi birliyinə, turançılığın hələ mümkün olmadığı bir dövrdə türkün mədəni birliyinə nail olmaq türkçülüyn əsas qayəsidir. Türk mənəvi birliyi tarixi zərurətdir. Bu da həm epos mədəniyyətimizdə, həm folklorun digər janrlarında, həm də anadilli - türkdilli klassik ədəbiyyatımızda əsas bədii-fəlsəfi ideya kimi yüksək poetik formalarda öz ifadəsini tapır.

Heydər Əliyevin klassik irs təlimi Azərbaycan ədəbiyyatının dahi sənətkarları – Nizami, Xaqani, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, M.F.Axundzadə, habelə XX əsrin görkəmli ədibləri - C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyov, H.Cavid, C.Cabbarlı, N.Nərimanov, S.Vurğun, R.Rza, M.Şəhriyar...

haqqında müxtəlif zamanlarda söylədiyi fikirlər zəminində formalaşıb. Bu, əslində böyük və müstəqil tədqiqatın predmeti olmağa layıqdır.

1 avqust 1994-cü ildə Füzulinin 500 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının iclasındakı giriş sözündə Heydər Əliyev bu yubileyin keçirilməsinin bir neçə tarixi əhəmiyyətini göstərmişdi:

1. Füzulinin yubileyini keçirməklə Azərbaycan xalqını dünyaya bir daha tanıtmaq;

2. Böyük mütəfəkkir şairin Azərbaycan xalqı qarşısında və bütün türk xalqları, dünya mədəniyyəti qarşısında xidmətlərini qiymətləndirmək;

3. Bu əlverişli fürsətdən istifadə edib mədəniyyətimizi, tariximizi təbliğ etmək.

Heydər Əliyev bu məqsədləri dahi şairlə bağlı əksər tədbirlərdə dönə-dönə açıqlayır. Füzulinin 500 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının növbəti – 23 iyul 1996-cı il tarixli iclasında, «Yekun sözü»ndə o, bir daha qeyd edir ki, «...tarixi şəxsiyyətlərin yubileylərinin keçirilməsi, bir tərəfdən onların xalq qarşısında, millət qarşısında xidmətlərinə verilən qiymətdir. Bu, lazımdır, özü də mütləq lazımdır. Digər tərəfdən isə belə yubileylərin keçirilməsi xalqın, millətin mənəvi zənginliyini nümayiş etdirir. Eyni

zamanda, yubileylər xalqın, millətin daha da yüksəlməsinə kömək edir». «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun 1300 illiyi, M.Füzulinin 500 illiyi məhz bu vəzifələrə xidmət edən möhtəşəm yubileylər idi. Bu yubiley tədbirləri çərçivəsində həm «Kitabi-Dədə Qorqud» eposu haqqında, həm də Füzuli barəsində fundamental tədqiqat işləri aparıldı, qorqudşünaslıq və füzulışünaslıq elmləri formalaşdı. Heydər Əliyev də Füzulinin 500 illiyinə həsr olunmuş zirvə toplantısında (8 noyabr 1996-cı il) şairin sənətinə, dünya ədəbiyyatındakı sənətkar mövqeyinə nəzəri-tarixi qiymət vermişdir: «Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığı, əsərləri, ədəbi irsi dünya mədəniyyətinə böyük töhfələr vermişdir, dünya mədəniyyətini zənginləşdirmişdir. Məhəmməd Füzuli 40 illik yaradıcılığı dövründə 500 il daim yaşayan əsərlər yaratmışdır. O, Azərbaycan şeirinin, Şərq şeirinin ən yüksək zirvəsinə çatmış və onun yaratdığı şeirlər, onun poeziyası, poemaları, qəzəlləri, qəsidələri, rübailəri 500 ildir ki, insanlara böyük mənəvi ruh verir.

Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığında elmin, fəlsəfənin bir çox sahələri geniş təhlil olunmuş və onun əsərlərində öz əksini tapmışdır. Onun bütün əsərləri şeir, poeziya, ədəbiyyat nümunələri olmaqla bərabər, eyni zamanda böyük fəlsəfi ideyalar, elmi fikirlər daşıyır...

Məhəmməd Füzuli öz əsərləri, yaradıcılığı ilə özünə yenilməz bir heykəl, abidə ucaltmışdır....».¹⁹ Bu minvalla da ümummilli lider Heydər Əliyev dahi Füzuli irsinin həm idyea-fəlsəfi, həm də bədii-poetik əhəmiyyətini qeyd edir, Füzulinin ümummilli, ümumtürk, ümumislam və ümumbəşəri mövqeyini müəyyənləşdirir.

Əsərlərini Yaxın və Orta Şərqi geniş yayılmış üç klassik poeziya dilində yazan Məhəmməd Füzulini yalnız Azərbaycan türkləri deyil, böyük türk dünyasının digər nümayəndələri, habelə ərəblər və farslar haqlı olaraq öz sənətkarları sayırlar. Füzuli şəxsiyyətinə və yaradıcılıq irsinə müxtəlif münasibətlərlə müraciət edən ümummilli lider hər dəfə onun yaradıcılığının bu beynəlmiləl mahiyyətinə və ensiklopedik xarakterinə ayrıca diqqət yetirmiş, bunu Füzulini və onun təmsil etdiyi Azərbaycan mədəniyyətini yüksəldən, ümumbəşəri və humanist ideallara qovuşduran mühüm fəlsəfi və estetik amil kimi nəzərə çarpdırmışdı: «...Ərəblər və farslar Füzulini öz şairləri sayırlar. Türkdilli xalqlar isə belə hesab edirlər ki, o, türkdür. Biz də deyirik ki, Füzuli türk, azərbaycanlıdır. Eyni zamanda, bunu türkmən, özbək, qazax, Türkiyədə yaşayan türklər, İraq türkmanları da deyə bilərlər. Qoy Füzuli

¹⁹ Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2009, s. 347

hamıya məxsus olsun, tarixə bəşəri bir şəxsiyyət kimi düşsün».

Füzuli klassik Azərbaycan ədəbiyyatı ilə maraqlanan hər bir həmvətənimiz kimi Heydər Əliyevin həyatına da ilk gənclik illərindən daxil olmuş və ömrünün bütün sonrakı mərhələlərində onun daimi yol yoldaşına çevrilmişdi. Özünün etiraf etdiyi kimi, ulu öndərimizin Məhəmməd Füzuli şəxsiyyəti və yaradıcılığı ilə ilk tanışlığı keçən əsrin 30-cu illərinin ortalarında Naxçıvanda orta məktəb şagirdi olarkən başlamışdı. O da əlamətdardır ki, gənclik illərində rəssamlığa və memarlığa böyük maraq göstərən Heydər Əliyevin çəkdiyi ilk rəsm əsərlərindən biri də Məhəmməd Füzulinin portreti olmuşdur. Hətta bu portret həmin dövrdə məktəblilərin rəsm əsərlərindən ibarət müsabiqədə birinci yer tutmuşdu. Əyalət şəhərindəki orta məktəbdə təhsil alan və rəssamlıq sahəsində ilk addımlarını atan bir gəncin məhz Füzulinin şəxsiyyətinə müraciəti, heç bir portreti dövrümüzə gəlib çatmamış böyük şairin zahirî görünüşünü təxəyyülünün gücünə əsaslanaraq yaratmağa çalışması bir tərəfdən onun özünün böyük Füzuli sevgisindən, digər tərəfdən isə 30-cu illərdə Füzuli yaradıcılığına olan böyük maraq və məhəbbətdən irəli gəlirdi.

Yubileyə hazırlıq dövründə Heydər Əliyev Füzulini dünya miqyasında tanıda biləcək dərin elmi mündəricəli, yüksək tədqiqatçılıq keyfiyyətlərinə malik, eyni zamanda populyar bir əsər yazılmasını vəzifə olaraq qarşıya qoymuşdu. Ölkə başçısının fikrincə, professional elmi səviyyədə hazırlanacaq və müxtəlif dillərə tərcümə olunaraq dünyanın çeşidli ölkələrində yayılacaq belə bir kitab təkcə Füzuli irsinə deyil, bütövlükdə Azərbaycanın klassik poeziyasına işıq sala bilərdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatının nəşrinə və təbliğinə göstərdiyi böyük qayğı, ilk növbədə, özünü klassik ədəbi abidələrin timsalında göstərir. İlk dəfə respublika rəhbərliyinə gəldiyi 1969-cu ildən 2003-cü ilə kimi, yəni bir qərindən artıq tarixi dövr ərzində klassik ədəbi-mədəni irsin öyrənilməsi, təbliği, nəşri, qlobal səviyyədə tanındılması və bununla da Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının dünya səviyyəsində layiq olduğu yüksək mövqeyinin bərqərar edilməsi bir an belə Heydər Əliyevin diqqətindən kənarda qalmayıb. Hakimiyyətə gəldiyi ilk aylardan mənəvi mədəniyyət və ədəbiyyat məsələlərini prioritet sahələrdən biri kimi müəyyənləşdirən ulu öndər 1969-cu ilin noyabrında, Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illiyi münasibəti ilə söylədiyi proqram səciyyəli nitqində

qarşıda duran mədəniyyət siyasətinin əsas tezlərini belə ifadə etmişdi: «Azərbaycan xalqının parlaq və orjinal mədəniyyətinin ən yaxşı ənənələri Azərbaycan Dövlət Universitetində inkişaf etdirilmişdir. Məşhur filosof Bəhmənyarın və mütəfəkkir şair Nizaminin, riyaziyyatçı-astronom Nəsirəddin Tusinin və dahi lirik şair Füzulinin, orta əsrlərin böyük alimi Rəşidəddinin və üsyankar şair Nəsiminin, tarixçi Abbasqulu ağa Bakıxanovun və realist yazıçı Mirzə Fətəli Axundovun, görkəmli satiriklərdən Mirzə Ələkbər Sabirin, Cəlil Məmmədquluzadənin və bir çox başqalarının adları bu mədəniyyətin çoxəsrlik tarixinin bəzəyidir.

Biz Azərbaycan xalqının bu və bir çox digər görkəmli oğullarına ona görə minnətdarıq ki, onlar zülmətli irtica və özbaşınalıq şəraitində Azərbaycan xalqının ictimai fikrini, elm və mədəniyyətinin məşəlini göz bəbəyi kimi qorumuşlar».

Rəhbərlik fəaliyyətində məhz bu tezisdən çıxış edən ulu öndərimiz, vətən tarixində ədəbi iz salmış bir çox başqa əməlləri ilə yanaşı, «mədəniyyətimizin çoxəsrlik tarixinin bəzəyi» (Heydər Əliyev) olan böyük klassiklərimizin ölməz irsinə özünə layiq və klassiklərə layiq səviyyədə qayğı göstərmişdir. Elə buna görə də qədərbilən Azərbaycan

xalqının ürəyində öz əbədi heykəlini ucaltmışdır.

Heydər Əliyevin klassiklər haqqında dediyi dərin mənalı sözlərin ardınca konkret işlər gəlirdi. Təkcə onu göstərmək kifayətdir ki, istər Nəsiminin, istərsə də Füzulinin qərrib məzarları, onlara yiyəlik eləyən, sahib çıxan tapılmadığı vaxtlarda, müəyyən qədər başqa statusda, başqa vəziyyətdə olmuş, sonra isə məhz Heydər Əliyevin yüksək səviyyədə göstərdiyi maraq nəticəsində daha yüksək statusa keçirilmişlər.

Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyasında önəmli yer tutan XX əsrin dörd klassiki – Mirzə Cəlil, Üzeyir Hacıbəyov, Hüseyn Cavid və Cəfər Cabbarlı haqqında deyilmiş fikirləri tezislər şəklində olsa belə qeyd etməsək, həmin konsepsiya şübhəsiz ki, yarımçıq görünə bilər.

Heydər Əliyev bu fikirdə idi ki, Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan xalqının milli dirçəlişində əvəzsiz rol oynamışdır. Bu fikir onun 28 dekabr 1994-cü ildə Mirzə Cəlilin 125 illik yubiley mərasimindəki nitqindən qızıl bir xətt kimi keçir. Həmin nitqində ulu öndər demişdir: «Cəlil Məmmədquluzadə öz yaradıcılığı ilə, əsərləri ilə, publisistikası ilə, böyük mətbuatçılıq fəaliyyəti ilə Azərbaycan xalqının milli oyanışında, milli dirçəlişində əvəzsiz rol oynamışdır. Xalqımızın milli şüurunun

formalaşmasında məhz «Molla Nəsrəddin» jurnalının və məhz Mirzə Cəlil fəaliyyətinin rolu misilsizdir». ²⁰

Heydər Əliyev Mirzə Cəlil yaradıcılığına və «Molla Nəsrəddin» ədəbi məktəbinə yeni istiqlal məfkurəsinin – azərbaycançılıq ideologiyasının məxəzlərindən biri kimi dəyər verirdi: «Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığında Azərbaycanın milli xüsusiyyətlərini, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərləri əks etdirən fikirlər bizim milli ideologiyanın əsasıdır və həmin ideologiyanın yaranması üçün böyük bir vasitədir, böyük bir sərvətdir». ²¹

Beləliklə, bir daha Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyasında milli ideologiya – azərbaycançılıq təlimi məsələsi ortaya çıxır. Maraqlı və dəyərli cəhətdir ki, Ü.Hacıbəyov ilə bağlı mülahizələrdə də onun milli sənəti məhz bu nöqteyi-nəzərdən təhlil olunub qiymətləndirilir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Heydər Əliyev XX əsrin əvvəllərindəki ədəbi-tarixi prosesə müxtəlif ideya-fəlsəfi cərəyanların sonu dövlətçiliyə gəlib çıxacaq fikir mücadilələri məkanı kimi baxırdı.

Heydər Əliyev anadan olmasının 110 illiyi ilə bağlı yubileydə (18 sentyabr 1995-ci il) söylədiyi geniş nitqində

²⁰ Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2009, s. 241

²¹ Yenə orada, s. 242

onu «dünya korifeylərinin öncülü» adlandıraraq demişdir: «Üzeyir Hacıbəyov fəvqəladə fitri istedadı, böyük fədakarlığı, mükəmməl təhsili, elmi, vətənpərvərliyi, ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə xalqımızın böyük şəxsiyyətlərindən biri olmuş, dünya korifeylərinin ön sırasında duran, Azərbaycanı təmsil edən görkəmli şəxsiyyət olmuşdur».²² Ulu öndər eyni səviyyəli mülahizələri N.Nərimanov, H.Cavid, C.Cabbarlı, S.Vurğun barəsində də söyləmişdir. H.Cavidin məqbərəsinin və ev muzeyinin yaradılmasına həsr edilmiş müşavirənin giriş sözündə o, demişdir: «Bilirsiniz ki, Hüseyn Cavidin həyatı, yaradıcılığı Azərbaycan üçün nə qədər dəyərli, əhəmiyyətli olub, onun qoyduğu ədəbi, mənəvi irs bizim üçün nə qədər əhəmiyyətli və gərəklidir. Eyni zamanda, onun həyatı faciəli olubdur. Ancaq bu faciəli dövrlər onun yaratdıqlarını Azərbaycan xalqının qəlbindən çıxara bilməyib, onu yaşadıbdır»²³. Heydər Əliyev ədəbiyyatın, bədii-fəlsəfi məzmunlu klassik irsin böyük hamisi idi. 26 mart 1982-ci ildə ölməz Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cabbarlının abidəsinin açılışı zamanı söylədiyi geniş nitqində o, bu bənzərsiz sənətkarın ədəbi-tarixi dəyərini verərək söyləmişdir:

²² Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2009, s. 289

²³ Yenə orada, s. 267

«Cabbarlının həyat yolu və yaradıcılıq taleyi heyretamizdir. O, az yaşasa da, qoyub getdiyi zəngin ədəbi irs Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin tarixində bütöv bir dövr təşkil edir. Cabbarlının ədəbi irsi xalqın qəlbində və şüurunda, müasirlərimizin adlarında və əməllərində, yeni-yeni oxucu və tamaşaçı nəsillərində, sənətkarın mənəvi təsirinin zəifləmək bilməyən qüvvəsində yaşayır. Bax, budur görkəmli sənətkarın ölməzliyi».²⁴ Bu, həm də C.Cabbarlı sənətinin müasirliyi deməkdir.

C.Cabbarlının böyüklüyü onda idi ki, o, milli bir sənətkar – şair, yazıçı, dramaturq, tərcüməçi, teatrşünas, kinorejissor, kinoşünas kimi Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətini dünya ədəbi prosesi səviyyəsinə qaldırmağa nail olmuşdu.

Heydər Əliyevin XX əsrin II yarısının sənətkarları - Anar, Elçin, Ə.Əylisli, S.Rüstəmxanlı, Z.Yaqub haqqında söylədiyi fikirlər, əslində onun «XX əsr ədəbiyyatı» konsepsiyasını tamamlayır.

Ədəbi irsə tarixilik prinsipi ilə yanaşma, ədəbi prosesin müasirliyi ideyasını müdafiə, bədii-fəlsəfi fikri milli dövlətçilik mənafeələrinə tabe etmək bacarığı onun ədəbi-nəzəri görüşlərini səciyyələndirir.

²⁴ Yenə orada, s. 171

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin möhtəşəm adı və əzəmətli əməlləri tarix bizdən uzaqlaşdıqca daha möhtəşəm təsir bağışlayır. Onun Azərbaycan naminə gördüyü işlər barəsində cild-cild kitablar yazılıb və zaman keçdikcə bu cildlərin sayı və sanbalı artacaq. Onun dövlətçilik konsepsiyasında, milli mədəniyyət təlimində xalqın misilsiz milli-bədii sərvəti olan ədəbiyyata diqqət və qayğı önəmli yer tutur.

Heydər Əliyevin otuz ildən artıq bir dövrdəki rəhbərlik fəaliyyəti sübut etdi ki, o, Azərbaycanın müdrik fikirlər xəzinəsi olan ədəbiyyatını nəinki yüksək səviyyədə doğrudürüst qiymətləndirir, həm də bu milli sərvətə güvənir, ona arxalanır. Heydər Əliyev ədəbiyyata bütöv Azərbaycan və ümumtürk kontekstində yanaşırdı. Bu mənada iki cəhətə diqqəti cəlb etmək istəyirik. Sovet rejiminin, totalitar ideologiyanın kəşhakəs vaxtı - 1981-ci ildə Heydər Əliyevin böyük səyi və cəsarəti sayəsində Azərbaycan yazıçılarının VI qurultayının gündəliyinə Cənubi Azərbaycanda ədəbi proses haqqında ayrıca məruzə daxil edilmişdi. Bunun nəticəsi olaraq Yazıçılar İttifaqında Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə katib ştatı, Elmlər Akademiyasının Nizami

adına Ədəbiyyat İnstitutunda isə «Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı» şöbəsi yaradıldı. Xalq yazıçısı, akademik M.İbrahimovun rəhbərlik etdiyi bu şöbə az vaxtda dörd cildlik «Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası»nı hazırlayıb çap etdirdi. Bu, təkcə ədəbi-tarixi əhəmiyyətli bir fakt deyil, bütöv Azərbaycan naminə irəli atılmış böyük siyasi addım, vətənpərvərlik nümunəsi, taleyüklü məsələyə əsl rəhbər münasibəti idi. Tarixin və ideoloji təzyiqlərin bütün dövrlərində Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbiyyatını, xalqın malik olduğu zəngin, çoxşaxəli mədəniyyəti ümumşərq, ümummüsəlman və ümumtürk kontekstindən ayırmamış, ona genetik və mənəvi vəhdətdə nəzər salmışdır. O, 1996-cı ildə Bakıda türk dünyası yazıçılarının III qurultayında inam və iftixarla deyirdi: «Qədim dövrlərdə «Dədə Qorqud», «Manas», «Alpamış», «Koroğlu» dastanları, xalqlarımızın hamısına mənsub olan şairlərimiz, yazıçılarımız - Nizami, Yunis İmrə, Əlişir Nəvai, Füzuli, Nəsimi, Məhtümqulu, Abay və digərləri xalqlarımızın tarixini, mənəvi dəyərlərini əks etdirən, onu dünyada tanıdan ölməz əsərlər yaratmışlar...».

Ədəbiyyata məhəbbət Heydər Əliyev siyasətinin ən dəyərli tərkib hissələrindən biri idi. Hələ sovet dönməində S.Rüstəm, R.Rza, M.İbrahimov və S.Rəhimov kimi

yazıçılara o zaman ən yüksək fəxri adlardan olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adının verilməsi Heydər Əliyevin böyük xidməti, onun Azərbaycan yazıçısına yüksək qayğısı idi. O, bununla milli ədiblərimizin geniş şöhrət qazanmasına nail olurdu.

O, istiqlal dövründə də Azərbaycan yazıçılarının əməyini yüksək qiymətləndirərək İ.Əfəndiyev, B.Vahabzadə, X.Rza, M.Araz, M.Dilbazi, İ.Şıxlı, H.Abbasızadə, Qabil, Z.Yaqub kimi yazıçı və şairləri ölkənin ən yüksək mükafatları - «İstiqlal» və «Şöhrət» ordenləri ilə təltif etdi.

Heydər Əliyevin mədəni siyasətində ədəbiyyata bütöv bədii sistem kimi nəzər salınır, həmişə klassiklərlə müasirlər arasında tarixi-mənəvi əlaqələrin, varislik münasibətlərinin qorunmasma diqqət yetirilirdi. Elə buna görə də o, klassik bədii irsimizin dünya şöhrəti qazanması naminə bu irsi yaradanların yubileylərinin təntənəli tarixi hadisə kimi qeyd olunmasına həssaslıqla yanaşır, böyük önəm verirdi. Onun təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə 70-80-cı illərdə dahi Nizaminin 840, Nəsiminin 600, M.F.Axundovun 170, böyük romantik və filosof şair H.Cavidin 100 illik yubileyləri keçirilmişdir.

«Kitabi-Dədə Qorqud» haqqında aparılan

tədqiqatların, çap olunan kitab, monoqrafiya və məqalələrin sayı və sanbalı belə deməyə imkan verir ki, Heydər Əliyevin tarixi sərəncamı qorqudşünaslıqda yeni mərhələnin əsasını qoymuşdur.

Azərbaycan tarixində əsl ədəbiyyat bayramı olan dahi şair Füzulinin 500 illik yubiley məclisi Bakıda 8 noyabr 1996-cı ildə keçirildi. Bu tarixi ana qədər Türkiyədə, İranda, İraqda, Fransada, Qazaxıstanda, Özbəkistanda, Gürcüstanda, Dağıstanda keçirilmiş Füzuli yubileyi tədbirləri Heydər Əliyevin ədəbi-bədii irsin böyük hamisi olduğunu təsdiq edən faktlardır.

«Kitabi-Dədə Qorqud»un 1300 illiyi, M.Füzulinin 500 illiyi ilə bağlı milli istiqlal məfkurəsi işığında keçirilən möhtəşəm tədbirlər Heydər Əliyev epoxasının mədəniyyət üzrə zirvə məqamları, Azərbaycan prezidentinin milli-mənəvi keçmişə məhəbbət və ehtiramının, xalqın gələcəyinə inamının tarixi ifadəsidir.

Heydər Əliyev böyük təfəkkür, fenomenal yaddaş və istedad sahibi, gözəl natiq idi. Azərbaycana rəhbərlik etdiyi böyük tarixi dövr ərzində ədəbiyyat və mədəniyyətə dair keçirilmiş bütün böyük tədbirlərdə öz parlaq nitqi, məntiqi, qeyri-adi təfəkkürü, başlıcası isə, sənəti duymaq məharəti ilə bədii-mədəni irsə vətəndaş münasibətini ifadə etmişdir.

Heydər Əliyevi hər şeydən öncə ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı düşündürürdü. Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı tarixi nitqində də o, ədəbiyyat və mədəniyyəti xalqımızın milli sərvəti və intellektual mülkiyyəti adlandırmışdı. «Azərbaycanda yazıçı daim böyük hörmətə layiq olmuşdur. Bu, bizim tarixi ənənəmizdir, əcdadlarımızdan bizə gəlib çatmış gözəl bir xüsusiyyətdir», - deyən Heydər Əliyev ümumən intellektə, ağıl və zəkaya böyük qiymət verirdi. Çünki o özü XX əsr Azərbaycan tarixinin yetişdirdiyi böyük zəka, intellekt sahibi idi. Bəlkə elə buna görə də həm tarixi-ictimai inkişafı, həm də ədəbi-mədəni prosesi dəyərləndirmək üçün alim təfəkkürünü qiymətləndirən prezidentin «Müstəqillik yolunda» kitabında deyilir: «Hər bir alim qiymətlidir. Ancaq nəzəriyyəni təcrübə ilə birləşdirən, nəzəri fikirlərini tətbiq edə bilən, bu fikirlərdən əməli nəticə götürə bilən, cəmiyyətə, ölkəyə, xalqa konkret fayda gətirən insanlar alimlərin sırasında xüsusi yer tutur». Dövlətçilik, tarixi proseslər, siyasət kimi sahələri demirik, təkcə ədəbiyyat haqqında «Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı» (Bakı, 1999) kitabına toplanmış nitq və məqalələri göstərir ki, Heydər Əliyev belə bir alim idi. «Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı» kitabına daxil edilmiş «İdeyalılıq,

istedad və həyat həqiqətinə sədaqət», «Xalqların dostluğu ədəbiyyatların dostluğudur», «Həyat həqiqəti-yaradıcılıq həqiqəti», «Qoy ədalət zəfər çalsın», «M.Füzuli türkləri birləşdirən şəxsiyyətdir» kimi yazılar, habelə müasiri olduğu canlı klassiklər haqqında dəyərli nitqləri Heydər Əliyevdən qüvvətli nəzəriyyəçi-ədəbiyyatşünas kimi danışmağa böyük imkanlar verir. Heydər Əliyevin ədəbiyyata münasibəti haqqında akademik B.Nəbiyevin «Heydər Əliyev», AMEA-nın müxbir üzvü, mərhum Y.Qarayevin «Müstəqillik dövrünün milli öndəri», T.Kərimli, V.Quliyevin «Heydər Əliyev və klassik ədəbi irsimiz», M.Qasımlının «Heydər Əliyev və Azərbaycan folkloru» kimi dəyərli əsərləri çap olunub. Fəqət «Heydər Əliyev və ədəbiyyat» mövzusu fundamental elmi tədqiqatlara ehtiyacı olan bir problemdir. Bu mövzu, hər şeydən öncə, qlobal siyasətin əxlaqi təməlini müəyyən edir. Heydər Əliyev ədəbiyyata təkcə estetik nöqteyi-nəzərdən, bədiilik mənafeləri baxımından yanaşmırdı. Onun siyasətində bədii söz, ədəbi irs xalqın varlığını ifadə edən qüdrətli vasitə kimi dəyərləndirilirdi.

Bu baxımdan onun 28 dekabr 1994-cü ildə Azərbaycan ədəbiyyatının böyük, qüdrətli klassiki

C.Məmmədquluzadənin anadan olmasının 125 illiyi ilə əlaqədar dediyi fikirlər olduqca maraqlı və ibrətlidir: «Cəlil Məmməquluzadə Azərbaycan tarixində görkəmli yer tutmuş dahi insan, yazıçı, publisist, filosof, mütəfəkkir, xalqımızın mədəniyyətini çox zənginləşdirmiş bir şəxsiyyətdir. O, ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin klassikidir. Eyni zamanda o, bizim müasirimizdir. Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığında Azərbaycanın bütün milli xüsusiyyətləri, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərləri əks etdirən fikirlər bizim milli ideologiyanın əsasıdır...».

Heydər Əliyevin H.Cavidin tarixi haqqı uğrunda fədakar mübarizəsi isə artıq Azərbaycan xalqının yaddaşında bir əfsanəyə çevrilib. Fəqət bu, real bir əfsanədir. Bu əfsanənin ədəbi və əbədi qəhrəmanı böyük ədəbiyyat hamisi Heydər Əliyevdir. O, ədəbiyyat və mədəniyyətə tarixin dərkinə, özü də ümumxalq dərkinə asanlaşdıran unikal bədii təfəkkür hadisəsi kimi baxırdı.

Heydər Əliyevin ədəbiyyat haqqında dedikləri Azərbaycan bədii mədəniyyətinin tarixi rolunu müəyyənləşdirən milli nəzəri-metodoloji sərvətdir. Onu qoruyub saxlamaq, zaman-zaman tədqiq və təbliğ etmək

müasir ədəbiyyatşünaslığın və ədəbi tənqidin nəzəri-tarixi vəzifəsidir.

Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyası müstəqil nəzəri təlimdir. O, böyük bir təfəkkürün nəzəri-tarixi imkanlarından formalaşmış. XX əsrin ikinci yarısının ədəbi-tarixi prosesini Heydər Əliyevin nəzəri irsi olmadan bütöv təsəvvür etmək mümkün deyil.

***İnsanların mənəvi cəhətdən formalaşmasında
teatr həmişə çox böyük rol oynamışdır...***

Fəxr edirik ki, bizim dünyəvi teatrın 130 illik tarixi vardır. Fəxr edirik və bu, bölgədəki bütün xalqlardan bizi fərqləndirir. O mənada ki, bizdə demokratik, dünyəvi ideyalar bu günün, dünənin hadisəsi deyil.

Heydər Əliyev

III FƏSİL

AZƏRBAYCAN TEATRININ BÖYÜK HAMISI

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fəslin epiqrafında verilmiş sözləri bu fenomenal şəxsiyyətin teatr sənətinə verdiyi yüksək qiyməti bütün parlaqlığı, dolğunluğu ilə əks etdirir. 1969-cu ildə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçildiyi ilk gündən Heydər Əliyev respublikamızın həyatının başqa sahələri kimi, mədəniyyət və incəsənətə də xüsusi diqqət yetirirdi. Onu tez-tez teatrlarda, konsert salonlarında, incəsənətə dair müxtəlif sərgilərin açılışında və başqa tədbirlərdə görmək olardı. Teatr sənətinə isə xüsusi önəm verərdi. Tamaşaların premyeralarına gələr, əsər bitdikdən sonra səhnə arxasına keçər, dramaturqla, rejissorla, ayrı-ayrı aktyorlarla bu

sahənin bilicisi kimi söhbət edə, fikirlərini bildirərdi. Ulu öndərimiz ömrünün son günlərinə qədər bu ənənəni davam etdirdi.

Heydər Əliyevin teatra bağlılığı təsadüfi deyildi. O, bir televiziya filmində belə demişdi: “13-14-15 yaşlarında Naxçıvan Dövlət Teatrının tamaşalarına çox böyük həvəs və maraqla baxırdım. İbrahim Həmzəyevin ifa etdiyi rolların vurğunu idim. Sonralar eşitdim ki, İbrahim Həmzəyev dram dərnəyi təşkil edib. Mən o dərnəyə yazıldım və həvəslə iştirak etdim.

...Mən teatrla gənc yaşlarımdan məşğul olmuşam. Baş rollarda oynamışam.”

Böyük öndərin Naxçıvanda keçən uşaqlıq və gənclik illərinin dostu, Azərbaycanın xalq artisti Zəroş Həmzəyevanın xatirələrində oxuyuruq: «Mənim bu dahi insanla təmiz və səmimi münasibətlərim var idi. 2001-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı ilə «Şöhrət» ordeni ilə təltif olundum. Heydər Əliyev bu ali mükafatı mənə təqdim edən zaman çox həyəcanlandım. Adım çəkiləndə cənab Prezidentə yaxınlaşıb dedim: “Mən təkcə ordeni aldığım üçün həyəcanlanmıram. Sovet dövründə Lenin ordenindən başqa, bütün ordenləri almışam. Ona görə həyəcanlanıram ki, həmin fərmanlarda

böyük Heydər Əliyevin imzası olmayıb. İndi isə müstəqil dövlətimizin «Şöhrət» ordenini alıram. Bu ordeni mənə 63 il bundan əvvəl mənimlə bir partada oturan Heydər, bu gün isə dünya şöhrətli prezident Heydər Əliyev təqdim edir».

Heydər Əliyevin səhnə arxasında yaradıcı heyətlə görüşü, söhbətləri bir qayda olaraq televiziya vasitəsi ilə xalqa çatdırılırdı. Böyük həvəs, maraq və heyratla bu görüşlərinə baxırdım. Heydər Əliyevin sənət haqqında fikirləri, yeri gələndə dramaturqa, rejissora və aktyorlara xoş sözlərlə bərabər haqlı irad tutması da o qədər obyektiv, professional səviyyədə, tutarlı olurdu ki, mən heyranlığımı gizlədə bilmirdim. Bəli, Heydər Əliyev doğrudan da fenomen bir şəxsiyyət idi. Çox vaxt Heydər Əliyevi Mustafa Kamal Atatürklə müqayisə edir, onların ruhən bir-birinə yaxın olduqlarını deyirlər. Bu yerdə mən Mustafa Kamal Paşanın bir tamaşadan sonra səhnə arxasına keçib aktyorlarla görüşünü və onu müşayiət edən məmurlara dediyi sözləri xatırladım. Atatürk məmurlara belə demişdi: “Əfəndilər, onu bilin ki, hər biriniz nazir ola bilərsiniz, millət vəkili ola bilərsiniz, hətta cümhurbaşqanı da ola

bilərsiniz. Amma sənətçi ola bilməzsiniz. Gəlin həyatını bu müqəddəs işə qurban vermiş cocuqları semək!”²⁵

Heydər Əliyev nəinki tamaşalara gedir, yaradıcı heyətlə görüşür, sənət haqqında mülahizələrini bildirirdi, o, eyni zamanda Azərbaycanda teatr sənətinin inkişafı üçün mühüm qərarlar qəbul edir, rejissor və aktyorların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün əlindən gələni əsirgəmirdi. Teatr xadimlərinə münasibətdə Heydər Əliyevin çox xarakterik, ancaq onun özünə məxsus olan bir xüsusiyyəti də var idi. Rejissorların, aktyorların yubileylərində onların evlərinə telefon açar, sənətkarları şəxsən özü təbrik edər, hal-əhval tutar və nəyə ehtiyacları olduğunu öyrənərdi. Hər hansı bir sənət adamı xəstəxanaya düşəndə mütləq ona baş çəkər, bununla əlaqədar Səhiyyə Nazirliyinə müvafiq göstərişlər verərdi. Onun bu qayğıkeşliyi lentə çəkilər, televiziya ekranlarında göstərilərdi. Mən onun İlyas Əfəndiyevə göstərdiyi böyük diqqətinin şahidi kimi onu deyə bilərəm ki, Heydər Əliyev qaygısı sayəsində insanlar şəfa tapırdılar. İlyas Əfəndiyev Moskvada xəstəxanada yatarkən Heydər Əliyevin ona baş çəkməsi, qayğı göstərməsi bu günə qədər bizim xatirimizdədir və biz həmişə ulu öndərimizi şükranlıqla xatırlayırıq. Bu qayğı təkcə İlyas

²⁵ Metin And. 50 yılın türk tiyatrosu. İstanbul, 1973, s. 8

Əfəndiyevlə bağlı deyildi. Onun Süleyman Rüstəmə, Mirzə İbrahimova, Rəşid Behbudova, Qara Qarayeva, Fikrət Əmirova, Hökümə Bülluriyə, Yusif Səmədoğluya göstərdiyi qayğı xalqımızın yaddaşındadır. İlyas Əfəndiyevdən söz düşmüşkən bir faktı da xatırlamaq yerinə düşərdi. Dramaturqun “Mahnı dağlarda qaldı” tamaşasının Dövlət Mükafatı alması şəxsən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə baş tutmuşdu. Dövlət Mükafatı üzrə komissiya üzvləri o vaxt tamaşaya baxa bilməyiblərmiş. Dövlət Komissiyasının yekun iclasından sonra ona təqdim olunan siyahıda “Mahnı dağlarda qaldı” tamaşasının adını görməyən ulu öndərimiz soruşur: “Niyə bu əsərin adı siyahıda yoxdur? Mən bu əsərə baxmışam və bəyənmişəm -deyir, - o vaxt komissiya üzvlərinin bir çoxu da teatrda idi.”

Heydər Əliyev sənətin və sənətkarın qədrini bilən nadir şəxsiyyət idi. Bir cəhəti də qeyd etmək istəyirəm. O da Heydər Əliyevin teatr tamaşalarına həyat yoldaşı, unudulmaz insan, böyük alim Zərifə xanımla birlikdə gəlməsi idi. Heydər Əliyevin ən çox bəyəndiyi tamaşalardan biri də respublikanın xalq artisti, görkəmli satira ustası Nəsibə Zeynalovanın oynadığı “Qaynana” idi. Sözsüz ki, Nəsibə Zeynalovanın televiziya ekranlarında göstərilən

yubiley məclisləri, Heydər Əliyevlə görüşləri ulu öndərin bu böyük sənətkara diqqəti, qayğısı hamının xatirindədir.

Bəzən belə olurdu ki, Heydər Əliyev Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrına yaradıcı kollektivin gözləmədiyi halda bir həftənin içində iki dəfə gedirdi. Məsələn, 1972-ci il mart ayının 25-də ümummilli liderimiz Nəbi Xəzrinin “Sən yanmasan” tamaşasına baxdıqdan sonra premyeraya hazırlaşan başqa bir kollektiv məyus olur. İki gün sonra Nodar Dumbadzenin “Darıxma ana” pyesinin premyerası gözlənilirdi. Aktyorlar elə güman edirdilər ki, bu gün, yəni martın 25-də teatra gələn Heydər Əliyev iki gün sonra, yəni martın 27-də tamaşaya qoyulacaq əsərə təbii ki, gələ bilməyəcək. Onlar dərk edirdilər ki, respublikada görülmək işlər çoxdur və Heydər Əliyevin fəaliyyəti təkcə teatrla bağlı ola bilməz. Amma martın 27-si səhər teatr kollektivinə xəbər çatdı ki, Heydər Əliyev Nodar Dumbadzenin o vaxt çox məşhur olan, müəyyən dairələrdə də mübahisə doğuran “Darıxma ana” pyesinin tamaşasına gələcəkdir. Həmin gün Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Teatrının kollektivi üçün əsl bayram oldu.

Heydər Əliyevin Azərbaycan teatrına, rejissor və aktyorlara çox böyük rəğbəti və məhəbbəti var idi. Azərbaycanın xalq artisti Məlik Dadaşov Nəriman

Həsənzadənin “Bütün Şərq bilsin” tamaşası ilə əlaqədar demişdir: “Sumqayıt teatrının “Bütün Şərq bilsin” tamaşasına Heydər Əliyev Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində baxdı. Mən orada Nərimanov rolunu ifa edirdim. Rəhbər tamaşa haqqında öz fikirlərini söylədi və axırda dedi: “Əgər bu gün siz Məlik Dadaşov kimi bir sənətkarla belə bir tamaşa yaratmışınızsa, bu yaxşı haldır. Bu işi davam etdirin.” Sonra kollektivə müraciətlə: “Nə arzunuz var deyin. Allah bilir belə bir fürsət bir də nə vaxt ələ düşəcəkdir”, - dedi. Heç kim dinmədi. Çünki tapşırıbmışdılar ki, sual verməyin, heç nə deməyin. O, öz sualını bir də təkrar etdi. Yenə hamı susdu. Rəhbər dönüb onunla birlikdə gələn Mərkəzi Komitə işçilərinə baxdı, sonra kollektivə: “Görünür sizə danışmamağı tapşırıblar, gözlərinizdən oxuyuram”, - dedi. Yenə heç kim dinmədi. Lakin gülümsədilər. Heydər Əliyev onunla gələnlərə - nəhaq belə etmisiniz - deyə narazılığını bildirdi. İş bu yerə çatanda mən dedim:

-Xahiş edirəm bizimlə şəkil çəkdirəsiniz.

-Elə bu?

-Bəli, elə bu, ancaq, bir şərtlə. O şəkildən bizə də versinlər”.

Daha sonra Məlik Dadaşov Heydər Əliyevlə onun və teatr kollektivinin səmimi söhbətlərindən söz açır, qayğısından, diqqətindən danışır.

Görkəmli satira ustası, respublikanın xalq artisti Nəsimə Zeynalova Heydər Əliyev haqqında belə deyirdi: “Heydər Əliyevin həyat yoldaşı Zərifə xanım oğlu və qızı ilə Musiqili Komediya Teatrına tez-tez gəlirdilər. Onlar mənim iştirakımla göstərilən “Qaynana” tamaşasına da baxdılar. Tamaşa çox xoşlarına gəlmişdi. Az sonra Heydər Əliyev də “Qaynana”ya baxdı. Razi qaldı və göstəriş verdi ki, tamaşa lentə alınıb qızıl fondada saxlanılsın. Tamaşanın üçüncü pərdəsindən sonra o, teatrın müdiri Şəmsi Bədəlbəyli ilə qrim otağına gəlib məni təbrik etdi. Sonra “Qaynana” əsəri əsasında film çəkildi. Mən Dövlət Mükafatına təqdim olundum.

İllər keçdi. Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Sovetinə sədr seçildi. 1992-ci ildə mən İrana gedərkən Naxçıvana gəlib onunla görüşdüm. O, məni həmişəki kimi gülərüzlə, səmimi qarşıladı. 1993-cü ildə mənim yubileyim keçiriləndə Heydər Əliyev Naxçıvandan təbrik teleqramı göndərmişdi. Bu teleqram yubiley zamanı tamaşaçılara oxundu. Bununla kifayətlənməyən Heydər

Əliyev həmin günü evinə zəng edib, özü şəxsən məni təbrik etdi.”

Belə misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Məsələn, 1981-ci ildə Heydər Əliyev Azərbaycan KP MK-nın büro üzvləri ilə birlikdə İlyas Əfəndiyevin “Xurşudbanu Natəvan” pyesinə maraqla tamaşa etmiş, sonra əsərin müəllifinə belə demişdi: “Siz ilk növbədə Natəvan - bu şairə haqqındakı şayihələrə son qoydunuz. Natəvanı təmkinli, ziyalı Azərbaycan qadını kimi bizə təqdim elədiniz, bununla yanaşı, gözəl xan qızının təmsalında siyasi baxımdan onun xan qızına layiq hərəkətləri ilə bizim Şərq qadınlarının obrazını yarada bildiniz. Mən buna görə sizə sağ ol deyirəm.”

Ulu öndərimiz Səməd Vurğunun “İnsan” pyesinin tamaşasına da böyük maraqla baxmışdı. Tamaşa haqqında müsbət fikirlərini, hətta iradlarını da bildirmişdi. Heydər Əliyevin bəyəndiyi əsərlərdən biri də Anarın “Şəhərin yay günləri” pyesi idi. Bu əsər ümummilli liderimizin xeyir-duası ilə Dövlət Mükafatına təqdim olundu və əsərin quruluşçu rejissoru Tofiq Kazımov, Bəhram Zeynallı rolunun ifaçısı Səməndər Rzayev və Dilarə rolunun ifaçısı Şəfiqə Məmmədova Respublika Dövlət Mükafatına layiq görüldülər.

Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə keçmiş SSRİ-nin müxtəlif yerlərindən Bakıya teatr kollektivləri çox böyük həvəslə qastrol səfərlərinə gəlirdilər. Belə ki, 1969-cu ildə Sevastopol Dövlət Rus Dram teatrı, 1970-ci ildə Leningrad Dövlət Akademik Dram teatrı, Moskva Bədaye Akademik Teatrının kollektivləri, habelə Xarkov, Donetsk və başqa şəhərlərin rejissorları, aktyorları şəhərimizə gələrək maraqlı tamaşalarla seyrçilərin hüsn-rəğbətini qazanmışdılar. Bu tədbirlərin hər birində Heydər Əliyev şəxsən iştirak və çıxış edir, müxtəlif xalqların ədəbiyyat və incəsənətinin qarşılıqlı zənginləşməsində müstəsna rol oynayırdı.

1974-cü ildə Azərbaycan teatrının 100 illiyinə həsr olunmuş yubileydə Heydər Əliyev görülən işlərə yekun vuran və teatr sənətimizin gələcəyini müəyyənləşdirən dərin məzmunlu, proqram xarakterli məruzə ilə çıxış etdi. Bu məruzədə Azərbaycan teatr xadimləri qarşısında çox ciddi vəzifələr qoyuldu, gənc kadrların hazırlanması işinə xüsusi diqqət yetirməyin əhəmiyyətindən danışıldı.

Heydər Əliyev görkəmli ictimai xadim, böyük siyasətçi olmaqla yanaşı, həm də incəsənəti, o cümlədən incəsənətin ən mürəkkəb növlərindən olan teatr sənətini sevən, dərinlən anlayan bir insan olmuşdur. Ulu öndərin

çıxışlarından, müxtəlif sənət hadisələri və sənətkarlar haqqında mülahizələrindən bəlli olur ki, o, teatr sənətini ən dərin qatlarına qədər bilir, teatr tamaşalarını peşəkar teatrşünas səviyyəsində qəbul edirdi. Heydər Əliyevin peşəkar milli teatr sənətimizin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş geniş və əhatəli çıxışına nəzər salarkən bir daha buna əmin oluruq. Sözügedən çıxışında ulu öndər Azərbaycan teatr sənətinin yaranma və inkişaf tarixinə nəzər salmış, o zamankı 100 yaşlı milli teatr sənətinə dəqiq və dürüst qiymət vermişdir:

«Yüz il bundan əvvəl ictimai və dini köləliyin zülmət səltənətində Azərbaycan dram sənətinin ilk qığılıcı parladı. Mirzə Fətəli Axundovun «Lənkəran xanının vəzir» pyesinin tamaşası ilə Azərbaycan teatrının təməli qoyuldu.

Şərqdə ilk teatr olan Azərbaycan teatrı maarifçilik və azadlıq ideyalarının carçısına çevrildi, köhnə dünyanı dağıdıb alt-üst etməkdə mühüm rol oynadı. O, zamanın qatı qaranlığını yararaq parlaq gələcəyə yol açan, insanların şüurunu, qəlbini oyadan, onları azadlıq, səadət naminə hünərlər göstərməyə ruhlandıran bir məşəl idi.

Azərbaycan Dram teatrı böyük və şanlı yol keçmişdir. O, Azərbaycanda mütərəqqi ictimai fikrin təşəkkül və inkişafında fəal iştirak etmiş, öz xalqının mənəvi

xəzinəsini zənginləşdirmiş... həmişə qabaqcıl ideya mövqeyində durmuş və indi də qabaqcıl ideya mövqeyində durmaqdadır. Azərbaycan Dram teatrının yaradıcılıq axtarışları və nailiyyətləri ölkənin bütün teatr ictimaiyyəti tərəfindən rəğbətlə qarşılınıb bəyənilmiş, Sovet İttifaqının bir çox şəhərlərində tamaşaçılar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Məhz buna görə, Azərbaycan Dram teatrının yüz illik yubileyi respublikamızın həyatında böyük mədəni və siyasi əhəmiyyətli hadisəyə, bütün çoxmillətli sovet teatrının bayramına çevrilmişdir...

İcazə verin, bu təntənəli və fərəhli gündə... respublikanın zəhmətkeşləri adından Azərbaycan teatrının bütün xadimlərini 100 illik yubiley münasibətilə səmimi qəlbdən, hərarətlə təbrik edirəm.

Teatrımız illər boyu enişli-yoxuşlu yollarla getmiş, ağır sınaqlara məruz qalmış, xalqa zidd mürtəcə qüvvələrə qarşı şiddətli ideoloji mübarizə aparmalı olmuşdu. Görkəmli mədəniyyət xadimləri Mirzə Fətəli Axundov, Həsən bəy Zərdabi, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov ilk dərin şırım açaraq

Azərbaycan teatr sənətinin toxumunu səpmiş, onun cücərtilərini hifz edib qorumuşdular».

Azərbaycan teatrının 100 illiyi münasibətilə söylədiyi tarixi məruzəsində Heydər Əliyev peşəkar milli teatr sənətimizin yarandığı dövrə tarixi ekskurs edir, «ilk dərin şırım açaraq Azərbaycan teatr sənətinin toxumunu səpmiş, onun cücərtilərini hifz edib qorumuş» Mirzə Fətəli Axundov, Həsən bəy Zərdabi, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov kimi ziyalıların zülmət içində olan səltənətin tərəqqisi, xalqın maariflənməsi, milli mədəniyyətin və milli mənəviyyətin qorunmasındakı xidmətlərini yüksək qiymətləndirir. O, milli teatr sənətinin ilk addımlarında onun inkişafı üçün əllərindən gələni əsirgəməyən mədəniyyət xadimlərinin hər birinin yaradıcılığını, milli teatr sənətinə töhfələrini dərin təhlilə cəlb edir, konkret tarixi faktlara söykənən dürüst qənaətlərə gəlir: «İncəsənət xadimlərinə divan tutulması bütün tərəqqipərvər ictimaiyyəti, teatrın bütün dostlarını hiddətləndirirdi. Hüseyn Ərəblinskiyə öldürülməsi onları xüsusilə bərk sarsıtmışdı.

Hüseyn Ərəblinski, onun həmkarları və məsləkdaşları olan Sidqi Ruhulla, Cahangir Zeynalov,

Abbas Mirzə Şərifzadə, Mahmud Kazımovski, Mirzağa Əliyev, Hüseynqulu Sarabski, Əbülfət Vəli və başqaları teatrın özünü qoruyub saxlamaq uğrunda daimi, hətta fədakarcasına mübarizə şəraitində xalqı Azərbaycan və rus dramaturqlarının, dünya dramaturgiyası klassiklərinin ən yaxşı əsərləri ilə tanış edirdilər».

Milli mədəniyyət və incəsənətimizin qeyrətli təəssübkeşi, ulu öndər Heydər Əliyev öz çıxışında teatr sənətinin mayasını təşkil edən aktyor sənətinə də toxunur, realist ənənəyə söykənən milli aktyor məktəbinin görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığını təhlilə çəkirdi. Heydər Əliyevin milli aktyor məktəbinin ən parlaq nümayəndələrindən biri – Hüseyn Ərəblinskinin yaradıcılığı ilə bağlı söylədiyi fikirlər, irəli sürdüyü mülahizələr xüsusi maraq doğurur. O, haqlı olaraq, Hüseyn Ərəblinskini «böyük faciə ustası, professional rejissor, Azərbaycan aktyorlarının bütöv bir nəslinin tərbiyəçisi» adlandırır. Ulu öndər Sidqi Ruhulla, Cahangir Zeynalov, Abbas Mirzə Şərifzadə, Mahmud Kazımovski, Mirzağa Əliyev, Hüseynqulu Sarabski, Əbülfət Vəli kimi müqtədir aktyorların milli teatr sənətini qoruyub saxlamaq uğrunda fədakarcasına mübarizəsini yüksək qiymətləndirir: «Dram teatrının nəcib təsiri altında Azərbaycanda səhnə sənətinin

yeni növləri yaranıb inkişaf etməyə başladı. 1908-ci ildə Bakıda ilk milli operanın, Üzeyir Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun» operasının tamaşası ilə musiqili teatr, indi məşhur olan M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrı meydana gəldi. Çox keçmədən musiqili komediyalar, vodevillər yaradılmağa başladı».

Heydər Əliyev dramatik teatrın inkişaf tendensiylərinə toxunmaqla yanaşı, milli opera sənətimizin də yaranma və inkişaf tarixini işıqlandırmağı unutmur. 1908-ci ildə Bakıda ilk milli operanın - Şərqdə birinci opera olan Üzeyir Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun» operasının tamaşası ilə əsas qoyulan musiqili teatrın, M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrının inkişaf tarixinə nəzər salır, milli opera və operettaların özəl səciyyələrini araşdırır: «Milli teatr sənətinin inkişafında müasir dramaturgiyanın rolu və əhəmiyyətini qeyd etmək lazımdır. Müasir dramaturgiyanın inkişafı, şübhəsiz, bilavasitə teatrın özündən, onun bədii və estetik səviyyəsindən acılıdır. Bununla birlikdə, qeyd etməmək olmaz ki, özünün bütün müvəffəqiyyətlərinə baxmayaraq, dramaturgiyamız zəhmətkeşlərin artan tələbatından geri qalır. Dramaturqlar qabaqcıl rus sovet dramaturgiyasının, mütərəqqi dünya dramaturgiyasının təcrübəsini diqqətlə öyrənib

yaradıcılıqda tətbiq etməli, müasir həyat şəraitini və ideya-estetik tələbləri nəzərə almaqla öz bədii vasitələr xəzinəsini yorulmadan zənginləşdirməlidirlər. Ön başlıcası isə budur ki, dramaturqlar həmişə xalq həyatının içərisində, nəhəng quruculuq işlərinin qaynağında olmalı, insanların daxili aləmini, psixologiyasını dərinlən və hərtərəfli öyrənməli, tədqiq etməlidirlər. Səthi müşahidələr əsasında tərtib edilmiş sxemlər üzrə soyuq ürəklə dərin məzmunlu səhnə əsərləri, müasirlərimizin şüuruna və qəlbinə təsir edə bilən əsərlər yaratmaq mümkün deyildir».

Milli teatr sənətinin dərin bilicisi Heydər Əliyev teatr sənətinin inkişafında müasir dramaturgiyanın rolunu və əhəmiyyətini xüsusi qeyd edərək dramaturgiyanın inkişafını teatrın bədii-estetik səviyyəsinin əsas şərtlərindən biri kimi təqdim etmişdir: «Fərəhli haldır ki, respublika teatrlarındakı tamaşaların əksəriyyəti müasirlərimizə, həyatımızın ciddi, aktual ictimai və etik problemlərinə həsr olunmuşdur. Müasirlərimizin qaynar həyatını əks etdirən tamaşaların xüsusi cazibə qüvvəsi vardır. Bunlar qoyulmuş problemlərin müasirliyi, aktuallığı ilə tamaşaçı kütlələrini həyəcanlandırır. «Sən yanmasan», «Sən nə üçün yaşayırsan», «Ömür elə qısadır ki», «Unuda bilmirəm», «Qərribə oğlan», «Kəndçi qızı», «Göz həkimi», «İkinci səs»

tamaşalarında və digər tamaşalarda qəhrəmanların sözlərinə və hərəkətlərinə tamaşa salonunun dərin maraq göstərməsi bunu sübut edir».

Görkəmli ictimai-siyasi xadim, teatr sənətinin böyük himayədarı Heydər Əliyev teatr sənətimizin tarixini təhlil etməklə kifayətlənməmiş, həmçinin müasir dövrdə milli teatrın inkişaf istiqamətlərini, nailiyyətlərini, uğurlarını, ən əlamətdar tamaşalarını da təhlil etmişdir. Göründüyü kimi, ulu öndər yeni əsərlər əsasında hazırlanan, dövrün aktual problemləri ilə səsleşən parlaq müasir tamaşaların yaranmasını böyük sevinc və fərəh hissi ilə qarşılamışdır: «V.Şekspirin pyeslərinin tamaşaları M.Əzizbəyov adına teatrın qızıl fonduna daxildir. «Otello» və «Hamlet», «Maqbet» və «Kral Lir», «Romeo və Cülyetta» və «Qış nağılı», «On ikinci gecə» və «Fırtına», «Şıltaq qızın yumşaldılması» və «İki veronalı» - Azərbaycan teatrının zəngin Şekspir repertuarı belədir. Bu repertuar bədii kamilliyi, böyük dramaturqun mürəkkəb obrazlarının daxili aləminə dərinədən nüfuz edilməsi, onun şah əsərlərinin fəlsəfi məzmununun parlaq şəkildə açılması ilə fərqlənir».

Heydər Əliyev milli teatrın milli dramaturgiya nümunələri ilə yanaşı, dünya dramaturgiyası nümunələrinə müraciətini də teatrın inkişafından ötrü vacib hesab edir. O,

haqlı olaraq, M.Əzizbəyov adına Akademik Dram Teatrının qızıl fonduna daxil olan V.Şekspir tamaşalarını milli teatrın ən böyük qələbəsi hesab edir: «Azərbaycan teatrının ən yaxşı tamaşaları rejissorlardan İsmayıl Hidayətzadənin, Aleksandr Tuqanovun, Sergey Mayorovun, Rza Təhmasibin, Mehdi Məmmədovun, Məhərrəm Həşimovun, Tofiq Kazımovun, Ələsgər Şərifovun, Əliheydər Ələkbərovun, rəssamlardan Nüsrət Fətullayevin, İsmayıl Axundovun, Bədurə Əfqanlının, bəstəkarlardan Asəf Zeynallının, Qara Qarayevin, Fikrət Əmirovun, Cahangir Cahangirovun, Səid Rüstəmovun, Tofiq Quliyevin yaradıcılığı ilə bağlıdır».

Görkəmli siyasətçi milli rejissuranın yaranma və inkişaf tarixinə də nəzər salmış, ümumi şəkildə müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan teatrında fəaliyyət göstərmiş rejissorların yaradıcılığına toxunmuşdur. Heydər Əliyev teatr sənəti ilə bağlı heç bir məqamı diqqətdən qaçırmır, görkəmli teatr rəssamlarının və bəstəkarların milli teatr sənətinin inkişafında böyük rolu olduğunu vurğulayırdı: «İndi respublikamızda 14 dövlət teatri və 41 xalq teatri vardır. Azərbaycanın paytaxtında yeddi teatr fəaliyyət göstərir. 1923-cü ildə Şərqdə ilk dəfə yaradılmış teatr texnikumuna o zaman Şövkət Məmmədova başçılıq edirdi.

Sornalar o, SSRİ xalq artisti adına layiq görüldü. M.Əzizbəyov adına teatrın və digər Azərbaycan teatrlarının səhnə ustalarının əksəriyyəti bu texnikumun ilk məzunlarıdır. İndi SSRİ xalq artistləri olan Həlimə Nəsirova, Sara İşanturayeva, Mühməməccan Qasimov, Altı Karliyev, Özbəkistan SSR xalq artisti Nəzirə Əliyeva və bir çox başqaları da həmin texnikumu bitirmişlər. Sovet teatrına istedadlı aktyorlar və rejissorlar dəstəsi vermiş bu texnikum sonradan ali məktəbin - M.A.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət institutunun əsası olmuşdur».

Heydər Əliyev öz çıxışında peşəkar teatrın bütün tələb və şərtlərinə toxunur, heç bir amili diqqətdən kənarda qoymurdu. O, peşəkar teatrın ən ümdə şərtlərindən olan teatr təhsili məsələsinə, 1923-cü ildə yaradılmış, Şövkət Məmmədovanın başçılıq etdiyi Şərqdə ilk teatr texnikumunun tarixinə və fəaliyyətinə toxunur. O, sonradan bu texnikum əsasında ali məktəbin - M.A.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət institutunun yaradılmasını xüsusi olaraq vurğulayır.

Milli-mənəvi dəyərlərimizə xüsusi diqqət və qayğı Azərbaycanda Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə yeni vüsət aldı. Heydər Əliyevin o vaxtkı unitar Sovet dövlətinin tərkibində, Azərbaycan Respublikasında apardığı gərgin,

cəsarətli, uzaq perspektivə yönəlmiş və bütün sahələri ehtiva edən islahatları respublikada gedən mədəniyyət prosesinə güclü inkişaf təkanı verdi. Dövlət rəhbəri olan Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən öz işlərində mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə güvəndiyini bəyan etdi. Həddindən artıq gərgin iş rejiminə baxmayaraq, o, respublikanın mədəni həyatında fəal iştirak edir, bundan həm özü zövq alır, həm də mədəniyyət və incəsənət xadimlərini ruhlandırırdı. «Teatr xalqımızın böyük sərvətidir!» deyən Heydər Əliyev bu yaradıcı fəaliyyət sahəsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Heydər Əliyevin geniş erudisiyası, mükəmməl analiz bacarığı və incə bədii-estetik zövqü çox tez bir zamanda onu teatr çevrələrində də danılmaz bir avtoritetə çevirdi. Heydər Əliyevin teatrlarda baxdığı tamaşalardan sonra yaradıcı heyətlə apardığı söhbətlər, aktyor və rejissorlar üçün hər şeydən əvvəl əsl teatral ilə səmərəli ünsiyyət aktına çevrilirdi. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının 100 illiyi dövlət səviyyəsində böyük təntənə ilə keçirildiyi zaman təntənəli yığıncaqda söylədiyi nitqində o, demişdir: «Azərbaycan səhnəsinin görkəmli ustalarından Abbas Mirzə Şərifzadənin, Sıdqi Ruhullanın, Mirzağa Əliyevin, Kazım Ziyanın, Ülvi Rəcəbin, Məziyə

Davudovanın, Fatma Qədrinin, Ələsgər Ələkbərovun, Mustafa Mərdanovun müxtəlif tamaşalarda yaratdıqları canlı və dərin obrazlar M.Əzizbəyov adına teatrın salnaməsinə həmişəlik daxil olmuşlar. Diqqətəlayiq artistlərdən Hökümə Qurbanova, İsmayıl Dağıstanlı, Ağasadiq Gəraybəyli, İsmayıl Osmanlı, Barat Şəkinskaya, Əli Zeynalov, Möhsün Sənani və başqaları Azərbaycan teatrının inkişafına böyük kömək göstərirlər».

Böyük dövlət rəhbəri bu nitqini söylədiyi zamanda Tofiq Kazımov artıq on il idi ki, M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının baş rejissoru idi. Bu on il ərzində Tofiq Kazımov bioqrafiyasında yer alan «zədə»ləri hələlik tam sağaltmasa da, ağrı-acıları xeyli yüngülləşmişdi. Amma məhz bu məqamda, onun əleyhinə olan bəzi «kəslər» sənətkarın ətrafında yaradıcılıqla bağlı olmayan «işlər» görməyə başladılar. Bu işlərdə səriştəli olan «intriqaçı»lar T.Kazımovu ruhdan salmaq, onu əsəbiləşdirmək, düşünülməmiş, çılğın, emosional addımlar atmağa təhrik etməkdən ötrü xeyli çalışdılar. Bəzi bədxahların məkrli əlləri o vaxtkı hakimiyyətin ali eşelonlarına belə çatırdı... T.Kazımovun başının üstünü «qara bulud»lar almışdı. Tədricən yaranan və sənətkarın «gününü qara» edən

buludlar bir anın içində parçalandı, havaya sovruldu. T.Kazımovu normal yaradıcı həyata qaytaran yenə də milli liderimiz Heydər Əliyev oldu.

Pərdə axırcı dəfə bağlandıktan sonra Heydər Əliyev adəti üzrə səhnəyə qalxdı: yaradıcı heyət onu alqışlarla qarşıladı, o da cavabında hamıya bir-bir əl verdi. Yaranmış sükutu pozmağa heç kim cürət etmirdi. Sükutu Heydər Əliyev özü pozdu. Onu müşayiət edən rəsmilərə sarı döndü və konkret olaraq, heç kimə müraciət etmədən uca səslə dedi:

- Bəs deyirdiniz Tofiq Kazımov bir rejissor kimi tükənib?! Mən isə gözəl rejissor işi gördüm.

Birinci katibin bu sözləri sürəkli alqışlar qopartdı. Amma o, əlini qaldırdı və sözünə davam etdi:

-«Şəhərin yay günləri» çox lazımlı, aktual olmaqla yanaşı, əsl bədii əsərdir. Hamınızı təbrik edirəm.

Proqram xarakterli məruzəsində diqqət və qayğı ilə yanaşı, Heydər Əliyev teatr sahəsindəki nöqsanları da açıq-aydın göstərir, sanki bununla bütün teatr aləmini, əlaqədar nazirlik və təşkilatları səfərbər edirdi. O, Mərkəzi Komitənin plenumundakı (1979) çıxışında belə demişdi: “Mədəniyyət Nazirliyi teatrların repertuarının formalaşmasına lazımınca təsir göstərmir, ideya və bədii

səviyyəsi yüksək olmayan, yalnız kassa mülahizələrinə görə tamaşaya qoyulan pyeslər repertuarda hələ də az deyildir.” Eyni zamanda, Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, “Respublikada mənfi hallara qarşı aparılan prinsipial mübarizəni əks etdirən pyeslərin teatrlarımızın səhnəsində tamaşaya qoyulması müsbət hal, fərəhli hadisədir, belə pyeslər incəsənəti həyata yaxınlaşdırır”. Ulu öndər onu da nəzər-diqqətə çatdırırdı ki, bu əsərlərin bəzilərinə şərq qüvvə müsbət qəhrəmanın mövqeyinə nisbətən son dərəcə geniş və bədii cəhətdən daha inandırıcı verilmişdir.

«Şair və hökmdar» problemi Şərq mədəniyyətində sənətkarla iqtidarın münasibətlərini ehtiva edən ictimai-siyasi, mənəvi məsələlər kompleksi halında tarixin bütün dövrlərində aktual olmuşdur. Xatırlayaq ki, sənətkar və hakimiyyət münasibətləri bir ənənə kimi sovet dönmində də mövcud idi. Sənətkar marksist-leninçi estetikanın sərt çərçivələrində yaratmalı və öz yaradıcılığının təməlinə mütləq «partiyalılıq, sinfilik» prinsiplərini qoymalı idi. Sözsüz ki, yuxarıda göstərilən prinsipləri özünə dogma bilən sənətkarlar bunları əsas kimi qəbul edib, yüksək səviyyəli bədii əsər yarada bilərdilər və yaratmışdılar da; amma əsl demokratik mədəniyyət öz incəsənətini normativ sənədlər üzərində inkişaf etdirə bilməz. İstənilən sənətkarın

yaradıcılığını proses kimi qəbul edəndə, məntiqi olaraq, hakimiyyətin bu prosesə münasibəti də təyin olunur; «ixtiyar sahibi» olan hakimiyyət bu prosesin səmərəli halda baş verməsindən ötrü şərait yaratmalıdır. İstər sovet vaxtında, istərsə də sonralar, müstəqil Azərbaycanın prezidenti kimi ali dövlət vəzifəsində Heydər Əliyev bu münasibəti təmin etmək üçün ardıcıl olaraq tədbirlərdə şəxsən iştirak edirdi. İndi aydın görünür ki, bu mövqeyi onun insani, əsl ziyalı, həssas sənətsevər əqidəsinə əsaslanırdı. Həm sovet dönəmində, həm də müstəqillik dövründə Heydər Əliyev hər imkandan istifadə edərək mövqeyini açıqlayırdı.

1998-ci il oktyabrın 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Dövlət Musiqili Komediya Teatrının açılış mərasimində öz mövqeyini bir daha səsləndirmişdi.

Heydər Əliyev demişdi: «Bəlkə kimsə deyə bilər ki, biz ağır vəziyyətdəyik, nə üçün teatr binasının tikintisinə bu qədər xərc qoyulubdur və belə gözəl bina yaradılıbdır? Ancaq yox, biz Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin inkişafını heç vaxt dayandıra bilmərik. Bizim xalqımız öz mədəniyyəti, elmi ilə yüksəlibdir. Biz mədəniyyətə nə qədər diqqət yetirsək, qayğı göstərsək mədəniyyət xadimlərinin

yaradıcılığı üçün imkanlar yaratsaq, xalqımızı da o qədər yüksəldəcəyik, xalqımızın mənəviyyatını daha da yüksəklərə qaldıracağıq.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin Prezidenti kimi mənim siyasətimin böyük bir qolu bundan ibarətdir. Əmin ola bilərsiniz ki, bu siyasəti mən bundan sonra da davam etdirəcəyəm.

Bu teatr binasının tikilib başa çatdırılması və bu gün istifadəyə verilməsi bütün Azərbaycan teatrı üçün böyük hədiyyədir, Azərbaycan teatrı buradan başlayır. Bu, bütün Azərbaycan teatrı üçün böyük bir nemətdir. Ona görə də, mən bu binanın hazır olması və istifadəyə verilməsi münasibətilə Azərbaycanın bütün mədəniyyət, incəsənət, teatr xadimlərini, səhnə ustalarını, teatr işçilərini ürəkdən təbrik edirəm. Və hamıya cansağlığı, yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıram». ²⁶

Heydər Əliyevin mədəni irsimizin keşiyində durmasının bəlkə də ən başlıca səbəbi onun ta gənc yaşlarından əsl teatrsevər olması idi. Təbii ki, prezidentin tamaşaya gəlməsi, ilk növbədə, «dövlət tədbiri»dir – bu belədir və təyininə görə belə də olmalıdır. Ancaq tamaşadan

²⁶ Heydər Əliyev. Mədəni irsimizin keşiyində. II kitab, Bakı, 2001, səh. 18

sonra səhnəyə qalxan və tamaşanın yaradıcı heyəti ilə söhbət edən yalnız dövlət başçısı deyil, ilk növbədə, sənət adamlarının çox sevdiyi, ehtiram bəslədiyi həssas, bilikli və səmimi teatr tamaşaçısı idi. Məhz buna görə, onun «səhnə söhbətləri» həm də teatr tarixinin faktlarına dönürdü.

1997-ci il iyunun 7-də Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrında unudulmaz xalq şairi Səməd Vurğunun «Fərhad və Şirin» pyesinin yeni quruluşda ilk tamaşası göstərildi. Təbii ki, teatrsevər Heydər Əliyev yaratdığı ənənəni yaşadaraq premyeraya təşrif buyurdu və həmişəki kimi aktyorlarla görüşdə dərin və mənalı bir nitq söylədi.

Heydər Əliyev dedi: «Tamaşaya hissiz-həyəcansız baxmaq mümkün deyil. Səməd Vurğunun bu əsərindəki psixoloji məqamlara, fəlsəfi fikirlərə, onun yüksək şeirliyinə, ədəbi qiymətinə bir daha qayıdıram. Bütün bu məziyyətlər hədsiz dərəcədə təsiredicidir. Əsəri kitabdan oxuyan hər kəs bu təsirin altında olacaqdır. Amma siz – rejissorlar, tərtibatçılar, aktyorlar, tamaşanı hazırlayan bütün kollektiv isə onu dərk etmək üçün, anlamaq üçün, məzmunu başa düşmək üçün çox böyük məharət, sənətkarlıq nümunəsi göstərmisiniz. Ona görə də mən və

eləcə də, salonda əyləşənlərin hamısı bu əsəri başdan-ayağa yaşadıq».²⁷

Heydər Əliyevin «səhnə söhbətləri»ndən gətirdiyimiz bu misala konseptual prizmadan yanaşsaq, burada teatrşünaslığın təməl anlayışlarını aşkarlaya bilərik. Belə ki, Heydər Əliyev pyeslə – tamaşanın ədəbi əsası ilə zaman-məkan sənət növü olan tamaşanın köklü fərqlərini vurğulayır və əsərin «məzmununu, mənasını» tam dərk etməkdən ötrü onu «yaşamaq» şərtini önə çəkir. Səhnə əsərinin özünəməxsus təsir spektrini açıqlayan həmin nitqində Heydər Əliyev teatrşünaslıq analizinin təməlində duran əsaslara istinad etmişdir.

Heydər Əliyev demişdir: «...Siz tamaşanı elə gözəl qurmusunuz ki, salonda oturanlara hər dəqiqə çox böyük estetik, psixoloji və mənəvi təsir edirsiniz. Mən şəxsən belə təsirin altındayam və ona görə də sizin yanınıza həyəcanlı gəlmişəm».²⁸

Tamaşanın estetik, psixoloji və mənəvi təsirinin əhəmiyyətini alim dəqiqliyi ilə vurğulayan Heydər Əliyev istənilən tamaşanın başlıca məqsədini – emosional hasilini qeyd edir. Tamaşadan həyəcanlanmaq qabiliyyətini ömrü

²⁷ Heydər Əliyev. Mədəni irsimizin keşiyində. II kitab, Bakı, 2001, səh. 44

²⁸ Yenə orada, səh. 44

boyu itirməyən, əksinə, onu daha da dərinləşdirən, XX əsr Azərbaycanının siyasi tarixinin ən böyük siması olan Heydər Əliyevin şanlı adı mədəniyyət və incəsənət tariximizin də parlaq bilicisi və həssas keşikçisi kimi tariximizin səhifələrində qızıl hərflərlə yazıldı.

Milli xarakterin fərdi keyfiyyətlərini fitri bir istedadla birləşdirən, hər anı xalqa, dövlətçilik ideyalarına həsr edilən bir ömür yaşayaraq xalqın böyük gələcəyinin yollarını müəyyən edən Heydər Əliyev nəinki tarixi şəxsiyyətdir, həm də tarixi yaradan şəxsiyyətdir. Görünür, elə buna görə də Heydər Əliyev mövzusu zaman-zaman bədii təfəkkürə əlahiddə təsir göstərmiş və göstərməkdədir.

1981-ci ilin aprel ayında Heydər Əliyev Səməd Vurğun adına Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının 60 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqdakı məruzəsində bu teatrın keçdiyi sənət yoluna yüksək qiymət verərək söyləyirdi: “Dərin razılıq hissi ilə demək olar ki, Rus Dram Teatrının işçiləri özlərinin gündəlik fəaliyyəti ilə, öz şərəfli borcuna sədaqətlə, fədakarlıqla xidmət nümunələri göstərir, var qüvvəsini incəsənətin inkişafına sərf edirlər. Odur ki, biz onların xidmətlərini layiqincə qiymətləndiririk. Bununla birlikdə biz səhnə ustalarına - artistlərə və rejissorlara, rəssamlara və sənət işçilərinə, bu gün

bu salonda olan və şanlı yubileyi qeyd edən bütün teatr işçilərinə xüsusi minnətdarlıq və dərin ehtiram hissələrimizi ifadə edirik”.

Azərbaycan Dövlət Rus Dram teatrının 60 illik yubileyi məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və yaxından iştirakı ilə təntənəli surətdə keçirildi. Bu münasibətlə ulu öndər demişdi: “Bu teatr yaradıldığı unudulmaz 1920-ci ilin dekabrından etibarən fəaliyyət göstərdiyi illər ərzində və bütün tarix boyu böyük bir vəzifəni ləyaqətlə yerinə yetirir. O, Azərbaycanda mədəni inqilabın həyata keçirilməsi işinə, zəhmətkeşlərin ideya-siyasi və estetik tərbiyəsinə, Sovet hakimiyyəti illəri ərzində Azərbaycan torpağında bütün görkəmli nailiyyətlərə böyük kömək göstərmişdir...

Artistin, səhnə işçisinin sənəti mürəkkəb işdir, istedadından əlavə çox böyük mənəvi və fiziki gərginlik, fədakarlıq, daha doğrusu, fədailik tələb edən bir işdir”.

1982-ci ildə Heydər Əliyev Moskvaya dəvət olundu və SSRİ Nazirlər Sovetinin birinci müavini təyin edildi. Heydər Əliyev Azərbaycandan uzaqlarda olsa da, Azərbaycan mədəniyyət və incəsənətini diqqətdən kənarda qoymurdu. Teatr xadimlərinə öz qayğısını bir an olsun belə əsirgəmirdi. 1993-cü ildə Heydər Əliyev yenidən hakimiyyətə qayıdanda Azərbaycan böhran içində idi. Bu

böhran özünü təkcə sənaye, kənd təsərrüfatı, elm, maarif sahəsində deyil, mədəniyyət və incəsənət aləmində də açıq-aydın göstərirdi. Ona görə də Heydər Əliyev paralel olaraq Azərbaycan incəsənətinin, o cümlədən teatrının inkişafına xüsusi diqqət yetirməyə başladı. Yenə əvvəlki kimi Azərbaycan teatrının repertuar zənginliyindən tutmuş, rejissor və aktyorların iş və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına qədər bütün məsələlərə xüsusi diqqət yetirdi. Təkcə bunu göstərmək kifayətdir ki, 1993-2002-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən 405 nəfər elm, incəsənət və mədəniyyət xadimi ölkənin yüksək mükafatları ilə təltif olunmuşdur. Müstəqillik illərində də Heydər Əliyev Akademik Milli Dram teatrına, Musiqili Komediya teatrına, Səməd Vurğun adına Rus Dram teatrına və başqa sənət ocaqlarına gedir, xeyir-duasını verir, fikirlərini bildirirdi. Belə görüşlərdən biri 1998-ci il aprelin 12-də Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında oldu. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin “Özümüzü kəsən qılınc” pyesinin premyerasında iştirak edən dövlət başçısı tamaşadan sonra yaradıcı kollektivi təbrik edərək demişdi: “Əsərin mövzusu, məzmunu və mənası çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şübhəsiz ki, hər bir ədəbiyyat əsəri, o cümlədən səhnə əsəri bizim üçün əzizdir.

Çünkü mədəniyyətimiz, incəsənətimiz indiyə qədər gözəl sənət nümunələri ilə yaşamış və güman edirəm, gələcəkdə də məhz bu əsərlərlə yaşayacaqdır. Bizim səhnəmizdə, ədəbiyyatımızda hər bir janrda, mövzuda əsər olmalıdır. Ancaq tarixi mövzuda əsər yazmaq həmişə çox mürəkkəbdir, çətindir. Müasir həyatdan, yaxud mücərrəd mövzuda əsər yazmaq da, şübhəsiz ki, asan deyildir. Amma başqa mövzulara nisbətən asandır. Ancaq tarixi mövzuda əsər yazmaq çox zəhmət tələb edir. Xüsusən də bizim ən qədim tarixə dair əsər yazmaq. Düzünü desək, indiki Azərbaycan cəmiyyətində bu tarixi bilənlər azdır. Ona görə də belə bir əsər qədim tariximizi, o cümlədən millətimizin qədim köklərinin tarixinin böyük bir səhifəsini açıb ictimaiyyətə göstərir. Bunun özü böyük bir işdir və hesab edirəm ki, böyük yaradıcılıq qələbəsidir.”

Bundan sonra Heydər Əliyev üzünü Bəxtiyar Vahabzadəyə tutaraq söyləmişdi: “...Şübhəsiz, biz gərək Bəxtiyar Vahabzadəni təbrik edək. Çünki onun böyük zəhməti nəticəsində ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, dramaturgiyamız yeni, çox dəyərli əsərə malik olubdur. Mən bu əsər haqqında eşitmişdim. Ancaq səhnədən, bugünkü tamaşadan aldığım təəssüratlar indiyə qədər əsər haqqında verilən məlumatları həddindən artıq genişləndirdi.

Bizim böyük şairimiz, yazıçımız, dramaturqumuz Bəxtiyar Vahabzadə indiyə qədər fədakarlıqla çalışıb, öz istedadı, yaradıcılığı ilə, hesab edirəm ki, bu əsəri yaratmaqla ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi zənginləşdiribdir.

Biz yeni bir əsər almışıq. Ədəbiyyatımızın tarixinə yeni, dəyərli əsər daxil olubdur. Bu, böyük bir hadisədir. Mən bunu birinci növbədə xüsusi qiymətləndirmək istəyirəm”.

1997-ci il iyun ayının 7-də Heydər Əliyev yenə də çox sevdiyi Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram teatrına gəldi. Bu dəfə o, xalq şairi, ölməz Səməd Vurğunun «Fərhad və Şirin» pyesinin yeni quruluşda premyerasına tamaşa etdi. Tamaşadan sonra, hər zaman olduğu kimi, ulu öndər yaradıcı kollektivlə görüşmək üçün səhnə arxasına keçdi, əsərlə, tamaşa ilə əlaqədar öz təəsüratlarını söylədi, müəyyən tövsiyələr verdi. Görüş zamanı belə bir fakt da vurğulandı ki, tamaşa xalq şairinin anadan olmasının 90 illiyinə qədər hazırlanmalı və yubiley günlərində ictimaiyyətə təqdim olunmalı idi. Lakin müəyyən obyektiv səbəblərə görə o zaman işi başa çatdırmaq mümkün olmadı. Bununla belə ulu öndər qeyd etdi ki, yaradıcı kollektiv işinə peşəkarcasına yanaşıb və çox müvəffəqiyyətli səhnə əsəri nümayiş etdiribdir. İstənilən halda bu, təqdirəlayiqdir. Bu ənənə gələcəkdə də davam etdirilməlidir.

Sonra Heydər Əliyev çox sevdiyi ölməz Səməd Vurğun haqqında, onun daim canlı poeziyası, yaradıcılığı haqqında aşağıdakıları dedi: “Səməd Vurğunun dahi şair, dramaturq, yazıçı, filosof, alim olduğunu cəmiyyətimiz bir daha dərk edir. O, həqiqətən çox dəyərli irs qoyubdur. Onun adı da, əsərləri də, yaradıcılığı da yaşayır. Məhz buna görə Səməd Vurğunun 90 illik yubileyini biz təntənə ilə, onun adına, yaradıcılığına layiq şəkildə keçirdik. Siz isə öz vəzifənizi yüksək səviyyədə, Səməd Vurğun yaradıcılığına layiq şəkildə həyata keçirdiniz. Bu, bizim Azərbaycan teatr sənətinin, Milli Dram Teatrının böyük müvəffəqiyyəti və uğurudur.”

Ölkə başçısı sözlərinə davam edərək bunları da əlavə etdi: “Tamaşaya hissiz-həyəcansız baxmaq mümkün deyil. Səməd Vurğunun bu əsərindəki psixoloji məqamlara, fəlsəfi fikirlərə, onun yüksək şeiriyyətinə, ədəbi qiymətinə bir daha qayıdıram. Bütün bu məziyyətlər hədsiz dərəcədə təsiredicidir. Əsəri kitabdan oxuyan hər kəs bu təsirin altında olacaqdır.”

Prezident Heydər Əliyev İlyas Əfəndiyevin “Hökmdar və qızı” tamaşasına o vaxt respublikamızda qonaq olan görkəmli alim İhsan Doğramacı ilə birlikdə gəlmişdi. Tamaşadan sonra Heydər Əliyev qonaqla birgə səhnə arxasına gəlib yaradıcı heyəti təbrik etdi və dedi:

“Mən sizi təbrik edirəm. Azərbaycan Dövlət Dram teatrı 125-ci mövsümünə başlayıbdır. Allah bunu sizə qismət edibdir. Azərbaycan teatrının 100 illik yubileyini sizinlə birlikdə təntənəli surətdə keçirmişik. Bundan sonra 25 il yaşamışıq. Doğrudur, bu 25 il hamar olmayıbdır, enişli-yoxuşlu, çətin, əzab-əziyyətli keçibdir. Ancaq bizim çox böyük nailiyyətimiz ondan ibarətdir ki, nəhayət Azərbaycan xalqı öz dövlət müstəqilliyinə nail olubdur. Bu müstəqilliyə, azadlığa görə hər bir əzab-əziyyətə, itkiyə, hər bir qurbana razı olmaq olardı. Çünki Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi tarixi nailiyyətdir və çoxəsrlik tariximizdə bütün xalqımız üçün Allah tərəfindən göndərilmiş bir nemətdir. Ona görə də mən salonda olarkən, sizinlə görüşərkən keçən 25 ili xatırlayıram. 1973-cü ildə bizim teatrın 125 illiyini qeyd etdik, sonra da 25 il yaşadıq”. Elə həmin görüşdə Heydər Əliyev İlyas Əfəndiyev haqqında belə dedi: “İlyas Əfəndiyev Azərbaycan teatrına çox böyük töhfələr veribdir, böyük xidmətlər göstərilibdir. Çox dəyərli əsərlər yaradıbdır. İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığı başqa cəhətlərlə yanaşı, bir də ona görə əhəmiyyətlidir ki, o, öz əsərlərində həm Azərbaycan xalqının tarixinin çox mühüm səhifələrini ədəbiyyat, teatr vasitəsilə bugünkü nəsillərə çatdırıbdır, həm də öz

əsərlərində müasir həyatımızın müsbət və mənfi cəhətlərini çox gözəl təsvir edibdir”.

Heydər Əliyev 1999-cu il dekabr ayının 10-da Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında xalq şairi Nəbi Xəzrinin anadan olmasının 75 illiyi münasibəti ilə onun “Burla Xatun” adlı pyesinin tamaşasına baxdı. O, əsər haqqında fikirlərini bildirməklə yanaşı, tövsiyələrini də verdi. Heydər Əliyev belə dedi: “Teatr gərək yeni-yeni əsərlər yaratsın. Bizim teatrımız həmişə xalqımızın fəxridir... Mən istəyirəm ki, siz həmişə fədai olasınız. Teatrımız yaşasın, inkişaf etsin və daha da yüksəlsin”.

Ulu öndər digər istedadlı şair və yazıçılarımız kimi, Nəbi Xəzrinin də yaradıcılığını layiqincə qiymətləndirir, bu yaradıcılığı daim izləyirdi. Heydər Əliyevin onun əsərlərinə dərinlən bələd olması tamaşadan sonra keçirilən görüşdə, söhbət zamanı bir daha özünü göstərdi. Heydər Əliyev tamaşa haqqında, Nəbi Xəzrinin yaradıcılığı haqqında aşağıdakıları söylədi: “Təbiidir, əsər mürəkkəbdir. Ümumiyyətlə, “Dədə Qorqud” mövzusu özü - özlüyündə mürəkkəbdir. Çünki çox qədim bir dövrün yazısıdır. Bugünkü insanlar, bugünkü nəsil onun hamısını birdən dərk edə bilmir. Ona görə mürəkkəbdir və bu gün mən sizin bu tamaşaya baxarkən gördüm ki, bunu bir dəfə yox, gərək bir

neçə dəfə görəsən ki, dərinliyini tamamilə hiss edəsən. Ancaq həm bunun mənzum şəkildə yazılması, həm də sizin bu mövzunu çox məharətlə səhnədə açmağınız və göstərməyiniz mövzunu nisbətən asan edir. Təbiidir ki, rejissorun da, aktyorların da yaradıcılığı nəticəsində siz belə bir qeyri-adi tamaşanı meydana gətirmisiniz. Bunlar hamısı böyük yaradıcılıq nailiyyətləridir və bizim teatrın bugünkü mərhələsində onun inkişafı üçün dəyərli bir töhfədir.” Sonra Heydər Əliyev rejissor Vaqif Əsədovun işindən danışdı: “Rejissor orjinal bir forma tapıbdir. Doğrusu, bunu heç təsəvvür etmək mümkün deyil ki, səhnədə heç bir şey yoxdur. Hamısı bu palazın, paltarın altında gedir.”

Nəbi Xəzri: Cənab prezident, mən özüm də bunu əvvəlcə həzm edə bilmirdim.

Heydər Əliyev: Heç bir şey yoxdur, hamısı bunun altında gedir. Burada nə bir dekorasiya var, nə filan var. Deyəsən, bir balaca rəqs var idi, amma çox az. Mahnı da bir az var idi. O da az idi. Ona görə də bu, böyük faciə təsəvvürü yaradır. Həqiqətən də, bu, faciəvi bir əsərdir və belə də olmalıdır. Ancaq sizin tapdığınız bu müasir forma, – əvvəllər belə olmazdı, - öz-özlüyündə sizin yaradıcılıq axtarışlarınızın nəticəsidir. Mən bunu müsbət qiymətləndirirəm. Yaxşı haldır.

Bilirsiniz, bir var keçmiş klassik teatrın ənənələrinə olduğu kimi riayət edəsən, bir də var ki, o klassik teatrın ənənələrini müasir zövqə, müasir tələblərə uyğunlaşdırasan. Siz buna nail olmusunuz və bu, çox güclü təsir bağışlayır. Bəzən də insanı hətta qorxudur. Belə hissiyyatlar yaradır.

Ulu öndərin teatr ictimaiyyəti ilə unudulmaz görüşlərindən biri də xalq yazıçısı Elçinin «Ah Paris, Paris...» tamaşasının nümayiş etdirilməsi ilə bağlıdır. Heydər Əliyev bu tamaşaya 2000-ci il iyunun 25-də baxmış və tamaşa onun çox xoşuna gəlmişdi. Tamaşadan sonra ulu öndər səhnə arxasına keçdi və yaradıcı kollektivi gözəl əsər göstərməsi münasibəti ilə təbrik etdi. O, dedi:

“-Axşamınız xeyir olsun. Bu gün təqdim etdiyiniz bu tamaşaya görə hamınızı təbrik edirəm. Mənə Elçin məlumat verdi ki, bu tamaşa çoxdandır ki, bizim Milli Dram Teatrının səhnəsində uğurla gedir. Ancaq təəssüflər olsun ki, mən vaxt tapıb indiyə qədər gələ bilməmişdim. Bu gün mən bu imkanı əldə etdim və gəlməyimdən, tamaşanı görməyimdən çox da məmnunam. Çünki eşitmişdim, amma bir var ki, eşidəsən, bir də var ki, görəsən.

Elçin bizim çox istedadlı yazıçımızdır, gənc vaxtlarından çox dəyərli əsərlər yazıbdir. Amma son illər o, eyni zamanda teatr üçün də əsərlər yazıbdir.

Elçin: Bəli, cənab Prezident.

Heydər Əliyev: Atan rəhmətlik İlyas Əfəndiyev bu işlərlə çox uğurla məşğul olurdu və çox da gözəl əsərlər yaratmışdır. Elçin isə daha çox nəsr əsərləri yazırdı və dəyərli əsərlər yaratmışdır. Ona görə də gənc vaxtlarından – 60-70-ci illərdən yazıçılar, şairlər sırasında idi. Hətta xatirimdədir ki, ilk dəfə Yazıçılar İttifaqının ən gənc katibi Elçin Əfəndiyev oldu, o seçildi. Amma son zamanlar görürəm ki, o, eyni zamanda pyeslər də yazır və onlar bizim Milli Dram Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulur, uğurla göstərilir. Beləliklə də, bizim teatr həyatı yaşayır.

Mən bu əsərə baxanda bir az həmin o mövzu yadıma düşür ki, indi görün, Azərbaycan belə ağır, çətin vəziyyətdədir, Ermənistan hücum edibdir, ölkə dağılır, iqtisadiyyat dağılır, insanların həyatı dağılır – amma şeyx Nəsrullah kimi, Parisdən bura bir milyonçu gəlib, hamı, hətta ət kombinatının müdiri də istəyir Parisə getsin, o partokrat da, - həmin obrazı Yaşar Nuriyev ifa edir, - istəyir Parisə getsin, yaxud rus aktyoru da istəyir Parisə getsin. Hamı həyatın bütün məsələlərini qoyub öz şəxsi məsələləri barədə düşünür... Bunun da bir səhnəsini burada Elçin göstəribdir. Mən düz başa düşmüşəm?

Elçin: Tamamilə doğru deyirsiniz.

Heydər Əliyev: Düz başa düşmüşəm. Ona görə də hesab edirəm ki, pyes dəyərlidir. Yəni 1991-ci il bizim yaxın

keçmişimizdir. Təbii ki, bu pyes 1991-ci ildəki hadisələrin hamısını əhatə edə bilməz, onların bir hissəsini əhatə edir və məni də sevindirən odur ki, burada süjet məənəviyyatsızlığın ifşası üzərində qurulubdur. Pyes əvvəldən axıra qədər bu məənəviyyatsız adamları ifşa edir. Bu ifşa ilə bu pyes xalqımıza, millətimizə, vətəndaşlarımıza göstərir ki, belə olmayın, bu ət kombinatının müdiri kimi olmayın. Yaşar Nuriyev kimi yox, o partokrat kimi olmayın, yaxud o birisi kimi olmayın. Təmiz olun, pak olun, yüksək məənəviyyata malik olun. Başa düşürsünüz? Mən bunu belə anlayıram.

Elçin: Tamamilə doğrudur.

Heydər Əliyev: Bunun da faydası bax, bundadır. İndi bizim tamaşaçılarımız üçün, cəmiyyətimiz üçün, xalqımız üçün bunun faydası bundadır, bu çağırışdır. Ona görə mən bu əsəri çox dəyərli hesab edirəm. Buna görə də səni – Elçini təbrik edirəm. Yaxşı ki, sən belə əsərlər yaratmağa başlamısan.”

* * *

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev ömrünün sonuna qədər Azərbaycan incəsənətinin, o cümlədən teatrının inkişafı üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. Onun ölməz ideyaları bu gün də yaşayır, bu gün də bizim yol

göstərimizdir. Həyatımızın elə bir sahəsi yoxdur ki, orada Heydər Əliyev zəkasının izi görünməmiş olsun.

Bu gün ulu öndər Heydər Əliyevin ideyalarını yaşadan və onu böyük ləyaqətlə həyata keçirən möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev cənabları Azərbaycan teatrının inkişafı üçün əlindən gələni əsirgəmir. Bunun ən parlaq nümunəsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 18 may tarixli “Azərbaycan teatrı 2009-2019-cu illərdə” adlı Dövlət Proqramıdır. Proqramda deyilir: “Azərbaycan teatr sənətinin yaxın 10 il ərzində inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirən bu Dövlət Proqramı öz fəaliyyəti ilə milli-mədəni sərvətə çevrilmiş Azərbaycan teatrının zəngin bədii irsinin və yaradıcılıq ənənələrinin qorunmasına, ümumbəşəri və milli dəyərlərin təbliğinə, dünya mədəniyyətinə inteqrasiyasına, informasiya və maliyyə resurslarından səmərəli istifadə edilməsinə və repertuarın günün tələblərinə uyğun formalaşması məqsədlərinə xidmət edəcəkdir.”

Heç şübhəsiz ki, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin böyük diqqət və qayğısının nəticəsində inkişaf etmiş Azərbaycan teatrı gələcəkdə daha böyük nailiyyətlər qazanacaqdır.

*Hər şey dəyişsə də, kino hər bir insan üçün
çox mühüm incəsənət növü, mənəvi həyatın
mühüm sahəsi olaraq qalır.*

Heydər Əliyev

IV FƏSİL

MİLLİ KİNO SƏNƏTİMİZƏ TÜKƏNMƏZ QAYĞI

Ulu öndər Heydər Əliyev hələ ötən əsrin 60-70-ci illərində sovet ideologiyası çərçivəsində Azərbaycanın müstəqilliyinin rüşeymlərinin ədəbiyyat, sənət və o cümlədən kinematograf sahəsində becərilməsinə imkan yaradır, bu sahədə təxirəsalınmaz işlər görürdü. İctimai fikrin formalaşmasında, xalqın mədəni səviyyəsinin yüksəlməsində kinonun rolunu daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Respublika rəhbəri kimi idarəçilikdə də bu sahənin imkanlarından bacarıqla istifadə edirdi. Məlumdur ki, normativ səciyyə daşıyan sovet kinosu daim partiya və hökumət qərarlarının həyata keçirilməsi ilə məşğul olurdu. Odur ki, filmlərin mövzularının əksəriyyəti bilavasitə istehsalatla, neft sənayesi, maşınqayırma və kənd təsərrüfatı ilə bağlı müxtəlif sahələri əks etdirirdi. İdarəçiliyi dərinədən bilən Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndən sonra kinonun imkanlarından səmərəli istifadə etməyə başladı. Kinostudiya ilə müntəzəm əlaqə saxlanıldığından ssenarilərin yazılışından tutmuş müvafiq elmi məsləhətçilərin cəlb olunmasına, peşəkarlardan ibarət çəkiliş qrupunun yığılmasına, müasir texnologiyanın tətbiqinə və yerlərdə çəkilişlərinin həyata keçirilməsinə köməyə qədər heç bir məsələ Heydər Əliyevin diqqətindən kənarda qalmırdı. “Mozalan” satirik kinojurnalında gedən

oyun və sənədli mikrofilmlərinin yaratdığı rezonans daim təhlil olunur, müvafiq tədbirlər görülürdü. Cəmiyyətdə baş verən neqativ halların “Mozalan” satirik kinojurnalında işıqlandırılması da rəhbərin ürəyincə idi.

Kinorejissor Ənvər Əblucun «Mozalan»dakı fəaliyyəti ilə bağlı «Sinematoqraf» nəşrində çap olunmuş xatirəsindəki cümlələr reallığı əks etdirir: «O vaxtlar kinoya maraq hədsiz böyük idi.. Kinoteatrlar ağzına qədər dolu olurdu. Və hər filmin, hər seansın əvvəlində «Mozalan»ın buraxılışları göstərilirdi, bu da tamaşaçı, xalq tərəfindən rəğbətlə qarşılanırdı. Özü də «Mozalan»ın çəkilmiş hər buraxılışı o vaxtkı Mərkəzi Komitəyə gedirdi, Heydər Əliyev şəxsən özü baxırdı. Sonra üzə çıxmış, daha doğrusu «Mozalan»ın üzə çıxardığı neqativ hallar, onun səbəbləri, günahkarlarla bağlı ölçü götürülürdü. Qəribəydi, sənətlə real həyat arasında bir bağlılıq, inkişafa xidmət edən əlaqə formalaşmışdı. Biri digərini doğurur, islah edirdi...». ²⁹

1973-cü ildə Heydər Əliyevin sayəsində yubileyi keçirilən Nəsiminin həyat və yaradıcılığını əks etdirən, İsa Hüseynovun «Məşhər» romanının motivləri əsasında yazılan «Nəsimi» adlı tarixi–bioqrafik ssenariyə kinorejissor Həsən Seyidbəylinin quruluşunda çəkilmiş filmdə şairin

²⁹ “Sinematoqraf” nəşri, 2002-ci il, səh. 30

yaşadığı dövr və faciəvi ölümü dramaturji strukturun özülündə durdu. Dövlət sifarişi ilə ərsəyə gələn filmdə Nəsiminin mənsub olduğu hürufiləri şərləmək üçün Şeyx Əzəmin Şirvanşah İbrahimə baş tutmayan sui-qəsd, Teymurun və oğlu Miranşahın hürufilərin ideya başçısı Fəzlullah Nəimini edam etdirməsi kütləvi səhnələr, zəngin dekorlar fonunda cərəyan edirdi. Tanrını özəl surətdə qəbul edən, metafizik qanunlara əsaslanan hürufi ideologiyasının mahiyyətinin açıqlanması filmin başlıca nailiyyətlərindən idi. Əsgərin gücünün qılıncda deyil, əqidədə görünməsi, «həqq» saydıqları insanın mütiliyinin qəbul edilməməsi, cəhalətlə barışmazlıqdan doğan söhbətlər, kainat elmi - «Cavidannamə» kitabının yazılması barədə məlumat, sevgi, günah haqqında dialoqlar, hürufi qiyamının beyində, ürəkdə, şüurda, ruhda olması əqidəsi akademik mənbələrə əsaslanır, tarixi və elmi baxımdan da realılıqla səsleşirdi. Hələbdə şairin dərisi soyularkən Fəzlullahın qızı Fatimənin Nəsiminin oğlu ilə meydanda görünməsi şəxsi-psixoloji motivi üzə çıxarsa da, ölüm ayağında Nəsiminin söylədiyi «Məndə sığar iki cahən» qəzəlini meydandakıların davam etdirməsi filmdəki ictimai motivi gücləndirir. Nəsimidən nə üçün saraldığını soruşduqda onun artıq folklora dönmüş «Mən əbədiyyət üfzündə doğan günəşəm, günəş qürub

edəndə əlbəttə saralar» cavabı və dillərində Nəsimi qəzəli olan dərvişlər şairin yaradıcılığının əbədiyyətinin bədii həllini vermiş oldu.

Heydər Əliyevin baş rolun ifaçısına, yeri gəlmişkən, universitetimizin yetirməsinə ünvanladığı «Hörmətli Rasim Balayev, siz milli kinomuzun zəngin ənənələrini layiqincə davam etdirərək oynadığınız parlaq rollarla tamaşaçıların hörmətini qazanmışınız. Azərbaycan kinosunda yaratdığınız ilk obraz – Nəsimi obrazı fitri istedad və bacarığınız sayəsində kinomuzun nadir inciləri sırasına daxil olmuş və sizin gələcək yaradıcılığınıza güclü təkan vermişdir»³⁰ cümləsi ölkə rəhbərinin xalqın sənətkarına münasibətinin incəliyinin təsdiqidir.

1976-cı ildə Azərbaycan kinosunun 60 illik yubileyi keçirilərkən Heydər Əliyevin imzaladığı sərəncam əsasında kino işçilərinin böyük dəstəsinə fəxri adlar, mənzillər verildi. «Kinostudiyanın maddi-texniki bazasının daha da inkişaf etdirilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 11 yanvar 1977-ci il tarixli qərarında kinostudiyanın mövcud vəziyyəti təhlil olunurdu. Qərardakı: « «Azərbaycanfilm» kinostudiyası son vaxtlar istehsalat-yaradıcılıq fəaliyyətini bir qədər

³⁰ E. Quliyev, C. Mirzəliyev. Rasim Balayev. Bakı, 1999, səh. 80

yaxşılaşdırmışdır: doqquzuncu beşilliyin planı uğurla başa çatdırılmış, filmlərin istehsalının həcmi səkkizinci beşilliklə müqayisədə bir dəfə yarım artmışdır. Bədii, xronikal-sənədli, elmi-kütləvi, cizgi filmlərinin və digər kino məhsullarının buraxılışı üzrə 1976-cı ilin proqramı vaxtından əvvəl yerinə yetirilmişdir. Bununla belə, «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının maddi-texniki bazası müasir kinematografiyanın tələblərinə cavab vermir, kino istehsalının artan həcminə uyğun gəlmir. Bunun üçün də müxtəlif janrlarda yüksək bədii səviyyəli filmlər yaratmaq olmur. Studiyanın kino-texnoloji avadanlığı köhnəlmişdir, müasir yoxlama-ölçü aparatlarına, işıq cihazlarına ciddi ehtiyac vardır» maddələri texnoloji yeniləşməyə təkan verdi. Sonralar həmin yubileyi yada salan Heydər Əliyevin - «Hamımıza aydındır ki, televiziya kinonu sıxışdırmışdır. Yadımdadır, biz burada, elə bu salonda Azərbaycan kinosunun 60 illiyini qeyd edirdik. Bu, 76-cı ildə olmuşdur. Tədbirdə mən də iştirak edirdim, zənnimcə, hətta çıxış da etdim. Xatirimdədir, o vaxt mən təkcə kinodan deyil, başqa məsələlərdən də danışdım. Lakin sonralar da kinematografiya ilə ünsiyyətdə oldum, deyirdim ki, televiziya öz imkanlarını nə qədər genişləndirsə də, teatr, kino öz əhəmiyyətini itirməyəcəkdir. Mən bunu indi bir

daha təsdiq edirəm. Belə bir qanuna uyğun hal baş verir – televiziya kinonu müəyyən dərəcədə sıxışdırır. Amma adamlar televiziya dan, necə deyirlər, doyurlar və bir daha kino salonuna qayıtmaq, kinoya qayıtmaq, böyük ekrana qayıtmaq arzusu baş qaldırır. Mən belə düşünürəm ki, bu da baş verəcəkdir»³¹ cümlələri kinonun inkişafına təkan verən proqram sənədini bəyan edirdi.

1978-ci ildə Nəsimə Zeynalovanın ifası ilə məşhurlaşmış «Qaynana» tamaşası əsasında Hüseyn Seyidzadənin quruluş verdiyi eyniadlı filmin çəkilişi də məhz Heydər Əliyevin təklifi ilə həyata keçirildi və Ayaz rolunu da universitetimizin yetirməsi, indi burada kafedra müdiri kimi çalışan İlham Nəmiq Kamal ifa etdi.

16 dekabr 1995-ci ildə cənab Heydər Əliyev Respublika Kinematografçılar İttifaqının qurultayında seçilmiş yeni idarə heyəti üzvlərini qəbul edərkən söylədiyi yekun çıxışındakı «Azərbaycan xalqının bir çox nəslə kino ilə tərbiyələndirilib, kinonun təsiri altında formalaşmış, inkişaf edibdir, mədəniyyətə qovuşubdur... Biz bunu öz həyatımızda görmüşük. O vaxtlar kinodan savayı heç bir şey yox idi, nə televiziya var idi, nə də radio o qədər də kütləvi deyildi. Əgər teatr Bakıda, başqa şəhərlərdə var

³¹ «Xalq» qəzeti, 5 may 1998-ci il.

idisə, kino belə idi ki, onu yayırdılar, aparıb kənddə də göstərirdilər. Azərbaycan nefti, Azərbaycan neftçiləri haqqında kinematoqrafçılarımız yüzlərlə bədii, sənədli, elmi-kütləvi və cizgi filmləri çəkmişlər. Hətta neftçilərin Böyük Vətən müharibəsi illərində faşizm üzərində qələbənin qazanılmasında çəkdikləri böyük zəhmət, ön cəbhənin yanacaq ilə gecə-gündüz təmin olunmasında bakılıların əsl qəhrəmanlıq göstərmələri «Bakının işıqları», «Bizim Cəbiş müəllim», «Bakıda küləklər əsir» bədii filmlərində fraqmentar şəkildə öz əksini tapmışdır» - cümlələri ekran sənətinə yaxından bələd olan mütəxəssis düşüncələri səviyyəsindədir. «...Tariximizin bir çox mərhələlərini kinoda əks etdirmək bugünümüz və gələcəyimiz üçün çox gərəkli bir işdir. Məsələn, mən dəfələrlə söhbət aparmışdım ki, İkinci Dünya müharibəsi dövründə Azərbaycan neftçilərini kinoda göstərək. Təəssüflər olsun ki, bunu edə bilmədik. Amma güman edirəm ki, vaxt gələcək bunu edəcəyik. Bu il faşizm üzərində qələbənin 50 illiyini bütün dünya qeyd etdi.³² Londonda da, Parisdə də, Moskvada da - bütün dünya qeyd etdi. Bütün yubiley mərasimlərində – həm Londonda, həm Parisdə, həm də Moskvada keçirilən

³² Söhbət 1995-ci il dekabrın 16-da ulu öndər kino işçilərini qəbul edərkən olmuşdur.

mərasimlərdə iştirak etmək mənə nəsib oldu. Qələbənin 50 illiyini qeyd etməyə dünyanın, demək olar, bütün ölkələrinin başçıları toplaşmışdı» - xatirəsi müəyyən mənada kinomuzun digər xalqların mədəniyyəti ilə əlaqələrini təsdiqləyir, həm də onun qarşısına yeni vəzifələr qoyur.

Heydər Əliyevin «Tariximizi əks etdirən filmlər, məsələn, «Nəsimi», yaxud da «Babək», «Dədə Qorqud», «Nizami» filmləri gözəl filmlərdir... Tariximizin hələ çox səhifələri var ki, onları kinoya salmaq lazımdır. Məsələn, «Dədə Qorqud»un kinoya salınması tariximiz üçün nə qədər böyük hadisədir! Nə üçün? Çünki, gəlin açıq danışaq, elə özümüzün içərisində də çoxları «Dədə Qorqud»u, Azərbaycan xalqının kökünü yaxşı bilmirlər. O əsəri oxumaq asan deyil, onun dili də çox adam üçün çətindir, onu dərk etmək də çətindir. Amma kino elə bir vasitədir ki, gedib baxırsan, hər şey aydın olur» - sözləri Azərbaycan tarixinin ədəbiyyat və sənətinin dəyərli nümunələrinin ekranlaşdırılmasının vacibliyini vurğulayır. Onun «Bizim tarixi mövzulara aid olan filmlər çox dəyərlidir. Ola bilər, bədii cəhətdən birinin bir, digərinin başqa çatışmazlığı var, bunlar o qədər əhəmiyyətli deyildir. Əhəmiyyətli cəhət ondan ibarətdir ki, biz salnaməyə salmışıq, kino sənətinə

salmışiq» sözlərində mədəniyyət strategiyasının yerinə yetirilməsindən irəli gələn məmnunluq duyulur.³³

Ulu öndər deyirdi: « «Uzaq sahillərdə» filmi Azərbaycan xalqına nə qədər şöhrət gətirdi! Mən bunu bir dəfə demişəm, ancaq fürsətdən istifadə edib bir də demək istəyirəm ki, ümumiyyətlə, Mehdi Hüseynzadənin kəşf olunmasında mənim şəxsi xidmətim var... Xatirimdədir, təxminən 1956-1957-ci illər idi, bunları qəbul etmək istəmirdilər. Yenə deyirəm, istiqamət ondan ibarət idi ki, düşmənləri tapaq – kim gedib legionda faşistlərə qulluq edib. Orada kim qəhrəmanlıq göstərib – onları axtaran yox idi. Özü də düşmən arxasındakı qəhrəmanlar sonralar meydana çıxdı. Həmin o «Baharın on yeddi anı» və başqa filmlər nə vaxt çəkildi? Amma «Uzaq sahillərdə»ni biz nə vaxt çəkdik? Görürsünüz, o vaxt biz bu materialları qaldırdıq, verdik. Olan olub, keçən keçib. Bu materiallar meydana çıxanda bizim özümüzdə fikir doğdu ki, bu barədə bir oçerk yaradaq. Materialları iki-üç işçimizə verdik ki, onlar yazsınlar. Onlar bunu yazmağa başladılar, ancaq peşəkar deyildilər və bir şey alınmadı. Ona görə də Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə müraciət etdik, Mehdi Hüseynzadə haqqında böyük bir material

³³ «Sinematoqraf» nəşri, 2002-ci il, səh. 6

verdik. Müraciət etdik ki, bizə kömək etsinlər, bunu biz bir əsər kimi yaradaq».³⁴ Bu sözlər kino tariximizin parlaq bir səhifəsini açır.

Göründüyü kimi, H.Seyidbəyli və İ.Qasimovun Mehdi Huseynzadəyə həsr olunmuş «Uzaq sahillərdə» sənədli povestinin, bu əsər əsasında ssenarinin və nəhayət 1958-ci ildə kinorejissor Tofiq Tağızadənin quruluş verdiyi filmin ərsəyə gəlməsində Heydər Əliyevin əməyi danılmazdır. Bədii dəyəri də yüksək olan bu filmdə oğlunun xilaskarı Mixayloya «İsa köməyin olsun, bala!» deyən atasına dostunun xristian olmadığını bildirən Veselinin qocanın «Bəs hansı dinə inanır?» sualına «Qardaşlıq dininə. O, ürəkdən inanır ki, faşistləri məhv etmək çox çəkməyəcək. Biz bunun üçün vuruşuruq, ata!» verdiyi cavabı şərlə mübarizə aparanların irqi, dini, milli ayrı-seçkilikdən uzaq olmasını təsdiqləməklə bəşəri ideyanı vurğulayır. Ölüm ayağındakı xəyal - fantaziyasında Anjelika ilə doğma yurda qayıtmasını gözləri önündə canlandıran Mehdi bir gəncin puç olmuş arzularını bəyan etməklə müharibənin acı nəticələrinin ümumiləşdirilmiş obrazını yaradır.

Kino tənqidçisi Y.Tolçenovanın «İskusstvo kino» jurnalının 1959-cu il 10-cu sayındakı «Ekranın özündə və

³⁴ «Sinematoqraf» nəşri, 2002-ci il, səh. 7

yanında» məqaləsində «Bu əsərin vətəndən uzaqlarda, Adriatik dənizi sahillərində faşistlərə qarşı vuruşan qəhrəmanının heç də uydurma sima deyil, canlı, real adam olduğu respublikanın özündə də hamıya məlum deyil. Nəyə görəsə, povest əsasında filmə quruluş verən Tofiq Tağızadə bunu tamaşaçının diqqətinə çatdırmağı lazım bilməmişdi. Çox təəssüf!...»³⁵ yazmışdı. Əsər çap olunub yayıldıqdan sonra bizdə Mehдинin yetərinə tanındığını düşünmək mümkün idi. Bununla belə, ««Uzaq sahillərdə» filmində faşistlərin qurduğu torlardan, tələlərdən, düşdüyü çətin vəziyyətlərdən məharətlə çıxan Mixaylo, gözəl Anjelikanın həsrətini çəkən Mixaylodan daha çox yadda qalır» qənaəti obyektiv təsir bağışlayır. Bu qənaətdə olan müəlliflərin «Ümumiyyətlə bizdə «Uzaq sahillərdə» filmi kimi kəskin, fasiləsiz inkişafı, coşqun artan fabulalı filmlərin sayı elə də çox deyil»³⁶ fikri qürur yaradır. Mixaylonun ekran obrazının ölkə miqyasında özünütəsdiqi barədə kinoşünas S.Lavrentyevin yazdığı «Sovet qadınları onilliklər boyu «Uzaq sahillərdə» filmindəki nasist forması geymiş «bizim oğlan»a pərəstiş etdilər»³⁷ cümləsi uzun illərdən sonra da,

³⁵ «Kino» qəzeti, oktyabr 1999-cu il.

³⁶ «Xalq» qəzeti, 5 may 1998-ci il.

³⁷ «Xalq» qəzeti, 5 may 1998-ci il.

müvəffəqiyyətin unudulmadığını göstərir. Filmin əvvəlində ifrata varan diktör mətnində deyildiyi kimi, bir neçə dili, xüsusən alman dilini təmiz bilən Mehдинin görkəmcə almanlardan fərqlənməsinin gestapoçuların diqqətindən yayınması ekran obrazının gücünü təsdiqləyir.

16 dekabr 1995-ci ildə Respublika Kinematoqrafçılar İttifaqının qurultayında seçilmiş yeni idarə heyəti üzvlərini qəbul edərkən kinonun əhəmiyyətindən söhbət açan Heydər Əliyevin çıxışında bir sıra vacib məqamlara da toxunmuşdu. Bu məqamların bəzilərinə nəzər salaq: «Bizim kinonun tarixi və əldə etdiyi nailiyyətlər milli sərvətimizdir, mədəni sərvətimizdir və bunu qorumalıyıq... Azərbaycan kinosunun 80 illik tarixi xalqımızın salnaməsidir. Çünki biz tariximizlə həmişə fəxr etmişik və eyni zamanda tariximizi qorumalıyıq. Əgər Azərbaycan xalqı – Şərqdə yaşayan və keçmişdə bu sahədə Qərb ölkələrindən geridə qalmış bir xalq, millət 80 il bundan öncə kino sənətini bu müddətdə yaşadıb inkişaf etdiribse, bu, xalqın mədəniyyətinin nə qədər zəngin olduğunu göstərir. Biz bununla fəxr etməliyik və buna əsasımız var. 80 il müddətində Azərbaycan kinosu çox dəyərli əsərlər yaradıbdır və bunu heç vaxt unutmaq olmaz...

Ümumiyyətlə, bəşəriyyət qarşısında kinonun xidməti böyükdür, amma bizim xalqımızın inkişaf yolunda Azərbaycan kinosunun xidməti əvəzsizdir... Siz elə bir sahədə işləmişiniz və işləyirsiniz ki, doğrudan da xalqımıza böyük xeyir gətirmisiniz. Həyatınız nə qədər çətin olsa da - ümumiyyətlə, hamımızın həyatı çətinidir - fəxr etməlisiniz ki, belə bir sahənin fədakar adamlarısınız və bu ağır dövrdə də sənətinizdən uzaqlaşmamısınız, onu unutmamısınız və davam etdirirsiniz... Şübhəsiz ki, indi keçmişdəki imkanlarımız yoxdur, bunu bilmək lazımdır. O vaxt nə sizin probleminiz var idi, nə də bizim. Sizdən xahiş edirdik ki, yeni ssenarilər verin, yeni filmlər yaradın, amma heç vaxt problem yox idi ki, vəsait çatışmır.

Yadımdadır, axır illər mən Azərbaycanda işləyəndə dedilər plyonka tapılmır. Köhnə plyonkaları yığıb Moskvaya göndərirdik, dəyişdirib qaytarırdılar. Sonra bəzən Şərqi Almaniya istehsal edilən plyonkalar lazım olurdu, onu da tapırdıq. Yəni bunları edirdik, problem yox idi, meydana çıxan məsələləri həll edirdik, amma indi böyük problemlər var. İqtisadi vəziyyətimizin ağır olması gətirib bu problemlərə çıxarmışdır...

Kinonu, kinematoqrafiyanı, kino sənətini yaşatmaq lazımdır. Şübhəsiz ki, bizim kino sənətinin on illərlə

yararmış böyük bir kollektivinin dağılmasına imkan vermək olmaz... Gərək hər birimiz bu ağır dövrə dözək. İnənirəm ki, bu ağır dövrün ömrü uzun olmayacaqdır. Biz bu dövrü keçib gedəcəyik, mən gələcəyə çox nikbin baxıram. Müharibədən də çıxacağıq... Bununla məşğuluq, iqtisadiyyatda da dəyişikliklər aparırıq və bütün imkanları axtarıb kinomuzu da saxlamağa çalışacağıq».³⁸ Bu məqamlar, xatirələr rəhbərin kino sənətinin incəliklərinə yaxından bələd olduğunu və hətta texnoloji prosesi belə diqqətlə izlədiyini aşkar nümayiş etdirir.

1997-ci il oktyabrın 30-da keçirilən Azərbaycan Yazıçılarının X qurultayındakı çıxışında «1969-cu ildə mən Azərbaycana rəhbər seçilən gündən Azərbaycanın həyatında olan eybəcərlikləri, mənfi cəhətləri daim tənqid etmişəm və onlarla mübarizə aparmışam. Ona görə də gəlib mənə deyəndə ki, «Anar «Şəhərin yay günləri» pyesini yazıbdır, orada bizim quruluşun əleyhinə gedir, filan edir, dedim, yaxşı, gedib baxaram. Gəldim, baxdım, çox da təriflədim, mükafat da verdim... «Şəhərin yay günləri» pyesi mənim çox xoşuma gəlmişdi. Dedim ki, bir kino çəkilsin, amma o vaxt çəkmədiniz, məndən sonra çəkildi. Xatirimdədir, pyesə baxandan sonra mən dedim ki, onu

³⁸ «Sinematoqraf» nəşri, 2002-ci il, səh. 5

Rus Dram teatrında tamaşaya qoysunlar, sonra da mütləq kino çəkilsin» ³⁹ - deyən Heydər Əliyev sənətkarlara obyektiv münasibətini faktlara əsasən səciyyələndirirdi.

2 may 1998-ci ildə Azərbaycan kinematoqrafının 100 illiyinə və «Festivallar festivalı»nın açılışına həsr olunmuş təntənəli gecədən sonra mərasim iştirakçıları qarşısında çıxış edərkən «Bu gün biz bir kəşf etdik. Bu, həm Rüstəm İbrahimbəyov üçündür, həm də onun həmkarları üçün, göstərdik ki, Azərbaycan kinosu 1898-ci ildən başlanır, onun yüz ili tamam olur... Bu birincisi, Sizin bunu bilməməyiniz pisdır. Elə biz də 1916-cı ili başlanğıc ili hesab edirdik... Lakin Azərbaycan kinosunun stajını - əgər belə demək olarsa - on il, yaxud neçə il artırmaq ümumən heç də sadə bir məsələ deyildir. Bu, o deməkdir ki, Azərbaycan sivilizasiyalı ölkədir, dünyada kino meydana çıxan kimi, o, Azərbaycanda da peyda olmuşdur. Axı az-az ölkə tapılar ki, Avropada kino banilərini kino yaratdıqları həmin vaxtdan bu ölkələrdə kino həqiqətən mövcud olmağa başlasın. Buna görə də bugünkü festival hiss etdiyimiz bütün xoş, yaxşı hallarla yanaşı, məsələn mənim üçün məhz bu kəşflə dəyərə malikdir – onun həm sübutu ilə, həm də nümayiş etdirilməsi ilə. İkincisi isə, bu gün doğrudan da elə bir vaxtdır ki, çox

³⁹ Anar (foto - kitab), Bakı, 2000-ci il, səh. 9

adamin bir yerə toplaşması çətindir. Bununla belə, toplaşmışınız. Mən iki il öncə keçirilmiş «Festivallar festivalı»nı xatırlayıram. Sizin dəvətinizlə mən də orada idim. Lakin qonaqlar az idi və əgər belə demək mümkünsə, kiçik bir toplanış idi. Bu dəfə toplantı daha böyükdür. Ümid edirəm ki, gələn dəfə daha böyük olacaqdır» ⁴⁰ - söylədiyi cümlələri prezidentimizin milli kinomuzun tarixinə necə məhəbbətlə yanaşdığını təsdiqləyir.

Bakıda keçirilən III Beynəlxalq «Şərq-Qərb» kinofestivalının iştirakçıları ilə görüşərkən Heydər Əliyev demişdir: «Şadam ki, Azərbaycanda kinofestivallar keçirilməsi ənənəsi artıq təşəkkül tapmışdır. Bütün bunlar dəlalət edir ki, Azərbaycanda cəmiyyət, xalq kinonu sevir və kinoya marağı itirməyib. Bu, həm də ona dəlalət edir ki, kino sənəti xadimləri ölkəmizə daim diqqət yetirirlər. Bunların hər ikisi bizə, xüsusən mənə çox xoşdur» söyləyən Heydər Əliyev özünün bu sənət sahəsinə məhəbbətini bir daha açıq etiraf edir.

Heydər Əliyevin «Festivallar festivalı»nın açılışındakı nitqindəki «Mən şadam ki, Azərbaycan kinosu mövcud olduğu dövr ərzində geniş inkişaf etmişdir. Bu gün, siz Azərbaycan kinosu xronikasının tarixindən bəzi kadrları

⁴⁰ «Xalq» qəzeti, 5 may. 1998-ci il

göstərəndə də, açığını desəm, mən bir daha və bir daha sevindim. Baxmayaraq ki, bunların hamısını görmüşəm, bütün bunlar mənə məlumdur. Elə vaxt gəlir ki, yenidən tarixlə təmasda olursan. Bu, şəxsən məndə çox böyük sevinc hissi, öz xalqım, öz respublikam üçün iftixar hissi doğurur» fikirləri rəhbərin sənədli, elmi-kütləvi kinematoqrafa da rəğbətini təsdiqləyir.

Rüstəm İbrahimbəyovun «9-cu Xrebtovı» povesti əsasında ikiillik ali kurslarda diplom işi kimi yazdığı «Bir cənub şəhərində» ssenarisi sənətkarlar tərəfindən yüksək dəyərləndirilmişdi. Bu ssenari haqqında S.A.Gerasimovun yazdığı «Materiala yaxından bələd olmaqla şəhərin bir məhəlləsinin sakinlərinin həyatını müfəssəl araşdıran müəllif adamlara hakim kəsilən xurafatdan, ehkamdan xilasın, mənəvi azadlıq prosesinin çətinliyindən danışır» qənaəti, «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının 11 sentyabr 1967-ci il tarixli Bədii Şurasında ssenarinin müzakirəsində Həsən Seyidbəylinin «Mən Rüstəm kimi bir müəllifin bizim studiyaya gəlişinə şadam və ona həsəd aparıram» etirafı səmimiyyətin təmsalına çevrilir.⁴¹ Kinorejissor Eldar Quliyevin 1969-cu ildə quruluş verdiyi «Bir cənub şəhərində» filminin ərsəyə gəlməsində isə ümummilli

⁴¹ Eldəniz Quliyev, Canalı Mirzəliyev. Rasim Balayev. Bakı, 1999

liderimiz Heydər Əliyevin rolu danılmazdır. O, deyirdi: « «Bir cənub şəhərində» filmi çəkildə mən DTK-da işləyirdim. Bu filmin yaranması böyük səs-küy doğurmuşdu, deyirdilər ki, belə olmaz, bu bizi ləkələyir, korlayır. Rəhmətlik Cəfər Cəfərov da mənə zəng elədi ki, belə bir məsələ var, xahiş edirəm, sən də baxasan, münasibət bildirəsən. Mənə də çox siqnallar, materiallar, şikayətlər gəldi ki, bu, xalqımızı ləkələyir. Xatirinizdədir, mən kinostudiyaya gəldim, filmə baxdım. Yenə də həmin Şolokovun onun qarşısını Moskvada nə üçün aldığını sizə deyim. Yadınızdadırmı, filmə belə bir epizod var ki, milisə bir manat pul verirlər. Şolokov demişdi ki, nə təhər ola bilər, milis işçisi bir manat pul alır? Belə şey olmaz. Filmə buraxmırdı. Biz filmi buraxdırdıq və hesab edirəm ki, o bizim kinematoqrafiyanın həyatında çox böyük hadisə oldu. Sonra mən Moskvada dedim ki, Şolokovun dünyadan xəbəri yoxdur, nədir – əgər milisdə rüşvət bir manatla qurtarsaydı, biz deyərdik ki, cənnətdə yaşayırıq».⁴² Bu fikirləri ilə ümummilli liderimiz özünə xas olan yumorla olduqca maraqlı faktları üzə çıxarır.

Rüstəm İbrahimbəyovun Azərbaycan KP-nin cinayətkarlığa qarşı mübarizəyə dair 1969-cu il avqust

⁴² “Sinematoqraf” nəşri, 2002-ci il, səh. 10

plenumuna həsr olunmuş «İstintaq» povesti, pyesi və ssenarisi eyni dövrdə yazılmasına qadağa qoyulan gizli iqtisadiyyat mövzusunı yüksək bədii səviyyədə həll etdi. O, insan talelərinin kəsişdiyi dramaturji strukturunda hadisələrin dialoqlarla təzahüründə əsas hadisəyə çevrilən dindirmə prosesini peşəkar üslubda yaratdı. Kinorejissor Rasim Ocaqovun 1979-cu ildə quruluş verdiyi «İstintaq» filmində də hadisələri tələsdirməyən müstəntiq Seyfi Qəniyevin (Aleksandr Kalyagin) milyonlar mənimsəmişalmazov, Səlimov kimi cinayətkarlar tərəfindən oyuncağa çevrilmiş keçmiş idmançı Murad Abıyevin (Həsən Məmmədov) günahları üzərinə götürmək qərarına qarşı çıxması bu ziddiyyəti detektiv janrında müəyyən etdi. Cinayətkarlarla qanun keşikçiləri arasındakı əbədi ziddiyyət əsas dramaturji hadisənin aparıcı qüvvəsi olsa da, bu ziddiyyətin mücərrədliyi Seyfi ilə Muradın münasibətlərində fakt kimi üzə çıxan kristallaşmış reallıqlarda - fotoşəkillərdə əksini tapır. Günahsız Muradın güdaza getməsinə, cinayətkarların cəzasız qalmasına qarşı çıxaraq mafioz qüvvələrə silahsız müharibə elan edən müstəntiqin sadə həyatı, əqidəsinə sədaqəti ədalətin bərpasına inam yaradır.

Dramaturji zirvədə Seyfinin gerçəkliyi əks etdirən sənədli fotoşəkilləri göstərməklə əsl cinayətkarların növbəti

qurbanının Ayan olduğunu sübuta yetirməsi, Muradın hadisələrə münasibətini dəyişməsi, toy mərasimində qonaqlar arasından əsl günahkarların həbs edilməsi həqiqətin qələbəsini göz önündə canlandırır.

«İstintaq» bədii filminin yaradılması ideyasınının, bu kino əsərinin ekrana çıxmasının qarşısına çıxan əngəlləri dəf edən Heydər Əliyev mədəniyyət, o cümlədən kino sənətinin hamisi missiyasını bu dəfə də şərəflə yerinə yetirmişdir. Ümumilli liderimiz həmin hadisələri belə xatırlayır: «Bizim müasir dövrə aid filmlərin də çox böyük rolu oldu. Bilirsiniz, həm tariximizi, həm də müasir həyatımızı göstərmək lazımdır. Məsələn, «İstintaq» filmi xatirimizdədir. Sonralar bu mövzular açıldı, onlardan geniş danışıldı, bu mövzular əsasında ədəbi əsərlər yaratmağa başladılar, amma biz 1969-cu ildən etibarən, 70-ci illərdə korrupsiya ilə, rüşvətxorluqla, cürbəcür mənfi hallarla mübarizəni Azərbaycanda başladırıq. Bu işlər Sovet İttifaqında ilk dəfə Azərbaycanda başlandı, biz bunun təşəbbüskarları olduq. O vaxtlar Sovetlər İttifaqında cəmiyyətimizin bu mənfi cəhəti ilə mübarizə məsələsini biz təşkil etdik və bunun da nəticəsi olaraq, məsələn, «İstintaq» filmi yarandı. Filmin nə cür çətinliklərlə yarandığını bilirsiniz, ona mane olanlar vardı.

Mən filmin yaranmasına nəinki kömək, həm də himayədarlıq etdim. Çünki o, 1969-cu ildən respublikanın rəhbəri kimi, siyasi xadim kimi apardığım siyasi işin, xəttin kinoda əksi idi. Ona görə də filmin yaranmasına kömək etmək istəyirdim, ancaq buna nə qədər mane olanlar vardı. Moskva da buraxmırdı. Çünki o vaxtlar Moskvada Daxili İşlər Nazirliyinin başında – indi açıq danışmaq lazımdır – rüşvətxorlar, Şolokov və başqaları oturmuşdular. Onlar deyirdilər ki, «belə şey olmaz, siz bununla göstərirsiniz ki, bəli, bizim inzibati orqanlarda, hüquq-mühafizə orqanlarında rüşvətxorlar var. Bu, ola bilməz, doğru deyildir, belə filmi buraxmaq olmaz». Mən nə qədər mübarizə apardım. Ancaq o film göstəriləndən sonra həm Moskvadan, həm də başqa respublikalardan mənə xeyli telefon zəngləri oldu ki, siz nə qədər böyük işlər görürsünüz. O işləri biz başqa vasitələrlə göstərə bilmirdik. Bu film ilə o işləri bütün dünyaya yaydıq. Deyirdilər nə qədər cəsarətli adamsınız ki, siz öz içərinizdə olan mənfi halları, çürüklüyü və sairəni göstərirsiniz. Dedim ki, biz nəinki göstəririk, həm də bununla mübarizə aparırıq. Amma biz bu mübarizəni çoxdan aparırdıq, film isə 1978-ci ildə çəkildi. Biz səkkiz il mübarizə aparandan sonra bu film ilə həmin mübarizəni daha da açıq gördülər. Sonra yenidənqurma vaxtı

Azərbaycana qarşı mənfi münasibət başladı. Özbəkistanda da yalan-doğru bəzi şeylər meydana çıxardılar. Azərbaycan da başladılar müdaxilə etməyə. Mən o zaman Siyasi Bürodada idim. Bir dəfə Siyasi Büronun iclasında Qorbaçova da dedim, Liqaçova da dedim, onlar bir az canfəşanlıq edirdilər, siz «İstintaq» filminə baxın. Moskvada işləyəndə kinematoqrafiya da mənə tabe idi, ona rəhbərlik edirdim. Yermaşa göstəriş verdim ki, filmin lentindən birini Qorbaçovun, birini də Liqaçovun bağına göndər. Çünki Siyasi Büro üzvlərinə məxsus bağlarda kinozallar var idi, biz şəhərdə kinoya getmirdik, orada baxırdıq. Filmi göndərdim, bir neçə gündən sonra soruşdum ki, baxdınız mı? Dedilər ki, hələ vaxt olmayıb. Dedim ki, xahiş edirəm baxasınız. Onların mühafizəçilərinə göstəriş verdim, dedim ki, xatirinə sal. Xüsusən bazar günləri kinoya baxırdılar, o vaxtlar elə mən də hərdən bir bazar günü kinoya baxırdım. Sonra dedim ki, birincisi, budur rüşvətxorluqla, korrupsiya ilə bizim mübarizəmiz, ikincisi də filmin səviyyəsi yüksəkdir. Bilirsiniz, o film ilə çox iş gördük». ⁴³

1979-cu ildə Heydər Əliyevin təklifi ilə Ənvər Məmmədخانlının ssenarisi əsasında kinorejissor Eldar

⁴³ «Sinematoqraf» nəşri, 2002-ci il, səh. 9

Quliyevin quruluş verdiyi «Babək» filmi istiqlal ideyasının bəyan edilməsinə rəvac verdi. Məlumdur ki, 833-cü ildə Abbasilər hakimiyyətinin növbəti xəlifəsi Məmunun ölümündən sonra qardaşı Mötəsimin hakimiyyətə keçməsi Qafqaz istiqamətindəki qətiyyətli hücumlara təkan verdi. Həmədan yaxınlığında torpağı və digər istehsal vasitələrini əhalinin ixtiyarına verməklə sosial bərabərlik yaradan Xürrəmilərlə aparılan müharibədə xəyanət zəminində Babəkin edam olunmasından sonra islamın Qafqaz ərazilərinə yayılması yolundakı əsas maneə aradan götürüldü. Sonralar Azərbaycan ərazilərində yaranmış Şirvanşahlar, Şəddadilər, Sacilər dövlətləri mərkəzi hakimiyyətdən imtina etməmiş, istiqlaliyyət qazanmış və xeyli möhkəmlənmişdilər. Azərbaycan və Ərməniyyənin valisi Yəzid ibn Məzyədin nəvəsi, Şirvanşahlar dövlətinin yaradıcısı Heysəm ibn Xalid IX əsrin 60-cı illərindən xilafətdə yaranan iğtişaşlardan istifadə edib mərkəzlə əlaqəni kəsərək paytaxt Şamaxını babasının şərəfinə Yəzidiyyə adlandırdı. 945-ci ildən iki yüz ilə qədər xilafəti əlində saxlamış Abbasilər sülaləsinin mərkəzi hakimiyyətinin islamın məzhəblərə parçalanması, əyalətlərdəki hakimiyyətlərin güclənməsi və xalq

hərəkətlərinin artması səbəbindən laxlaması hərbi-siyasi güc mərkəzinin yeniləşməsinə tələbat yaratdı.

12 yanvar 1979-cu ildə çıxan «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetindəki müsahibəsində «Mən Babəki belə görürəm» məqaləsinin müəllifi Fərman Kərimzadəyə «Biz islam dini ilə xürrəmilik arasındakı mübarizəni deyil, öz ictimai quruluşu, adət-ənənəsi, mədəniyyəti və siması olan xalqları islam dini pərdəsi altında əsarətə alıb əzən, istismar edən, onların mədəniyyətini, mənəviyyatını, özünəməxsusluğunu məhv etməyə çalışan istibdada qarşı suverenlik, istiqlaliyyət, öz haqqını müdafiə üçün mübarizəyə qalxan xalq qüdrətini əsas götürmüşük»⁴⁴ söyləyən quruluşçu rejissor, hal-hazırda ADMIU-nun professoru Eldar Quliyev filmin ən ağır illərdə belə məhz respublika rəhbərinin dəstəyi ilə yaşayan müstəqillik ideyasına sədaqətini göstərir. Filmin əsl dəyərini isə totalitar rejimin tüğyan etdiyi bir şəraitdə onilliklər ərzində sarsılmayan azərbaycançılıq ideyasının ekrandan birbaşa bəyan edilməsində axtarmaq düzgün olardı. Bu da yalnız respublika rəhbəri Heydər Əliyevin yaxından dəstəyi ilə reallaşdı.

«Dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun, dahi müğənni Rəşid Behbudovun və Azərbaycanın çox böyük

⁴⁴ «Kommunist» qəzeti, 25 fevral 1982-ci il.

rejissorlarından biri Rza Təhmasibin hələ o ağır dövrdə - 1944-cü ildə, müharibə qurtarmamışdı - «Arşın mal alan»ı ekranlaşdırması təbii ki, böyük bir hadisə idi. Səhv etmərsə, 1945-ci ildə bu film artıq işıq üzü gördü. Qısa bir müddətdə təkcə Azərbaycanı yox, demək olar ki, keçmiş SSRİ-nin bütün şəhərlərini, bölgələrini, respublikalarını fəth etdi...»⁴⁵ - fikirləri uzun illər universitetimizdə pedaqoji fəaliyyət göstərmiş görkəmli rejissor, xalq artisti professor Rza Təhmasibin yaratdığı filmi, kino sənətimizin incisini yetərinə dəyərləndirən Heydər Əliyevin yüksək zövqündən xəbər verir.

Heydər Əliyev deyirdi: «Mən Moskvada Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işləyərkən Kinematoqrafiya Komitəsinə kuratorluq edirdim. Yermaş yanıma tez-tez gələrdi, biz bir çox məsələləri həll edərdik. Sovet kinematoqrafiyasının inkişafına əhəmiyyətli yardım göstərmək qərara alındı. Siyasi bürodə də, Nazirlər Sovetində də bu sahəyə mən başçılıq etdiyimə görə, komissiyaya başçılıq etmək, bu məsələ ilə məşğul olmaq mənə tapşırılmışdı. Mən isə hər şeylə maraqlanan insanam, nə isə bir iş görmək, nə isə hazırlamaq üçün çox diqqətlə məsələnin kökünə varmaq lazım idi, kinematoqrafi

⁴⁵ «Sinematoqraf» nəşri, 2002-ci il, səh.23

bilməyimdən əlavə, onun vəziyyətini, imkanlarını və sairəni də öyrənməli idim. Mən kinematoqrafiyanın ən böyük xadimləri ilə çoxlu görüşlər keçirdim və hər şeyi – sənəd, qərar layihəsi hazırladıq. Yermaşa dedim ki, siz bizim kinematoqrafın ən görkəmli adamlarını yanınıza çağırın, mən də gələcəyəm. Bu, 84-cü il idi. Biz bir neçə saat söhbət etdik. Orada iştirak edən insanların bəziləri artıq həyatdan gediblər. Ancaq bəziləri indi buradadır – Rüstəm orada idi, Şengelaya orada idi. Deməliyəm ki, sonra biz o dövr üçün çox sanballı sənəd, Sovetlər İttifaqı kinematoqrafiyasının inkişaf proqramını yaratdıq. Həmin sənəd qəbul edildikdən sonra biz Moskvada «Oktyabr» kinoteatrında kinematoqrafçıların geniş ümumittifaq fəallar yığıncağını keçirdik və mən məruzə etdim. Birincisi, kinematoqrafiyanın inkişafı barədə danışdıq. Yəqin ki, sizin xatirinizdədir? Bizim türkmənistanlı qonağımız hanı, mənim xatirimdədir, siz orada çıxış etdiniz. Biz bütün günü bu məsələləri müzakirə etdik, kinematoqrafiyanın ən böyük xadimləri çıxış etdilər, öz təklifləri, düşüncələri barədə danışdılar. Gördüyünüz kimi, mən kinematoqrafiya ilə bilavasitə bağlıyam. Ona görə də sizi sadəcə kino tamaşaçısı kimi ekrandan yox, parktiki fəaliyyətinizdən tanıyıram və sizə böyük hörmətlə yanaşıram. Bilirəm ki, kinematoqraf

əməyi çox mürəkkəb və ağırdır. Ümumiyyətlə, artistlik çox ağır zəhmətdir». ⁴⁶ Bu səmimi sözlər, xatirələr ölkə miqyasında digər iqtisadi və mədəni sahələrə, o cümlədən kinoya rəhbərlik edən dövlət xadiminin təfəkkürünün genişliyindən xəbər verir.

Heydər Əliyevin Moskvada ümumittifaq müşavirəsindəki «Sovet kinematoqrafçılarının mübariz vəzifələri» məruzəsindəki çox dəyərli, obyektiv mülahizələrinə nəzər salaq: «...Bizim günlərdə ekran ustaları ideya və peşə baxımından kamil, istedadlı filmlərlə sovet mədəniyyətini zənginləşdirirlər. Bu filmlərdə xalqın keçmişi və müasir dövrü işıqlandırılmış, cəmiyyətin həyatında insanları narahat edən əsas problemlərə diqqət yönəldilmişdir. Milyonlarla sovet əməkçisinin rəğbətini qazanmış filmlər danılmaz həqiqəti bir daha təsdiq edir: yalnız sənətkarın həyatla, realıqla sıx əlaqəsi, onun dərinədən və inandırıcı şəkildə əks etdirilməsi yaradıcılıq uğurlarına, ümumxalq tərəfindən tanınmasına düzgün yol açır. Lakin həyat kinematoqrafiya qarşısında yeni-yeni tələblər irəli sürür, onun vəzifələrini mürəkkəbləşdirərək irəliyə gedir. Sovet kinosunun xadimləri yaxşı bilirlər: partiya və xalqın ümidlərini ləyaqətlə doğrultmaq üçün yeni

⁴⁶ «Xalq» qəzeti, 5 may 1998-ci il.

cəmiyyətin yaradılmasının real iştirakçısı olmaq lazımdır. Təcrübə öyrədir ki, incəsənət nəinki həyatla birgə addımlayanda, həm də onu qabaqlayanda, sənətkar cəsarətlə sabahkı günə baxanda, bugünkü prizmadan gələcəyi, perspektivi parlaq, bədii cəhətdən inandırıcı göstərməyi bacaranda öz yüksək vəzifəsini yerinə yetirmiş olur. Əldə etdiklərindən razı qalmayıb yaradıcılıqda daha böyük zirvələr fəth etməyə çalışmaq xeyirxah işdir, əsl sənətkarları məhz bu cəhət həmişə fərqləndirmiş və fərqləndirir...

Şəxsiyyətin sosial və mənəvi kamilləşməsi prosesi bədii tədqiqatın ən mühüm predmetidir. Onu incəsənətin vasitələri ilə hərtərəfli, obyektiv göstərmək, prosesin özünün sürətləndirilməsi və fəallaşdırılmasında iştirak etmək deməkdir. Lakin, təəssüf ki, hələ də əsl tədqiqat ekranda təsadüfi hadisələrin solğun «zarisovkaları» ilə əvəz olunur. Bu isə sosial reallığı bütünlüklə, yaxud film müəlliflərinin müasirlər və müasirlik haqqında tamamilə şəxsi, subyektiv təsəvvürlərini təcəssüm etdirə bilmir. Kinematoqrafın təcrübəsi göstərir ki, film tamaşaçılara hər şeydən əvvəl şəxsiyyətin bütövlüyü, xeyirxah əməlləri, öz qəhrəmanının mənəvi və intellektual cazibədarlığı ilə təsir göstərir, adamların qəlbində iz qoyur. Qəhrəmanın şəxsiyyətinin

maraqlı, genişmiqyaslı olması, onun xarakterinin dərinlən açılması – filmin müvəffəqiyyətinin, təsirli və uzunömürlü olmasının ən vacib şərtlərindəndir... Müsbət qəhrəman – parlaq, qüvvətli, cəlbədic, fəaliyyətli, igid adam – belə qəhrəmanın ekranda olması çox vacibdir. Belə qəhrəman azdır. Halbuki real həyatda bu cür qəhrəmanlar milyonlardır...»⁴⁷. Bu fikirlər kinonun qlobal problemlərini sanki quş uçuşu nöqtəsindən izləyən dövlət xadiminin dünyagörüşünün dərinliyini göstərir. Və yaxud: «Kinoteatrda və ya televiziya ekranında kinematoqrafın səlahiyyətli nümayəndəsi hər şeydən əvvəl aktyordur. Filmdə əksini tapan fikir və hisslər cərəyanı tamaşaçıya məhz onun vasitəsilə ötürülür. Ekranda insanın təsvirində ssenaristin, rejissorun, operatorun, rəssamın bütün cəhdləri məhz aktyorun üzərində çarpazlaşır. Biz bunda çox maraqlıyıq ki, aktyorun şəxsiyyəti və professional ustalığı bədii obrazların dərinləşdirilməsinə, onların inandırıcılığının və ibrətamizliyinin gücləndirilməsinə kömək etmiş olsun. Sənətin həqiqiliyi meyarı müasirimizin təsviri problemi ilə bağlıdır. Qəhrəman tamaşaçıya o vaxt təsir göstərir ki, o, obyektiv olsun, xarakter və münasibətlərin cizgilərini özündə əks etdirsins,

⁴⁷ «Искусство кино» jurnalı, 1984, № 8, səh.15

kinematoqrafik baxımından ifadəli olsun. Uydurulmuş obraz isə nə qədər bərbəzəkli olsa da, tamaşaçıları laqeyd qoyur. Kino sənətinin həqiqiliyi ilə qırılmaz surətdə bağlı daha bir problem var. Kino ustaları, onun nəzəriyyəçiləri və tənqidçiləri yaxşı bilirlər ki, necə deyərlər, elita üçün nəzərdə tutulmuş orijinallıq etmək, həm də sadələşdirmək filmlərin təsirli olmasının daha da artırılmasına maneçilik törədə bilər. Bunlar əsl sənətlə bir araya sığmır. Kinematoqraf kütləvi tamaşaçı ilə yüksək sənət dilində danışmalıdır. Bu, həm intellektual, həm də emosional qavrama baxımından asan olmalıdır» ⁴⁸ fikirləri sanki mahir kinoşünas təhlilinə çevrilir. «Tənqidin bizim kinematoqrafa təsiri, əlbəttə, o vaxt güclənə bilər ki, əgər o, filmlərin yaradılması təcrübəsinə, kinostudiyanın işi də daxil olmaqla, daha artıq yaxınlaşmış olsun. Kino tənqidçisi yaradıcılıq prosesinin bütün mərhələlərində – tematik planların və ssenarilərin müzakirəsindən başlayaraq, filmin təhvil verilməsinin sonuna qədər onun hökmən fəal iştirakçısı olmalıdır. Çox təəssüf ki, tənqidçilərin və ssenaristlərin, rejissorların, operatorların, rəssamların belə sıx əməkdaşlığı hələ ki, nadir hadisədir. Aydındır ki, tənqid yalnız peşəkarların öhdəsinə

⁴⁸ «Искусство кино» jurnalı, 1984, № 8 səh.17

düşməməlidir. Tənqid və özünütənqidi biz bütün həyatımızın böyük hərəkətverici qüvvəsi kimi qiymətləndiririk. Buna görə də Dövlətkinonun, Kinematoqrafçılar İttifaqının, kinostudiyaların, partiya və həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının rəhbərləri kino istehsalının bütün sahələrində prinsipial tələbkərlilik şəraitinin inkişafı üçün daim qayğı göstərməlidirlər. Kino işçiləri əgər tamaşaçıların - diqqətli, tələbkərlilik və xeyirxah, sənət qədrini bilənlərin arzularına, təkliflərinə və qeydlərinə diqqətlə qulaq assalar, özləri üçün, şübhəsiz, xeyir əldə edə bilərlər...»⁴⁹ cümlələri sağlam elmi-nəzəri təhlil hesabına kinonun inkişaf istiqamətinin proqnozlaşdırılmasının mümkünliyünü, vacibliyini önə çəkir.

«Faydalı tənqid sənətkara kömək edir ki, o, həyatın bütün cəhətlərini dialektik vəhdətdə görsün və göstərsin, xeyirlə şərin, müsbətlə mənfinin mübarizəsini daha parlaq, daha kəskin şəkildə əks etdirdirsin. Tənqidi sözün nüfuzu bir çox cəhətdən tənqidin obyektivliyi ilə, qərəzsizliyi ilə müəyyən olunur. Xeyirxahlıqla yanaşı, ciddiyyət, professional tələbkərlilik – ədəbi tənqid məhz belə olmalıdır. Tənqidin verdiyi qiymətlərin prinsipiallığı tənqid edilənlərin mövqeyindən, vəzifəsindən və keçmiş xidmətlərindən asılı

⁴⁹ «Искусство кино» jurnalı, 1984, № 8, səh.19

olmamalıdır, xüsusilə şəxsi rəğbət bəsləyib-bəsləməməkdən asılı olmamalıdır. Tənqid yalnız bu zaman cəmiyyət tərəfindən ona həvalə edilmiş funksiyaları müvəffəqiyyətlə yerinə yetirə bilər»⁵⁰ deyimləri kino tənqidçisinin istinad etməli olduğu başlıca müddəaları əks etdirir.

Ulu öndər həm də bunları söyləmişdir: «....Kino - mədəniyyətin böyük qoludur. Teatrla biz öz varlığımızı ancaq respublika çərçivəsində təbliğ edə bilirik. Kino - ümumittifaq və ümumdünya səhnəsidir. Podqornı və Kulikov yoldaşlar Bakıda olanda, mən hansı filmə baxmaq istədiklərini soruşdum, ikisi də «Arşın mal alan»nın adını çəkdi... Kino xalqı belə yaşadır... Sizə studiyada bu istiqamətlərdə iş aparmaq lazım gələcək:

1. Tələbkarlığı artırmaq, yüksək əmək və maliyyə intizamı yaratmaq, qətiyyətli və prinsipial olmaq. Liberallıqdan biz daha çox uduza bilərik, nəinki tələbkarlıqdan. Bütün zümrələr üzrə əsaslı dəyişiklik aparmalı. Sol gedən cavanlarla mühafizəkar yaşlıların bir yaradıcılıq mühitində birləşmələrinə nail olmaq, heç kəsin yüksək titulu önündə, istər xalq yazıçısı və ya artisti olsun, baş əyməmək.

⁵⁰ Heydər Əliyev. "Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı". Bakı, 1999, səh. 147

2. Ssenari işinin səviyyəsini yüksəltmək, Moskvadan təcrübəli yoldaşları kino istehsalı işinə cəlb etmək, Orta Asiyada, Gürcüstanda olduğu kimi. Biz intiriqalar və şəxsi mənafeələr xətti götürmüşük, bunlar inkişaf yolunu kəsir, kinomuz bunda çox uduzur. Bugünlərdə mən «Səbuhi» filminə baxdım. Deyəsən, 40-cı illərin əvvəllərində çəkilib. Elə filmlə biz Axundov kimi böyük bir adamı tanıtdıra bilmərik. Axundov bizim xalqın tarixində nadir bir şəxsiyyətdir. Onun haqqında rəngli, genişekranlı film çəkmək lazımdır. Vaqif çox böyük simadır. Zaqafqaziya xalqlarının dostluğuna arxalanan görkəmli dövlət xadimi, həm də böyük şairdir. Deyirlər Səməd Vurğunun oğlu «Vaqif» pyesi əsasında film ssenarisi üzərində işləyir. Bəlkə də film - tamaşa çəkmək daha məqsədəuyğun olar. «Yeddi oğul istəmə» yaxşı alınıb.

3. Sənədli filmlərin əhəmiyyəti çox böyükdür. Ölkədə gözəl filmlər çəkilir. Həm zövq oxşayır, həm də siyasi iş görür, tarixi canlı yaşadır. Bizdə buna fikir verilmir. Podqornı ilə İran şahının Lənkəranda keçirilən görüşündə nə televiziyadan, nə kinodan heç kəs yox idi, bu biabırçılıqdır. Belə hadisələr hər gün olmur, bunlar tarixdir. Bu sahədə dönüş yaratmalı, xronika çəkilişini gücləndirməliyik.

4. Ssenari işini ayrı-ayrı adamların monopoliyasından çıxarmalı. Klassiklərin əsərlərinin ekranlaşdırılması sizin üçün yaxşı mənbə ola bilər».

* * *

Yenidən prezident kimi Azərbaycana rəhbərlik edən Heydər Əliyevin qayğısı sayəsində durmadan inkişaf edən Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində “Kinoşünaslıq”, “Kinorejissorluq”, “Ssenari sənəti” üzrə mütəxəssislərin hazırlanması və müvafiq kafedraların açılması da onun adı ilə bağlıdır. Burada çalışan professor, dosent, müəllim heyətinin xeyli qismi ulu öndər Heydər Əliyevin vaxtilə həyata keçirdiyi sistemli kadr siyasəti nəticəsində Moskva, Leninqrad və digər şəhərlərin ali məktəblərində təhsil almış mütəxəssislərdən ibarətdir. Onlar Heydər Əliyevin kino barəsindəki tövsiyələrini uğurla həyata keçirirlər. Son illər həm də öz yetirmələrimiz olan, təkmilləşmiş, püxtələşmiş kadrlarımız bu böyük işə qoşulmuşlar.

*Azərbaycan rəssamlıq məktəbi çox yüksək
səviyyəyə malikdir. Mədəniyyətimizin
nailiyyətlərindən biri də XX əsrdə Azərbaycanda
böyük rəssamlıq məktəbinin yaranması, çox
görməli rəssamlarımızın, heykəltaraşlarımızın,
memarlarımızın yetişməsi və onların yaratdığı
əsərlərdir.*

Heydər Əliyev

V FƏSİL

RƏSSAM DUYUMLU MÜDRİK İNSAN – HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin nəzəri irsi bizim milli sərvətimizdir. O, ölkəmizə rəhbərlik etdiyi 30 ildən artıq bir dövr ərzində böyük sənaye və kənd təsərrüfatı, şəhərsalma və dövlətçilik sahələri ilə bərabər ictimai-humanitar fikrin inkişafı sahəsində də Azərbaycanı dünya elmi-fəlsəfi fikri səviyyəsinə qaldıran cəhanşümul işlər görmüşdür. Həyatda baş verən proseslərin

mürəkkəbliyinə, iqtisadi problemlərin ağır təzyiqinə baxmayaraq Heydər Əliyev milli-mədəni məsələlərin həllinə xüsusi önəm verirdi. Dahi Azərbaycan şairi M.Füzulinin 500 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının 1 avqust 1994-cü il tarixli birinci iclasındakı giriş sözündə ulu öndər demişdir: «Respublikamızın bu ağır dövründə böyük yubileylər keçirilməsi, şübhəsiz ki, müəyyən qədər çətinliklərlə üzləşəcək. Ancaq bunlara baxmayaraq, həyatımızın mənəvi-mədəni sahəsi heç vaxt unudulmamalıdır. Çətinliklər nə qədər çox olsa da, mədəniyyətə, mədəni irsimizə, mənəviyyətə daim xüsusi diqqət yetirməli və bu sahələrin geri qalmasına yol verməməliyik». ⁵¹

Göründüyü kimi, mədəniyyət və incəsənət məsələləri Heydər Əliyev üçün ümumdövlət işinin ayrılmaz tərkib hissəsi idi. Ulu öndərin bu unikal sahələrə münasibəti təsadüfi olmayıb konseptual nəzəri-metodoloji əsaslara malik bir nəzəriyyə idi. Onun teatr, kino, musiqi və rəssamlıq sənətlərinə münasibətinin də təməl daşında məhz bədii irsə münasibətlə bağlı metodoloji görüşləri dayanır. Heydər Əliyevin bu baxımdan önəmli bir fikrini misal gətirək: «Müstəqil dövlətimiz üçün taleyüklü məsələlərin

⁵¹ Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, «Ozan», 1999, s.201

həyata keçirilməsi tariximizin bir çox qaranlıq səhifələrini açmaqla kimliyimizi tam müəyyən etməyi, milli kökləri ilə bağlı yeni təfəkkürlü gənc nəsil yetişdirilməsini zəruri edir. Keçid dövrünün çətinliklərinə, ağır proseslərinə baxmayaraq, biz öz tarixi keçmişimizin çox dəyərli səhifələrini qısa bir müddətdə açmış və xalqa göstərməyə nail olmuşuq. Xalqımızın hər bir övladı öz tarixi keçmişini, varisi olduğu mədəni irsi daha dərinləndirərək böyük qürur hissi duymağa başlayır və sözsüz ki, bununla fəxr edir».⁵² Beləliklə də, tarixilik və müasirliyin üzvi vəhdəti Heydər Əliyevin sənət konsepsiyası üçün başlıca şərtidir.

Qədim və zəngin ənənələrə malik rəngkarlıq sənətimizin də kökləri Azərbaycan xalqının miflərlə təfəkkürü, əski inanclarımızla bağlıdır. Azərbaycan rəssamlığının tarixini və inkişaf mərhələlərini, çağdaş rəssamlığımızın bədii-estetik uğurlarını müştərək türk mifindən, islam təfəkküründən ayıraraq təhlil etmək, dəyərləndirmək olmaz.

Heydər Əliyev bütün yaradıcılıq sahələrinə – teatr, kino, musiqi və rəssamlıq sənətinə də tarixilik və müasirlik müstəvisində nəzər salırdı. 1994-cü il dekabrın 17-də böyük rəssam Səttar Bəhlulzadənin anadan olmasının 85 illiyi

⁵² Kitabı-Dədə Qorqud ensiklopediyası. I c., Bakı 2000, s.6

münasibəti ilə R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində açılmış sərgidəki nitqində Heydər Əliyev təsviri sənət ənənələrimizin böyük bir tarixə malik olduğunu fərəhlə qeyd etmişdi. Buradan bir daha aydın olur ki, mədəniyyətdə tarixilik prinsipi Heydər Əliyevin sənət nəzəriyyəsinin metodoloji əsasında dayanır. O, sənətin tarixinə də, estetik mahiyyətinə də həyat tarixindən, cəmiyyət tarixindən ayrılmadan dəyər verir. Heydər Əliyevin XX əsrin böyük rəssamı Səttar Bəhlulzadənin ecazkar sənətinə münasibətində də tarixilik və müasirlik, novatorluq ön plana keçir: «Səttar Bəhlulzadə yaradıcılığının özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Həmin xüsusiyyətlər onun əsərlərində aydın görünür. Bu qeyri-adilik onun daxili fəlsəfi aləmi ilə, onun dünyagörüşü və fitri istedadı ilə bağlıdır».⁵³

Heydər Əliyev Səttar Bəhlulzadənin misilsiz sənətini bədii-tarixi ənənələr kontekstində qiymətləndirməklə bərabər, həm də onun dünya əhəmiyyətini göstərirdi. Ümumiyyətlə, kontekstoloji yanaşma onun nəzəri irsinin, o cümlədən zəngin rəssamlıq sənətimizə verdiyi dəyərin əsasında durur. Bu isə ümummilli liderin fikir və

⁵³ Heydər Əliyev. Mədəni irsin keşiyində. II kitab. Bakı, 2001, s. 430

mülahizələrinə nəzəri dolğunluq, inandırıcılıq gətirir. Belə bir tutarlı qənaətə diqqət yetirək: «XX əsr Azərbaycan xalqının mədəni həyatında böyük hadisələr dövrü olubdur. XX əsrdə mədəniyyətimiz bütün sahələrdə sürətlə inkişaf edib, dünya mədəniyyətinə böyük simalar bəxş edib. Onların arasında rəssamlıq sahəsində Səttar Bəhlulzadənin xüsusi yeri var. O, nəinki Azərbaycan, həm də bütün dünya mədəniyyəti üçün, dünya rəssamlıq sənəti üçün görkəmli bir rəssamdır və böyük mədəni irs qoymuşdur. Azərbaycan xalqı belə bir şəxsiyyəti ilə, belə bir insanla fəxr edir və bundan sonra da fəxr edəcəkdir».⁵⁴ Bu sözləri də dahi siyasətçi dahi rəssamın yubiley mərasimində söyləmişdir. Burada ulu öndər bir məsələyə də diqqəti cəlb edir. O, heç zaman sənətkarın yaradıcılığını şəxsiyyətindən ayırmır. Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti sənətin tükənməz enerji mənbəyidir. Məhz buna əsaslanaraq Heydər Əliyev qeyd edir ki, «...onun yaratdıqları adi rəsm əsərləri deyildir». Qeyri-adiliyi isə o, hər şeydən öncə S.Bəhlulzadənin qeyri-adi şəxsiyyətində, fitri istedadının qüdrətində görürdü. Ümummilli lider səmimiyyət və vəcdlə demişdir: «Onun özünəməxsus aləmi var idi. O, bir insan kimi fəlsəfəyə bağlı

⁵⁴ Heydər Əliyev. Mədəni irsin keşiyində. II kitab. Bakı, 2001, s.434

adam idi. Ona görə də Səttar Bəhlulzadənin yaratdığı əsərlər, onun həyatı, rəssamın daxili dünyasının nümayişidir...»

Ulu öndər deyirdi: «O, qeyri-adi bir insan idi. Qeyri-adiliyini öz əsərləri ilə hamıya nümayiş etdiribdir. Rəssamı tanımayan adamlar da onun orijinallığını, novatorluğunu öz gözləri ilə görmüşlər... O, bir insan kimi də əzmkar və fədakar, sənətini çox sevən və bütün həyatını öz sənətinə həsr edən adam idi. Bu insan heç vaxt şan-şöhrət, ad, mükafat dalınca getməmişdir. Belə şeylər onu heç vaxt maraqlandırmamışdır. Buna görə, onun həyatı da çox sadə olmuşdur. Bəlkə də onun şəxsi həyatı, yaşayışı çox çətin keçmişdir, - mən bunları da bilirəm. Ancaq bununla bərabər, onun daxili aləmi, mənəviyyatı, yaratdığı əsərlər o qədər böyükdür ki, bunlar Səttar Bəhlulzadəni bizə böyük bir sima kimi tanıdıbdır və gələcəkdə də tanıtacaqdır».⁵⁵ Əslində bu məntiqli fikirlərə diqqət yetirilsə, görmək çətin deyildir ki, Heydər Əliyev dahiyanə bir fəhmlə S.Bəhlulzadənin dahi bir rəssam olaraq portretini yaradır. Yüksək nəzəri-intellektual səviyyə, dərin fəlsəfi məzmun, zəngin müşahidə və ən əsası, rəssamlıq sənətinin sirlərinə

⁵⁵ Heydər Əliyev. Mədəni irsin kəşiyində. II kitab.Bakı, 2001, s.436

bələd olmaq Heydər Əliyevin sənət konsepsiyasını səciyyələndirir.

Ulu öndər zaman-zaman XX əsr Azərbaycan milli rəssamlıq məktəbinin görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığı haqqında dəyərli fikirlər söyləmiş, onlarla görüşüb ünsiyyət saxlamışdır. Tahir Salahov, Toğrul Nərimanbəyov, Elmira Şahmurova, Oqtay Sadiqzadə, Maral Rəhmanzadə... onun sənətkar kimi yüksək dəyərləndirliyi şəxsiyyətlər idi. Ulu öndərin portretini işləmiş dünya şöhrətli rəssam Tahir Salahov onun yüksək qiymətləndirdiyi qüdrətli sənətkarlardan idi. 1995-ci il mayın 21-də Heydər Əliyev onu qəbul etmiş və demişdir: «Bizim səninlə münasibətlərimizin böyük, on illərlə tarixi var və çox vacibdir ki, bu münasibətlər heç bir şəraitdə kəsilməmişdir.

Biz səninlə tanış olduğumuz vaxtdan bəri mən sənə, sənin yaradıcılığına həmişə böyük hörmətlə yanaşmışam, səni burada da, Moskvada da dəstəkləmişəm, ona görə ki, sən mədəniyyət və incəsənət, o cümlədən də Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti üçün çox işlər görürsən»⁵⁶.

⁵⁶ Heydər Əliyev. Mədəni irsin keşiyində. II kitab. Bakı, 2001, s.442

Heydər Əliyev bütün sənətkarlara, xüsusən də «Azərbaycan milli rəssamı olaraq, bütün dünyada böyük rəngkarlıq, təsviri sənət ustası kimi məşhur» olan T.Salahova xüsusi həssaslıqla yanaşır və ona qayğı göstərirdi.

Öz-özlüyündə rəssamlıq unikal bir sənətdir. Rənglərin dilini bilmək, ruhi aləminə daxil olmaq hər adama nəsim olan səadət deyil. Kətan üzərində möcüzə yaratmaq üçün özün də bir möcüzəyə çevrilirsən. Bəs rənglərin musiqisini duymaq? Bu, artıq ikiqat möcüzədir. Dünya şöhrətli rəssam və müğənni Toğrul Nərimanbəyov belə nadir sənətkarlardan biridir və onun sənəti haqlı olaraq möcüzə adlanır.

1998-ci il mayın 12-də Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında rəssam və müğənni Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılıq gecəsində iştirak etdikdən sonra Heydər Əliyev ona demişdir: «Mən sənin konsertindən çox məmnun oldum. Eyni zamanda həm istedadlı rəssam, həm də istedadlı müğənni olmaq fitri vergiyə malik insana xas cəhətdir. Sən bu gün gözəl oxudun, səni səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Səni qırx ildir

tanıyıram, sən hələ gənclik illərində özünü vokal sənətində də sına misan». ⁵⁷

Toğrul Nərimanbəyov rəngin səsinə və səsin rəngini tapan və duyan bir sənətkardır. 2010-cu ildə bu əvəzsiz sənətkarın anadan olmasının 80 illiyi tamam oldu. T.Nərimanbəyovun «Narlar» əsəri XX əsr milli rəssamlığımızın şedevrlərindən biridir. Bu əsərdə rənglərin simfoniyası səslənir. Azərbaycanda məşhur bir tapmaca var: «Hacılar Haca gedər // Gündüzü qoyub gecə gedər// Bir yumurtanın içində // Qırx min cücə gedər». Bu tapmacanın cavabı «Nar»dır. T.Nərimanbəyovun «Narlar» əsəri 40 min səslə bir rəngdir, rəngin və musiqinin – səsin ilahi istedadla vəhdətindən yaranmış sənət möcüzəsidir.

Heydər Əliyev görkəmli Azərbaycan rəssamları Elmira Şahmurovskaya və Oqtay Sadıqzadəni də qəbul etmiş, səmimi söhbətində onların sənətinə yüksək qiymət vermişdir.

Həmin görüşdə ulu öndər hər iki rəssama belə demişdi: «Siz böyük rəssamsınız, çox işlər görürsünüz. Azərbaycanın rəssamlıq sənətini inkişaf etdirirsiniz. Dediym kimi, Elmira xanım Şahmurovskaya da çox böyük əsərlər yaradıbdır...

⁵⁷ Yenə orada, s.446

Ona görə sizin sənətiniz, yaradıcılığınız çox qiymətlidir. Bunları nəzərə alaraq, mən sizi ordenlə təltif edirəm».⁵⁸

Heydər Əliyev həm mədəni irsin yaranmasına, həm də onun qorunub təbliğ olunmasına xüsusi qayğı ilə yanaşırdı. Məsələn, o, muzeylərin vəzifəsini təkcə tarix, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərini əşya kimi mühafizə etməklə bitmiş hesab etmir, tələb edirdi ki, muzeydə canlı həyat olsun, müxtəlif dövrlərin sənət əsərləri hər gələn nəslin nəfəsi ilə tərəvətlənsin. Dünya muzeyləri ilə əlaqələrin, sərgi mübadilələrinin aparılmasına xüsusi bir önəm verirdi. Həqiqətən də, sənət inciləri, misal üçün, rəssamlıq əsərləri muzeylərə yalnız qorunub saxlanılmaq üçün verilmir, burada onun əsl həyatı başlanır.

1996-cı il avqustun 3-də R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində xalq rəssamı Maral Rəhmanzadənin 80 illiyinə həsr olunmuş sərgidəki çıxışında Heydər Əliyev bu istedadlı rəssama demişdir: «Həyatınız boyu yaratdığınız əsərlər Azərbaycan təsviri sənətinin zənginləşməsində və Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin inkişafında böyük rol oynayıbdır. Bu xidmətlərinizə görə xalqımız, millətimiz Sizə minnətdardır...

⁵⁸ Yenə orada, s.449

Öminəm ki, Azərbaycan vətəndaşları Sizin sərginizə böyük həvəslə gələcək, əsərlərinizi bir daha görəcək və bunlardan estetik zövq alacaq, mənəviyyatca yüksələcəklər».

İkinci salonda Maral Rəhmanzadənin Naxçıvan silsiləsinə baxdıqdan sonra Heydər Əliyev məmnunluq hissi ilə aşağıdakı sözləri söyləmişdi: «Mən o qədər də yaxşı bilmirdim ki, Siz Naxçıvanın təbiətini belə gözəl əks etdirmisiniz. Ora həqiqətən möcüzəli bir yerdir. Bilirsiniz, oradakı dağların səhər bir rəngi olur, günorta rəng dəyişir. Qəribə bir şeydir. Məsələn, dağlara, daşlara uzaqdan baxırsan, biri göy, biri yaşıldır, digəri narıncı rəngdədir. Qəribə rəngləri var. Siz ki, oraya getmişsiniz, onları öz əsərlərinizdə əks etdirmisiniz, bu, çox gözəldir. Çünki Naxçıvan elə bir yerdir ki, oraya gedib gəlmək də çətindir, ona görə o yerləri görəndə azdır. Xınalığı da çəkmisiniz, bu da çox gözəldir. Çünki Azərbaycanın elə guşələri var ki, bunlar abidədir. Bir tərəfdən təbiət abidəsidir, ikinci tərəfdən də insanların dağlar qoynunda yaratdıqları evlər, yaşayış yerləri – bunlar da abidədir. Xınalıq da Azərbaycanın bir abidəsidir, nadir bir yerdir».⁵⁹ Bu

⁵⁹ Heydər Əliyev. Mədəni irsin keşiyində. II kitab. Bakı, 2001, s.456

sətirlərdə təkcə rəssamlıq sənətimizə deyil, ümumən Azərbaycana, onun varlığına, daşına, torpağına dərin məhəbbət ifadə olunur. Heydər Əliyevin bu məhəbbət dolu, vətənpərvərlik hissləri ilə dolu sətirlərini oxuyanda onun çox sevdiyi xalq şairi Məmməd Arazın misraları yada düşür:

Bir qayaya söykənmişəm,
deyirəm kaş
Bax beləcə daşa dönəm,
yavaş-yavaş.
Onda Vətən sanar mənə
Bir balaca Vətən daşı,
Vətən daşı olmayandan,
Olmaz ölkə vətəndaşı.

1998-ci il may ayının 15-də R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində Heydər Əliyevin və Zərifə xanım Əliyevanın bənzərsiz portretlərini böyük istedad və məharətlə yaratmış rus rəssamı Nikas Safronovun sərgisi keçirilmiş və bu sərgidə ümummilli lider nitq söyləmişdir. Sərgini böyük bir mədəni hadisə kimi dəyərləndirən ulu öndər populyar rus rəssamı haqqında demişdir: «Həqiqətən rəssam Nikas Safronovun adı çox istedadlı, özünəməxsus dəst-xətti olan, orjinal bir rəssam

kimisi qısa vaxtda bütün dünyada məşhur olmuşdur. O, qısa dövr ərzində bir çox yüksək dəyərli təsviri sənət əsərləri yaratmışdır. Buna görə də rəssam Nikas Safronovun Azərbaycana diqqət yetirməsi və öz rəsmlərini Azərbaycanda nümayiş etdirmək arzusu respublikamıza, ölkəmizə, xalqımıza diqqət göstərilməsi deməkdir. Azərbaycan xalqı isə ümumiyyətlə incəsənəti, xüsusən də təsviri sənəti yüksək qiymətləndirir. Azərbaycanda bir çox görkəmli rəssamlar var, onlar öz rəsm əsərləri sayəsində dünya şöhrəti qazanmışlar».⁶⁰

Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti, xüsusilə rəssamlıq sənətimizlə qürur hissi keçirir, rəssamlarımızın Avropa və dünya arenasına çıxmısını böyük vətəndaşlıq duyğusu və iftixarla qeyd edirdi.

XX əsr Azərbaycan rəssamlığında, memarlıq və heykəltaraşlıqda Şərq bədii təfəkkür tərzilə Avropa bədii formaları vəhdətdə ifadə olunur. Bu, XIX əsrin ortalarından etibarən ümumiyyətlə mədəniyyətdə, ədəbiyyat və incəsənətdə Şərq-Qərb dəyərlərinin sintezi ilə bağlı bir tendensiya idi. Doğrudur, 70 illik sovet dönməsində bədii yaradıcılığa ideoloji təsir (və təzyiq) metodu olan sosializm realizmi nəzəriyyəsi məzmunca sosialist, formaca

⁶⁰ Yenə orada, s.461

milli mədəniyyət konsepsiyası adı altında sənətə xeyli zərər vurdu, bədii yaradıcılığı siyasiləşdirdi. Lakin, məhz bədii yaradıcılıq sahəsində, ənənələrin qorunub saxlanılması sayəsində milli müəyyənlik hissi itmədi. Rəssamlıq sənətinin timsalında bu cəhəti Heydər Əliyev həmişə qeyd edir: «Azərbaycanın rəngkarlıq, təsviri sənət məktəbi dünyada layiqli yer tutmuşdur. Biz bununla fəxr edirik. Biz fəxr edirik ki, tarixən qısa bir vaxtda Azərbaycanda gözəl, güclü təsviri sənət məktəbi, rəngkarlıq məktəbi təşəkkül taparaq yaranmışdır.

Azərbaycan qədim mədəniyyət ölkəsidir. Azərbaycan xalqı dünya sivilizasiyasına bir çox olduqca qiymətli mədəniyyət əsərləri, memarlıq, sənət abidələri, olduqca dəyərli təsviri sənət əsərləri bəxş etmişdir. Lakin keçmişdə, uzaq keçmişdə Azərbaycan təsviri sənəti öz ifadəsini milli sənətdə, miniatür sənətində tapmışdı. Buna görə də fəxr edirik ki, Azərbaycan xalqı təsviri sənətdə öz yoluna, öz dəst-xəttinə malikdir... Lakin bununla bərabər, biz şadıq ki, Azərbaycan rəssamları Avropa rəngkarlıq məktəbinə də yaxınlaşmışlar».⁶¹

Heydər Əliyev rəssamlardan, onların sənətindən heyrətamiz bir vurğunluqla danışır, hər dəfə rəngkarlıq

⁶¹ Yenə orada, s.461

tariximizə üz tutaraq miniatür sənətinin dahisi Sultan Məhəmmədin adına müraciət edir və bundan qürur duyduğunu gizlətmirdi.

Heydər Əliyev rəssamlıq sənətinin tarixi ilə bərabər onun estetik mahiyyətinə də müdaxilə edir, öz çıxışlarında obrazlı formanın poetik özəlliklərindən də bəhs edirdi. Qeyd edək ki, ümumiyyətlə o, obrazı sənət əsərinin başlıca xüsusiyyəti kimi ön plana çəkirdi. Həyatda ona çox doğma olmuş bir insan, sevimli həyat yoldaşı, akademik Zərifə Əliyevanın portreti ilə bağlı rus rəssamı Nikas Safronovla söhbətində o, belə demişdi:

«Bəri başdan deyim ki, Siz yaxşı portret çəkmisiniz. Ona görə yaxşı deyirəm ki, şübhəsiz, insan yaşa dolduqca dəyişir. Zərifə xanım da dünyasını dəyişməzdən bir neçə il əvvəl təxminən belə görünürdü. Bir sözlə, Siz bu məqamı həssaslıqla tutmusunuz. Lakin ən başlıcası budur ki, Siz onun xarakterini canlandırmağa müvəffəq olmusunuz. Tam oxşarlıq var. Özü də məsələ təkcə oxşarlıqda deyil, obrazdadır. Siz onun obrazını çox yaxşı təsvir etmisiniz».⁶²

«Məsələ oxşarlıqda deyil, obrazdadır» - bu olduqca perspektivli tezisdir. Əslində sənət, xüsusilə poeziya, musiqi və rəsm əsəri öncə obrazı tapmaqdan başlanır. Obraz hər

⁶² Yenə orada, s.467

cür sənətin əsasında dayanan birləşdirici, toplayıcı, cəmləşdirici qüvvədir. Obrazlılıq sənətin təfəkkür usuludur. Sənət obrazlarla düşünür. Obraz daha çox daxili aləmin ifadəsidir. Sənətkar daxili aləmə obrazın zahiri təsvirindən daxil olur. Ümumiyyətlə, zahirlə daxilini vəhdəti obrazın bütövlüyü üçün başlıca şərtidir. Rəssamlıqda obraz rənglərin simfoniyasından yaranır. Sənət əsəri obrazın adı ilə adlanır.

* * *

Sənətə və sənətkara həssaslıqla yanaşan Heydər Əliyev güclü şəxsiyyət, müdrik siyasət adamı idi. Müasir dövrdə qloballaşan dünyanın nüfuzlu siyasi liderlərindən biri kimi bütün ölkələrdə tanınmışdı. O, regional düşüncəni qəbul etmir və mədəniyyətə də bu nöqteyi-nəzərdən yanaşırdı. Bu dahi şəxsiyyət mədəniyyətdə milliliyə böyük önəm verir, bununla bərabər mədəniyyətdə ideyanın bəşəriliyini hər şeydən üstün tuturdu. Heydər Əliyev ictimai və humanitar fikrin bütün sahələrinə, o cümlədən ədəbiyyata, mədəniyyətə, incəsənətin teatr, musiqi, kino, rəssamlıq kimi sahələrinə – dövlət ideologiyasının – azərbaycançılığın ideya mənbəyi, məxəzi kimi yanaşırdı. Ümummilli liderimizin bu fəlsəfi təlimindən bəhs edrəkən akademik Ramiz Mehdiyev

yazmışdır: - «Azərbaycançılıq - xalqımızın çox əzab - əziyyətlə nail olduğu tarixi sərvətdir. O, real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Bu gün azərbaycançılıq milli həyatın, konfessiyaların harmoniyasının çoxəsrlik ənənəsi, ölkədə yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qardaşlığı, qarşılıqlı əlaqə və təsirinin tarixi, onların ümumi taleyi və müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda birgə mübarizəsinin tarixi təcrübəsidir».⁶³ Akademik Ramiz Mehdiyevin bu qənaəti kontekstində Heydər Əliyevin mədəniyyət, incəsənət konsepsiyası daha parlaq görünür. Ulu öndər elə bir tarixi şəxsiyyət idi ki, o, çox vaxt zamanla hesablaşmır, öz zamanını yaradırdı. Onun uzaqgörənliyi haqqında ən obyektiv tarixi fikri, onu hamıdan yaxşı tanıyan insan - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev söyləyib. Hələ 2001-ci ildə o, Heydər Əliyev siyasətinin tarixi, ədəbi-mədəni əhəmiyyəti barəsində yazırdı: «Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı siyasət yeganə düzgün siyasətdir. Bunu həyat da sübut etmişdir. Azərbaycan çox böhranlardan şərəflə çıxmışdır. Vətəndaş müharibəsi və

⁶³ Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, Bakı, 2002, s. 10

cəmiyyətin parçalanması təhlükəsindən qurtulmuşdur. İndi Azərbaycanda sabitlikdir, güclü iqtisadiyyat vardır, demokratikləşdirmə yolunda çox işlər görülür. Buna görə də mən qəti əminəm ki, hazırda yeridilən xətt davam etdirilməlidir. İndiki siyasət bir çox onilliklər üçün nəzərdə tutulmuş siyasət olmalıdır. Əks halda Azərbaycan yenə də hansısa hərc-mərcliyə məruz qala bilər».⁶⁴ Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin bu sözlərində ulu öndərin mədəniyyət konsepsiyasının formalaşdığı mühit və onun ideoloji zəmini öz ifadəsini tapır.

Heydər Əliyev fenomenal bir şəxsiyyət, böyük mədəniyyət hamisi idi. Onun rəssamlıq və rəssamlar barəsində söylədikləri böyük fəlsəfi-estetik mahiyyət daşıyan, milli rəssamlıq sənətinin təkamülünə xidmət edən böyük ideyalar idi.

* * *

Qədim mədəniyyətə malik olan Azərbaycan xalqı dünya sivilizasiyasına bir çox dəyərli mədəniyyət nümunələri, memarlıq və incəsənət abidələri, təsviri sənət əsərləri bəxş edib. Orta əsrlərdə Azərbaycan təsviri sənəti

⁶⁴ «İzvestiya» qəzeti, 19 may 2001-ci il

özünəməxsus miniatür sənətində öz əksini tapmışdı. Azərbaycan xalqı təsviri sənətə dahi Sultan Məhəmmədin saldıği yolla, onun fərdi üslubu, dəsti-xətti ilə yaratdığı mükəmməl miniatür əsərləri ilə daxil olub, qüdrətli Təbriz məktəbinin qiymətli bədii ənənələrini əsrlər boyu saxlamış və təkmilləşdirmişdir.

XIX əsrdən başlayaraq Azərbaycan rəssamları Avropa rəngkarlıq məktəbinə də qoşuldu. Bu, həm İntibah və sonrakı dövr incəsənət ustalarının, həm də görkəmli rus rəngkarların təsiri altında baş verdi. Nəticədə, XX əsrdə Azərbaycanda güclü rəngkarlıq məktəbi formalaşdı. Rəngkarlarımızın əsərləri Azərbaycanın muzeylərini bəzəməklə bərabər, Azərbaycan incəsənətini dünyada layiqincə təmsil edirlər.

Bu illər ərzində Azərbaycanda dəzgah boyakarlığının və monumental heykəltəraşlığın ənənələri təşəkkül tapmış və güclənmişdir. Təkcə Qəzənfər Xalıqovun, İsmayıl Axundovun, Kazım Kazımsadənin, Ələkbər Rzaquliyevin, Maral Rəhmanzadənin, Böyükağa Mirzəzadənin, Tağı Tağıyevin, Vəcihə Səmədovanın, Elmira Şahtaxtinskayanın, Asəf Cəfərovun, karikaturaçı rəssamlar Həsən Haqverdiyevin, Nəcəfqulunun, teatr rəssamları Rüstəm Mustafayevin, İzzət Seyidovanın, Nüsrət Fətullayevin,

xalçaçı rəssamlar Lətif Kərimovun, Kamil Əliyevin, heykəltəraşlar F.Əbdürrəhmanovun, P.Sabsayın, C.Qaryağdının, M.Mirqasımovun, Ö.Eldarovun, T.Məmmədovun, E.Şamilovun, İ.Zeynalovun adlarını çəkmək kifayətdir ki, Azərbaycan təsviri sənətinin rəngarəng dünyasının panoramını təsəvvür edəsən.

Tanınmış ustad Mikayıl Abdullayevin, sağlıqlarında layiqincə qiymətləndirilməmiş görkəmli rəssamlar Mircavad Cavadovun, Tofiq Dadaşovun, Əşrəf Muradın və bütün adlardan, rütbələrdən və mükafatlardan yüksəkdə duran Azərbaycan təbiətinin tərənnümçüsü Səttar Bəhlulzadənin adlarını xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır.

XX əsrin ortalarında Bakı şəhəri Sadıq Dadaşovun və Mikayıl Hüseynovun birgə layihələri əsasında tikilmiş monumental tikililərlə, S.Dadaşovun erkən vəfatından sonra isə M.Hüseynovun layihələri üzrə ucaldılmış tikililərlə bəzədilmişdir.

60-cı illərdə Tahir Salahov, Toğrul Nərimanbəyov, Rasim Babayev, Fərhad Xəlilov kimi novatorçu rəssamların əsərləri Azərbaycanı, onun təsviri sənətini dünyada tanıtmışdır. Heykəltəraşlar Fuad Bakıxanov, Elmira Hüseynova, Elxan Aslanov, Fazil Nəcəfov, Fuad

Salayev, memarlar Rasim Əliyev, Fuad Seyidzadə özlərini maraqlı sənətkarlar kimi tanıtmışlar.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev həmişə mədəniyyət məsələlərinə böyük diqqət yetirmişdir. Hələ Sovet hökuməti illərində o, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin ev-muzeylərinin təşkil olunmasının, əzəmətli heykəllərinin ucaldılmasının, ən yüksək beynəlxalq səviyyədə təntənəli yubiley mərasimlərinin keçirilməsinin təşəbbüskarı olub.

Keçmiş Sovetlər İttifaqının heç bir respublikasında (Rusiyadan başqa), Azərbaycanda olan qədər ölkənin yüksək mükafatlarına bu qədər mədəniyyət və incəsənət ustaları layiq görülməmişdi. O dövrün nüfuzlu rəhbər işçisi olan Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və söyləri nəticəsində həmin illərdə memar Mikayıl Hüseynov və rəngkar Tahir Salahov ölkənin ən yüksək mükafatı olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görüldülər.

Müstəqillik dövründə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olduğu zaman Heydər Əliyev daha geniş miqyasda və daha geniş əhatədə milli mədəniyyətin inkişafına himayədarlıq etməyə başladı.

1997-ci il aprelin 15-də Bakı İncəsənət Mərkəzində Azərbaycanın məşhur heykəltəraşı, xalq rəssamı, Milli

Məclisin deputatı Ömər Eldarovun görkəmli oftalmoloq - alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsinə həsr etdiyi “Elegiya” əsərinin – möhtəşəm mərmər abidənin təqdimat mərasimi keçirildi. Azərbaycanın görkəmli heykəltəraşları içərisində Ömər Eldarova xüsusi önəm verən Heydər Əliyev ustadın yaratdığı əsərləri bədiiliyinə, emosionallığına, gözəlliyinə görə yüksək tutur və dəyərləndirirdi. Məhz buna görə Heydər Əliyev Zərifə xanımın heykəlini Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin ən görkəmli simalarından biri, zəhmətkeş, fədakar və işgüzar adam olan Ö.Eldarova sifariş etməyi qərara almışdı. Halbuki o zaman Moskvada yaşayan Heydər Əliyevə yaxından tanıdığı Moskva heykəltəraşlardan təkliflər gəlirdi. Amma onun istəyi o idi ki, abidənin müəllifi mütləq azərbaycanlı, öz həmvətəni olsun. Onu da qeyd edək ki, Ömər Eldarov keçmiş Sovetlər İttifaqında, Rusiyada, Moskvada heykəltəraşlar içərisində çox yüksək nüfuza malik olan bir heykəltəraşdır. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, Ö.Eldarov o vaxt Sovetlər İttifaqı Rəssamlıq Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdi, – indisə bu, Rusiya Rəssamlıq Akademiyasıdır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü olan Ömər Eldarov Müslüm Maqomayev, Fikrət Əmirov,

Niyazi, Səttar Bəhlulzadə kimi şəxsiyyətlərin abidələrinin müəllifidir. Son əsərləri arasında dahi Azərbaycan şairi Hüseyn Cavidin Naxçıvandakı məqbərəsi, Bakıda, Şəhidlər Xiyabanındakı xatirə kompleksi, görkəmli oftalmoloq - alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsinə həsr etdiyi, haqqında söz açdığımız “Elegiya” abidəsi xüsusi yer tutur.

Ö.Eldarovun yaratdığı “Elegiya” abidəsini mürəkkəb əsər kimi qiymətləndirən Heydər Əliyev onun heykəltəraşın məsləhəti ilə muzeydə qorunub saxlanılmasına qərar verdi. Zərifə xanım Əliyevanın qəbri üzərində isə həmin heykəlin əsasında tuncdan hazırlanmış heykəli qoyuldu.

“Elegiya” abidəsi yüksək keyfiyyətli ağ mərmərdən hazırlanmışdır. Bu bütöv mərmər blokun gətirilməsi Heydər Əliyevin xüsusi zəhməti və səyi nəticəsində həyata keçdi. Ö.Eldarovun sifarişi ilə Azərbaycana beş blok ağ mərmər gətirildi. Bunlardan biri Zərifə Əliyevanın abidəsinə, digərləri isə Fikrət Əmirovun, Niyazinin, Müslüm Maqomayevin heykəllərinə sərf olundu. Adı çəkilən heykəllərin ərşəyə gəlməsində Heydər Əliyevin böyük rolu olmuşdur.

Bu hadisə yeganə belə hal deyil. Vaxtilə Cəfər Cabbarlının heykəlini yaradan Mirələsgər Mirqasımovun

sifarişi ilə böyük qranit daşın Ukraynadan gətirilməsi də məhz Heydər Əliyevin tədbirli işinin nəticəsidir. Beləliklə, Cəfər Cabbarlıya layiq olan heykəl Bakının gözəl güşələrindən birini bəzəyərək daima ədibi yaşadacaqdır.

Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbiyyatının əksər korifeyləri kimi, Cəfər Cabbarlının da yaradıcılığına böyük önəm verirdi. Heykəlin açılışı zamanı o, demişdi: «Azərbaycan xalqına səadət və dirçəliş gətirən baharın bu gözəl çağında biz sovet mədəniyyətinin görkəmli xadimi Cəfər Cabbarlının abidəsini açırıq. Cəfər Cabbarlı tarixdə misli görünməmiş müzəffər ictimai ədalət cəmiyyətinin təşəkkül tapdığı, dramatik vəziyyətlərlə dolu olan mürəkkəb bir vəziyyətdə dünyaya gəlmişdir. Yeni həyatın təsdiqi uğrunda şiddətli mübarizə Cabbarlı yaradıcılığında qədim Azərbaycan torpağının yeniləşməsinin, çiçəklənməsinin parlaq rəmzi oldu.

İcazə verin... inqilabın tükənməz yaradıcı qüvvələrinin istedadlı carçısı Cəfər Cabbarlının abidəsini açaq».

Elə həmin təntənəli mərasimdə Heydər Əliyev heykəli, onun dərin bədii məzmununu yüksək qiymətləndirmiş, həmçinin Cabbarlı yaradıcılığının mükəmməl ədəbi təhlilini vermişdi: «Şair, nasir və dramaturq Cabbarlının yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Onun gördüyü işlər sözün əsl mənasında yorulmaz əmək fədaisinin hünəridir. O, müasir

Azərbaycan dramaturgiyasının bünövrəsini qoymuşdur. Bu dramaturgiyanın inkişafının əsas istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Azərbaycan xalqının və sovet ölkəsindəki bir çox başqa xalqların teatr mədəniyyətini zənginləşdirən qiymətli töhfələr vermişdir. Bizim bütün müasir dram sənətimiz müəyyən mənada Cabbarlı teatrının bəhrəsidir. Mirzə Fətəli Axundovun və Cəlil Məmmədquluzadənin böyük ənənələrini inkişaf etdirən, zənginləşdirən Cabbarlı, teatr yaradıcılığının həqiqi novatoru olmuş, Azərbaycan səhnəsində bu gün də gözəl səmərə verən yeni ənənələrin əsasını qoymuşdur».

Ulu öndər abidənin açılışı zamanı söylədiyi nitqinin bir hissəsində belə deyirdi: «Azərbaycan sovet ədəbiyyatı və incəsənəti Cabbarlı ənənələrinə sadıqdır. Onun əməlləri, arzu və istəkləri müasir şairlərin və nasirlərin, teatr və kino xadimlərinin əsərlərində yaşayır. Onların professional, ideya-bədii səviyyəsi yüksəlmişdir, yeni həyatın tarixi yürüşünü hərtərəfli, bütün çalarları ilə tərənnüm edən, əsl istedad bəhrəsi olan əsərlərin sayı getdikcə artır.

Cabbarlı bizim müasirimizdir, indi də bizimlə, bütün ölkəmizlə birlikdə addımlayır».

* * *

Heydər Əliyev hesab edirdi ki, rəssam, heykəltəraş, bir sözlə, incəsənət ustası öz istəyini yerinə yetirmək istəyirsə, – əgər bu istək doğrudan da yeni bir əsərin yaranmasına kömək edəcəksə, – bunu etmək lazımdır. Bir dövlət adamı olaraq sənətkarlara köməklik etməyi lazım bilən Heydər Əliyev, o vaxt bu işləri görürdü və bunu həyatında məşğul olduğu çoxsaylı əməllərin ən dəyərlilərindən biri hesab edirdi.

Azərbaycan ədəbiyyatının, Azərbaycan milli şüurunun inkişafında böyük xidmətləri olan C.Cabbarlının yaratdığı əsərlər neçə-neçə nəsilləri tərbiyə etmişdir. C.Cabbarlının abidəsi 1981-ci ildə Azərbaycan Respublikasının başçısının təşəbbüsü sayəsində qoyuldu, ədibin yaşadığı binada ev muzeyini də 1981-ci ildə Heydər Əliyev yaratdı. Ulu öndər bu işi ilə hər zaman fəxr edirdi.

Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olduğu vaxtda - 1998-ci il sentyabrın 16-da Azərbaycan paytaxtının mərkəzində, İstiqlaliyyət küçəsində, AMEA Rəyasət Heyəti binasının yanında xalqımızın görkəmli elm xadimi, akademik Yusif Məmmədəliyevin abidəsinin açılışı oldu. Abidənin açılışı Yusif Məmmədəliyevin xatirəsini abidələşdirmək məqsədi ilə Heydər Əliyevin qəbul etdiyi qərara əsasən həyata keçmişdi.

Açılış mərasimində çıxış edən Heydər Əliyev Yusif Məmmədəliyevin öz zəkası, biliyi, istedadı, fədakarlığı, elmi ixtiraları ilə, elmi əsərlər yaratmaq, həm də ümumən Azərbaycan elmini təşkil etmək, inkişaf etdirmək sahəsindəki fəaliyyəti ilə Azərbaycan xalqının tarixinə daxil olduğunu qeyd etdi. Azərbaycan elminin görkəmli xadimlərindən biri, kimyaçı alim Yusif Məmmədəliyevin İkinci Dünya müharibəsi illərində gərgin səylər hesabına aldığı yüksəkəhtanlı benzin faşizm üzərində qələbədə mühüm rol oynamışdır. Y.Məmmədəliyev Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının ilk prezidentlərindən biri olmuş, Azərbaycan elminin müxtəlif sahələrinin inkişafı üçün böyük xidmətlər göstərmişdir.

Xatirə abidəsinin müəllifi olan heykəltəraş Akif Əsgərovun işini yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyevin fikrini Beynəlxalq Memarlar Assosiasiyası da təsdiqlədi – abidə bu assosiasiyanın diplomuna layiq görülmüşdür.

1998-ci ildə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin göstərişi ilə respublikamızın azadlığı və suverenliyi, ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda canlarını qurban vermiş mərd mübarizlərin uyuduğu müqəddəs ziyarətgahda – Şəhidlər Xiyabanında şəhidlərin xatirəsinə abidə kompleksi inşa edildi.

Abidə kompleksi layihəsinin müəllifləri Prezidentin məsləhəti və tapşırığı ilə əzəmətli və eyni zamanda sadə, Azərbaycanın istiqlaliyyəti yolunda canlarından keçmiş qəhrəmanların xatirəsinə həsr edilən gözəl bir abidə yaratmağa nail oldular. Vaxtılı dağüstü parkda ucaldılan və xalqımıza qarşı edilən ədalətsizliklərin bir nümunəsi olan, Bakının hər yerindən görünən Kirovun heykəlinin yerində indi xalqımızın müstəqilliyini, azadlığını bir daha nümayiş etdirən, Azərbaycan uğrunda, xalq, millət uğrunda şəhid olmuş insanlara dəyərli bir abidə ucaldılmışdır.

20 Yanvar şəhidlərinin xatirəsinə həsr olunmuş Əbədi məşəl abidəsi Prezident Heydər Əliyevin xüsusi qərarı, böyük diqqət və qayğısı sayəsində inşa olunmuşdur. Paytaxtımızın ən yüksək zirvəsində yerləşən, milli ornamentlərlə zəngin olan bu möhtəşəm abidənin hündürlüyü 23 metrdir. XX əsrdə Azərbaycan xalqının verdiyi bütün şəhidlərin müqəddəs xatirəsinə hörmət və ehtiram rəmzi olan abidənin layihə müəllifləri xalq rəssamı, heykəltəraş Ömər Eldarov, respublikamızın tanınmış memarları, Bakı şəhərinin baş memarı Elbəy Qasımzadə, Akif Abdullayev və Niyazi Vəliyevdir.

Əslində isə bu layihə Heydər Əliyevin layihəsi idi. Müəlliflər yalnız onun ideyasını, fikirlərini kağıza salıb icra

etmişdilər. Bunu abidənin açılışında iştirak edən layihənin memarı E.Qasımzadə də təsdiq etdi.

Bu abidədə, şəhidlərin xatirəsinə yandırılmış əbədi məşəl Azərbaycanın milli azadlığının və dövlət müstəqilliyinin əbədiliyinin, dönməzliyinin rəmzinə çevrildi. Bu məşəli alovlandıran Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev oldu.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illik yubiley təntənələrində iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1999-cu il oktyabrın 14-də Naxçıvan şəhərində milli memarlığınızın möhtəşəm abidələrindən biri olan, Şərq memarlığının incilərindən sayılan, XII əsrdə görkəmli memar Əcəmi Naxçıvaninin yaratdığı Möminə Xatun türbəsini ziyarət etdi.

Gənc yaşlarından rəsmə həvəsi olan Heydər Əliyevin məktəbliyə Haçadağı, Naxçıvanın başqa mənzərəli yerlərini fırçaya almış, akvarellə gözəl şəkillər çəkmişdir. Uşaq vaxtlarından bu abidənin ətrafını gəzmiş, baxmış, onu sevmişdir. Bu maraq tükənməmiş, sönməmiş, sonralar mədəniyyətimizə, incəsənətimizə olan sevgiyə çevrilmiş, milli-mədəni irsimizin qorunub-saxlanması yolunda mühüm tədbirlərin keçirilməsinə yönəlmişdir.

Qədim Naxçıvan torpağında dahi Azərbaycan memarı Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvaninin yaradıcılıq dəst-xəttini yaşadan Möminə Xatun türbəsi XII əsrə aid olub tarixi abidələrimiz içərisində möhtəşəm yer tutur. Bu türbəni Azərbaycan Atabəylər dövlətinin yaradıcılarından biri - Məhəmməd Cahan Pəhləvan 1186-cı ildə Möminə Xatunun şərəfinə tikdirmişdir. Möminə Xatun türbəsi yeraltı sərdabədən və yerüstü kompleksdən ibarətdir. Sərdabədə Atabəylər dövlətinin banisi Şəmsəddin Eldəniz, ölkənin siyasi həyatında mühüm rol oynamış Möminə Xatun və Məhəmməd Cahan Pəhləvanın özü dəfn olunmuşlar.

Abidənin baştağında kufi xətti ilə həkk olunmuş sözlər memarın insan və zaman haqqında düşüncələridir:

“Biz gedirik, ancaq qalır ruzigar,

Biz gedirik, əsər qalır yadigar.”

Qudrətli Atabəylər dövlətinin əzəmətli memarlıq abidəsi olan, bizə yadigar qalan və tariximizi təsdiq edən Möminə Xatun türbəsinə yüksək qiymətləndirən Respublika Prezidenti bu məqbərəni təkcə Əcəmi Naxçıvaninin və onun yaratdığı memarlıq məktəbinin bariz nümunəsi kimi deyil, dövlətçiliyin zənginliyinin və möhkəmliyinin göstəricisi kimi dəyərləndirdi.

Mərasimdə Prezident Heydər Əliyev sərdabədə dəfn olunanların başdaşlarının qiymətli mərmərdən düzəldilməsini tapşırırdı və bu işə lazımı vəsaitin ayrılmasına sərəncam verdi. Bundan başqa o, Naxçıvan elinin digər bir görkəmli memarlıq abidəsi olan Qarabağlar türbəsinin bərpaı üçün layihə-smetanın hazırlanmasına qərar verdi və bu işi Dövlət Neft Şirkətinə həvalə etdi.

Azərbaycan Respublikasının başçısı möhtərəm Heydər Əliyevin Azərbaycan rəssamlığına olan diqqəti və qayğısı sonsuz idi. O, tez-tez rəssamlarla görüşər, sərgilərdə iştirak edər, yubileylər keçirərdi.

Özünün orjinal, təkrarolunmaz yaradıcılığı, əsərləri ilə Azərbaycan xalqının mədəniyyətini zənginləşdirmiş, yüksəklərə qaldırmış, ona dünya şöhrəti qazandırmış Səttar Bəhlulzadəni yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev rəssamın 85 illiyi münasibətilə yubiley mərasiminin keçirilməsinə sərəncam verdi və bu qərarı bir tərəfdən onun yaradıcılığına yüksək qiymət verdiyi üçün qəbul etdi, digər tərəfdən isə müstəqil Azərbaycan dövlətinin mədəniyyətinə, incəsənətinə, rəssamlığına və onun sənətinə olan hörmət və ehtiramın rəmzi və təzahürü kimi təqdim etdi.

S.Bəhlulzadə ilə şəxsi tanışlığı olan Heydər Əliyev rəssamın yaradıcılığına böyük maraq göstərirdi. Hələ 60-cı

illərdən Azərbaycan incəsənətində, rəssamlıq məktəbində özünəməxsus yer tutan S.Bəhlulzadə, yaratdığı əsərlərlə xalqımızın mədəniyyətinin, rəssamlığının yeni, orijinal üsluba malik olduğunu, rəssamlıq məktəbinin professional səviyyəsinin yüksəkdə durduğunu sübuta yetirir. Təsədüfi deyil ki, məhz Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə 1973-cü ildə Səttar Bəhlulzadəyə Dövlət mükafatı verildi.

Azərbaycan təbiətini xüsusi həssaslıqla duyan, onu orijinal yaradıcılıq üslubu və dəst-xətti ilə tərənnüm edən S.Bəhlulzadə, mənzərə janrının yaradıcılarından biridir. O, “Xəzərdə axşam”, “Abşeron motivi”, “Xəzər gözəli”, “Suraxanı atəşgahı” əsərlərində Abşeron mənzərələrini ilhamla qələmə almışdır. S.Bəhlulzadənin əsərləri dünyanın bir çox şəhərlərinin muzeylərində və şəxsi kolleksiyalarda nadir sənət nümunələri kimi saxlanılır.

Heydər Əliyev 1994-cü il dekabrın 17-də Azərbaycan təbiətinin əsrarəngiz gözəlliklərini sonsuz məhəbbətlə sevən və ilhamla tərənnüm edən dünya şöhrətli rəssam Səttar Bəhlulzadənin anadan olmasının 85 illiyi münasibətilə R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində bu böyük sənətkarın zəngin yaradıcılığını əks etdirən sərgidə, sonra isə Respublika sarayında təntənəli yubiley gecəsində iştirak etmişdir.

Yubileyin gedişi zamanı ölkə Prezidenti Azərbaycanın mədəni ictimaiyyətinin qarşısında duran vəzifələri səsləndirərək bildirdi ki, Səttar Bəhlulzadənin əsərlərinin hamısı toplanmalı, onların kataloqu hazırlanmalıdır, görkəmli rəssamın adına bir rəssamlıq mərkəzi açılmalıdır. Rəssamın yaşadığı ev-muzeyi qorunub saxlanılmalı, özü də bu muzeydə Səttar Bəhlulzadənin əsərlərindən ibarət daimi ekspozisiya olmalıdır. Rəssamın həm həyatı, həm də yaradıcılığı, əsərləri, mədəni və mənəvi irsi xalqımızın bugünü və gələcəyi üçün mənəviyyat mənbəyidir, məktəbdir. Xalqımızın estetik tərbiyəsini daha da gücləndirmək üçün Səttar Bəhlulzadənin əsərlərindən istifadə edilməlidir. Ona görə də belə bir mərkəzin, belə bir muzeyin yaranması çox zəruridir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev Azərbaycan rəssamlıq sənətinin dünyada təbliği işinə də böyük önəm verirdi. Belə ki, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Almaniya Federativ Respublikasına rəsmi səfəri zamanı – 1996-cı il iyulun 2-də dövlət başçısının iqamətgahındakı geniş salonda görkəmli Azərbaycan rəssamı Səttar Bəhlulzadənin əsərlərindən ibarət sərgi keçirildi.

Sərginin açılışında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev və Almaniya Federativ Respublikasının dövlət başçısı iştirak edirdi.

Prezidentlər qüdrətli sənətkarın 20 əsərinin nümayiş etdirildiyi bu sərgiyə maraqla baxdılar. Səttar Bəhlulzadənin “Quşarmudu”, “Naxçıvan dağları”, “Şahnabat”, “Göygöl mənzərələri” əsərləri prezidentlərlə birlikdə sərgiyə gəlmiş Almaniya ictimaiyyəti nümayəndələrinin, incəsənət adamlarının da böyük marağına səbəb oldu.

Prezident Heydər Əliyev vaxtaşırı Azərbaycanın tanınmış rəssamları ilə şəxsi görüşlər keçirir, söhbətləşir, onların qayğıları ilə tanış olur, lazımı köməkliyini əsirgəməirdi.

1995-ci il mayın 21-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Azərbaycanın xalq rəssamı, YUNESKO-nun nəzdindəki Beynəlxalq Rəssamlar Federasiyasının vitse-prezidenti, akademik Tahir Salahovu qəbul etdi.

Azərbaycanın xalq rəssamı, Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının vitse-prezidenti Tahir Salahovun mövzu və janr etibarilə çox geniş olan yaradıcılığı Azərbaycan rəssamlıq sənətinin inkişafında bütöv bir mərhələ təşkil edir.

“Estakada”, “Növbədən qayıdanlar”, “Neftçi portreti”, “Səhər qatırı” və s. kimi tabloları sadə insanın cismani və mənəvi gözəlliyi tərənnüm olunur. Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli simalarından M.Ə.Sabirin, Ü.Hacıbəyovun, F.Əmirovun, Q.Qarayevin, R.Rzanın portretləri rəssamın sənət qalereyasının incilərindəndir. T.Salahovun Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevə həsr etdiyi portret onun yaradıcılığının kamil nümunəsidir. Rəssamın əsərləri dünyanın ən nüfuzlu sərgilərində nümayiş etdirilir, muzeylərdə və şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır.

Görüşdə Azərbaycan təsviri sənətinin bugünkü problemləri, gələcək perspektivləri, qarşıda duran vəzifələr barədə səmimi söhbət oldu. Qeyd olundu ki, Azərbaycan rəssamlığının daha da inkişaf etdirilməsi üçün ciddi tədbirlər görülməlidir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının vitse-prezidenti Tahir Salahov ilə növbəti görüşü 1998-ci il mayın 17-də baş verdi.

Tahir Salahov şəxsən öz adından, Azərbaycanın və Rusiyanın bir çox mədəniyyət xadimləri adından dövlətimizin başçısına ən səmimi hörmət, məhəbbət və heyranlıq hisslərini ifadə edərək onu 75 illik yubileyi

münasibətilə təbrik etdi və dövlətimizin başçısının portretini ona hədiyyə verdi. Portretdə Heydər Əliyevin təmkinlilik, əminlik və qeyri-adilik kimi keyfiyyətləri əks edilmişdir.

Prezident Heydər Əliyevin Tahir Salahovla böyük, on illərlə hesablanan tarixi münasibətləri heç bir şəraitdə kəsilməmişdi. Rəssamın yaradıcılığına həmişə böyük hörmətlə yanaşan Prezident Heydər Əliyev onu Azərbaycanda da, Moskvada da dəstəkləmişdir. Tahir Salahovun yaradıcılığı Azərbaycanın hüduqlarından kənara çıxmış və o, Azərbaycan milli rəssamı olaraq, bütün dünyada böyük rəngkarlıq, təsviri sənət ustadı kimi məşhurdur. Rəssamın Heydər Əliyevlə görüşü zamanı Prezident ona fəal işləməyi, yeni-yeni əsərlər yaratmağı tövsiyə etmişdi.

Heydər Əliyev Azərbaycanın görkəmli fırça ustalarının çoxşaxəli yaradıcılığını həmişə yüksək qiymətləndirmiş, onların mədəniyyətin və incəsənətin digər sahələrindəki uğurlarına da dəyər vermişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1996-cı il martın 1-də Azərbaycanın xalq rəssamı, Dövlət mükafatları laureatı Toğrul Nərimanbəyovun müğənni kimi ilk konsertində iştirak etdi.

Xalq rəssamı Toğrul Nərimanbəyovun portret, mənzərə, natürmort janrlarında, illüstrasiya və teatr rəssamlığı sahəsində yaratdığı əsərlər onun yaradıcılıq palitrasının rəngarəngliyini müəyyən edir. “Köhnə Bakı”, “Buzovnada bayram”, “Xanəndələr”, “Səttar Bəhlulzadənin portreti”, “Yazıcı Anar”, “Narlar” əsərləri Azərbaycan rəssamlıq sənətində bədii təfəkkür tərzinin və ifadə üslubunun orijinallığı ilə xüsusi yer tutur. T.Nərimanbəyov son dövrlərdə özünü vokal janrında da sınıamış, klassik Avropa və Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət musiqi çəlgisi ilə sənətsevərlər qarşısına çıxmışdır. Hazırda Parisdə yaşayan T.Nərimanbəyov tez-tez Bakıda olur, Azərbaycanın mədəni-ictimai həyatında yaxından iştirak edir.

Toğrul Nərimanbəyovun Qara Qarayev adına Azərbaycan Dövlət kamera orkestrinin müşayiəti ilə ifa etdiyi italyan və Azərbaycan bəstəkatlarının mahnıları böyük rəğbətlə qarşılandı. Rəssam-müğənninin şirin avazla ifa etdiyi mahnılar onun foyədə nümayiş etdirdiyi iki böyük tablosu ilə – “Azərbaycanın sənət çəlgisi” və Parisə həsr edilmiş əsəri ilə həmahənglik təşkil edirdi. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycan incəsənətinə, o cümlədən musiqisinə

həsr etdiyi tablону yüksək qiymətləndirdi və rəssama yaradıcılıq fəaliyyətində uğurlar arzuladı.

Toğrul Nərimanbəyovun vokal imkanlarının nümayişi, fəslin əvvəlində söylənilədiyi kimi, 1998-ci il mayın 12-də Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında keçirildi. Gecədə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev və Türkdilli Ölkələrin Milli Pediatriya Cəmiyyətləri Birliyinin fəxri prezidenti, professor İhsan Doğramacı və xanımı Toğrul Nərimanbəyovun ifasında xarici ölkə və Azərbaycan bəstəkarlarının ariya və romanslarını dinlədi. T.Nərimanbəyovu 40 ildən artıq tanıyan Heydər Əliyev rəssamın rəssamlıq sahəsindəki uğurları ilə bərabər, musiqi istedadını da vurğuladı və razılığını bildirdi.

Heydər Əliyev tanınmış fırça ustaları O.Sadıqzadənin və E.Şahtaxtinskayanın da yaradıcılıqlarını diqqətlə izləyir, onların əsərlərini yüksək dəyərləndirirdi. Ulu öndər bu iki rəssamla görüşmüş, əsərlərinə tamaşa etmiş, onları dinləmiş, hər ikisinə ali dövlət mükafatları təqdim etmişdir.

Azərbaycanın xalq rəssamı Oqtay Sadıqzadə illüstrasiyaçı və qrafik rəssam kimi şöhrət tapmışdır. O, həm də yağlı boya ilə işlənmiş əsərlərin müəllifidir. Onun “Nizami dünyası” tablosu, “Astaralı qız”, “Qətran

Təbrizi”, “Natəvan”, “Hüseyn Cavid” kimi portretləri müxtəlif muzeylərdə, o cümlədən Moskvadakı Tretyakov qalereyasında saxlanır. Rəssamın Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevə və ailəsinə bəslədiyi xüsusi hörmət və ehtiram onun yaratdığı “Heydər Əliyevin portreti”, “Zərifə xanımın portreti” kimi əsərlərdə öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanın xalq rəssamı Elmira Şahtaxtinskaya plakat və dəzgah rəsmlərinin müəllifidir. O, 70-ci illərdə çekdiyi “Azərbaycan qədim mədəniyyət diyarıdır” plakat silsiləsində Azərbaycanın orta əsrlərdə yaşamış elm, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin portretlər qalereyasını yaratmışdır. Mənzərə janrında yaratdığı əsərlərdə Abşeron və Naxçıvanın, Şuşa və Şəkinin, Şamaxı və Gədəbəyin təkrarsız mənzərələri əks olunmuşdur. Onun fərdi sərgiləri dəfələrlə Moskvada, Kaunasda, Bakıda, Naxçıvanda təşkil olunmuş, yaradıcılıq işləri İngiltərədə, Fransada, Niderlandda, İtaliyada, Yaponiyada, Macarıstanda, ərəb ölkələrində nümayiş etdirilmişdir.

Tanınmış fırça ustalarının yaradıcılığı ilə yaxından tanış olan və onu yüksək qiymətləndirən ölkə başçısı o zaman xəstəlikdən əziyyət çəkən E.Şahtaxtinskayanın səhhəti ilə maraqlanmış və lazımi köməklik göstərməyə hazır olduğunu bildirmişdi. Bu, prezident Heydər Əliyevin

yaradıcı insanlara əvəzsiz qayğısının bariz nümunəsi, təkcə onların keşməkeşli yaradıcılıq yollarında rast gəldikləri çətinliklərin aradan qaldırılması deyil, həm də şəxsi problemlərinin həll olunması yolunda atdığı mühüm addımlarından biri idi.

Heydər Əliyevin xalq rəssamı Oqtay Sadıqzadə ilə növbəti görüşü 1999-cu il mayın 13-də baş verdi. Oqtay Sadıqzadə respublikamızın rəhbəri Heydər Əliyevə onun yenidən ölkəmizin Prezidenti seçilməsi münasibətilə çəkdiyi portretini, habelə xalq rəssamı, mərhum Elmira Şahmurovun mənzərə janrında iki əsərini təqdim etdi. Bu sənət əsərlərini yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev Oqtay Sadıqzadənin verdiyi məlumatla əsasən Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin acınacaqlı vəziyyətdə olmasını və təmirə ehtiyacı olduğunu öyrəndi. Bu nadir binada unikal muzeyin yerləşdiyini söyləyən Heydər Əliyev dərhal bu barədə ciddi ölçü götürəcəyini bildirdi, muzeyin ekspozisiyasını bəzəyən sənət incilərinin, o cümlədən O.Sadıqzadənin muzey üçün işlədiyi şairə Nəvəisə və başqa əsərlərinin buklet kimi çıxarmasını tövsiyə etdi. Çünki onlar həm məzmun nöqteyi-nəzərindən, həm də rəssamlıq sənəti baxımından çox dəyərlidir.

Yuxarıda söyləndiyi kimi, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev xalq rəssamı Maral Rəhmanzadənin anadan olmasının 80 illiyi münasibətilə 1996-cı il avqustun 3-də R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində yubiley sərgisində iştirak etdi.

Azərbaycanın xalq rəssamı Maral Rəhmanzadənin yaradıcılığının başlıca mövzusu Azərbaycan qadınının taleyidir. O, “Mənim bacılarım”, “Mənim müasirlərim”, “Azərbaycan qadınları”, “Ordubad gözəli” və başqa əsərlərində Azərbaycan qadınının canlı obrazlarını yaratmışdır. “Naxçıvan silsiləsi”nə daxil olan “İlandağ”, “Əlincə qalası”, “Aylı gecə” və s. işləri M.Rəhmanzadəyə dərin el məhəbbəti qazandırmışdır. Rəssamın yaradıcılığında təkcə doğma Azərbaycanın deyil, habelə Çexiya, Slovakiya, Türkiyə, İspaniya, Mərakeş, Əlcəzair, İtaliya, Yunanıstan, Kuba həyatından da müxtəlif səhnələr əks olunur. Görkəmli sənətkarın əsərləri dünyanın 45-dən artıq ölkəsində nümayiş etdirilmişdir. M.Rəhmanzadə kitab tərtibatı və illüstrasiya sənətinin ustalarından sayılır. O, Heyran xanımın şeirlərinə, xalq yazıçısı Əzizə Cəfərzadənin “Vətənə qayıt” romanına illüstrasiyaların müəllifidir.

Yubiley sərgisində görkəmli fırça ustasının müxtəlif janrlarda çəkdiyi 140-dan çox əsəri nümayiş etdirilirdi.

Rəssamın yaradıcılığında doğma təbiətin təsviri, Azərbaycan qadınlarının həyatı və məişəti, əmək mövzusu geniş yer tutur. Maral Rəhmanzadənin sayca 25-ci olan bu sərgisində Xınalıq kəndinə, Neft daşlarına həsr etdiyi silsilə əsərlər daha böyük maraq doğurdu.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yubiley ərəfəsində ölkə başçısı Maral Rəhmanzadəni Azərbaycanın yüksək mükafatı olan “Şöhrət” ordeni ilə təltif etmişdir. Rəssamın əməyinə verilən bu yüksək qiymət Azərbaycanın gözəl təbiətini, zəngin neft sənayesini, Azərbaycanın gözəl insanlarını nümayiş etdirən incəsənətimizə, təsviri sənətimizə ölkə başçısının verdiyi qiymət kimi səciyyəlidir.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalq yaradıcılığının ənənəvi növlərindən olan xalçaçılıq sənətinə xüsusi diqqət yetirir, bu sahədə çalışan ustad sənətkarların, xalçaçı rəssamların yaradıcılığını yüksək qiymətləndirirdi.

Ölkə prezidentinin xalq rəssamı Kamil Əliyevlə sıx əlaqələri olmuş, onunla dəfələrlə görüşmüş, söhbətlər etmişdir. Bəlkə də bu səbəbdən Kamil Əliyev Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bir neçə xalça-portretini mükəmməl şəkildə işləyə bilmişdir.

Öz ustalığı ilə Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənətini, o cümlədən xalça sənətini yüksəklərə qaldıran Azərbaycanın

xalq rəssamı Kamil Əliyevin yaradıcılığı xalq sənəti ilə ayrılmaz tellərlə bağlıdır və Azərbaycan dekorativ sənətində layiqli olaraq aparıcı yerlərdən birini tutur. Bu istedadlı ustad sənətkarın irsi çoxşaxəlidir və təkcə xalçalardan ibarət deyil. Rəssamın çoxsaylı işləri arasında incə zövqlə işlənmiş zərgərlik kompozisiyaları, fil sümüyündən və gümüşdən düzəldilmiş milli xəncərlər, gümüş qab-qacaq nümunələri vardır. Bundan başqa o, basma kəlağayların, medalların və döş nişanlarının da müəllifidir. Yaradıcılığının çoxşaxəliliyinə baxmayaraq, Kamil Əliyev həmişə xalça sənətinə üstünlük vermişdir ki, bu da həmin sahəni onun yaradıcılıq fəaliyyətinin aparıcı istiqamətinə çevirmişdir.

Bir rəssam olaraq Kamil Əliyev illər boyu Heydər Əliyevin xalça-portretini yaratmağa can atırdı. Heydər Əliyevi gənclik vaxtından tanıyan rəssam, dərindən hörmət etdiyi bu böyük şəxsiyyətin xalça üzərində obrazını yaratmaq istəyirdi.

1980-ci ildə rəssam Heydər Əliyevin xalça üzərində ilk portretini yaratdı. Portretdə rəssam obrazın canlı, uzunun, baxışlarının ifadəli alınmasına çalışmışdı. Kamil Əliyev müdrik rəhbərin, səriştəli siyasi xadimin surətini həyatı və təbii cizgilər vasitəsilə əks etdilərək psixoloji baxımdan kamil, bitkin bir obraz yarada bilmişdir.

Görkəmli insanın portretini yaratmağın məsuliyyət tələb etdiyini anlayan xalçaçı rəssam, Heydər Əliyevin səhra generalı formasında portretini yaratmaq, bununla da onun hələ cavan ikən aldığı general rütbəsini yada salmaq niyyətinə düşür. 1998-1999-cu illərdə K.Əliyev görkəmli siyasi xadim Heydər Əliyevin general formasında iki xalça - portreti variantını işləmişdir. 1999-cu ilin fevralında xalçaların prezentasiyası keçirildi və əsərlər Xalça Muzeyinə verildi.

Digər xalçada Heydər Əliyev artıq təntənəli general formasında əks olunmuşdur. Bu xalça “Gülüstan” sarayında nümayiş etdirildi. Prezentasiyada cənab İlham Əliyev də iştirak etmişdi. Bu unikal xalçanın yaradılmasında Kamil Əliyev öz istedadını və təcrübəsini maksimum səviyyədə sərf etmişdir. Dövlət başçısının portreti kompozisiyanın mərkəzində, gözəl tərtib olunmuş oval formalı xonçada yerləşdirilmişdir. Heydər Əliyevin üz cizgiləri tədricən tünd tonlara keçən açıq tonlu saplarla işlənib. Bu gözəl, əlvan xalçada rəssam uzun və mürəkkəb həyat yaşayan və respublikanın müstəqilliyini möhkəmləndirən müdrik ölkə rəhbərinin xarakterik cizgilərini verə bilmişdir. Kamil Əliyevin bu işində

fövqəladə erudisiyaya, yüksək mədəniyyətə malik ziyalı insan obrazı canlandırılmışdır.

Kamil Əliyevin yaratdığı növbəti portret ulu öndərin 80 illik yubileyi ərəfəsinə təsadüf edir. Heydər Əliyevin obrazı burada daha ciddi traktovkada verilib. Bu xalçada Prezidentin fiquru daha statik quruluşa malikdir. Xalçanın bədii tərtibatında rahatlıq və əmin-amanlıq hissi üstünlük təşkil edir. Bu, daha çox düz, dəqiq seçilmiş haşiyə zolaqlarında, düzbucaqlı medalyon-kətbədə və ara sahəni örtən “tirmə” kompozisiyasının ritmik təkrar olunan şaquli zolaqlarında öz əksini tapır.

Həmin xalça 2004-cü ildə tamamlanmışdır; əfsuslar olsun ki, Kamil Əliyev onu yubilyara təqdim edə bilmədi.

Hazırda Heydər Əliyevin portreti olan xalça Kamil Əliyevin ev muzeyində, onun şəxsi kolleksiyasında saxlanılır.

Geniş təfəkkürə, dərin zəkaya malik, Azərbaycan incəsənəti ilə yanaşı, dünya mədəniyyəti ilə də maraqlanan ulu öndər Heydər Əliyev ölkəmizə gələn xarici sənət ustalarına böyük diqqətlə yanaşar, onların yaradıcılığına maraq göstərirdi.

Fəslin əvvəlində Nikas Safronovun Bakıdakı sərgisindən danışılmışdı. Lakin bu tanınmış rus rəssamının

Azərbaycanla əlaqələri təkcə bununla bitmir. Müasir rus təsviri sənətinin görkəmli nümayəndəsi olan Nikas Safronovun yaradıcılığı rus milli sənət ənənələri ilə Avropa modernizminin sıx vəhdətini təşkil edir. Onun əsərlərində realist cizgilər simvolik çalarlarla tamamlanır, zaman və məkanın vəhdəti irreal bədii obrazlarda təzahür edir. N.Safronovun müasir dünya rəssamlıq sənətində özünəməxsus yer tutması da elə bununla əlaqədardır. O, gah Salvador Dali ənənələrindən bəhrələnir, gah da realist təsviri sənətin qanunayğunluqlarına novatorcasına əməl edir və hər iki halda uğur qazanır. N.Safronov portretçilik janrına yeni üslubi xüsusiyyətlər gətirmişdir. Görkəmli sənətçilər, dünya kino, musiqi və teatr ulduzları, nüfuzlu siyasət adamları rəssamın özünəməxsus tərzdə yaratdığı orjinal portretlərin real qəhrəmanlarıdır. N.Safronovun bu sıradan yaratdığı Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin, Zərifə xanım Əliyevanın portretləri xüsusi bədii dəyər kəsb edir.

Nikas Safronovun sərgisinin açılışında iştirak edən Respublika Prezidenti Heydər Əliyev rus sənət ustalarının, Rusiya rəngkarlığının Azərbaycan təsviri sənətinə göstərdiyi təsirinin böyük əhəmiyyətindən söz açdı. Rəssamlarımız onların təsiri altında Moskvada, Leninqradda rəssamlıq

institutlarında və akademiylərində təhsil almışlar. Buna görə də indi Azərbaycanda gözəl mühit, gözəl şərait mövcuddur və bu sənət anlaşılır, sevilir. Azərbaycanda rəngkarlığı, öz ustadlarımızın və digər ölkələrin sənətkarlarının əsərlərini yüksək qiymətləndirirlər. Bununla əlaqədar Heydər Əliyev Nikas Safronovun Azərbaycanda açılmış sərgisini xalqımızın estetik səviyyəsini daha da yüksəltmək, adamlarımızı Nikas Safronovun simasında təsviri sənətin yeni nümunələri ilə tanış etmək üçün çox yaxşı imkan sayırdı.

Həmin gün Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev məşhur Rusiya rəssamı Nikas Safronovu Prezident sarayında qəbul etdi. Rəssam dövlətimizin başçısına Naxçıvanda çəkdiyi “İlanlı dağ” əsərini təqdim etdi.

Prezident Heydər Əliyevin Nikas Safronovla növbəti görüşü bir ildən sonra, 1999-cu il iyunun 29-da baş verdi. Rusiyalı rəssam bu görüşə Azərbaycanın dilbər guşələri olan Gəncə və Lahıca səfərindən sonra gəlmişdi. Azərbaycanın onu rıqqətə gətirən zəngin və heyvətəmiz təbiəti haqqında parlaq təəssüratını bölüşən rəssam qeyd etdi ki, o, burada heç nə ilə müqayisə olunmaz nadir guşələr görmüşdür. Azərbaycanın təbiətində dünyanın bütün möcüzələrinin olduğunu söyləyən Nikas Safronov özünün bütün asudə

vaxtını burada keçirmək, adi bir qonaq yox, Azərbaycanın tamhüquqlu sakini olmaq istəyini bildirdikdə, Heydər Əliyev bunun mümkün olduğunu dedi.

Həmin görüşdə iştirak edən Rusiyanın Ulyanovsk vilayət icra hakimiyyətinin nümayəndəsi, Ulyanovsk vilayətindəki azərbaycanlıların “Nizami” cəmiyyətinin vitse-prezidenti Arif Babayev bildirdi ki, Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanın deyil, həm də dünyanın hər yerində yaşayan bütün azərbaycanlıların prezidentidir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Azərbaycan rəssamlıq məktəbinin layiqli təmsilçisi olan qadın rəssamların yaradıcılığına xüsusi önəm verirdi. Qadınların ailə-məişətlə bağlı olan vəzifələri ilə yanaşı, yaradıcılıqla məşğul olması, özü də yüksək peşəkar səviyyədə məşğul olması ulu öndəri qürrələndirir və ürəyini fəxarət hissi ilə doldururdu. Məhz bu səbəbdən Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev 1995-ci il fevralın 20-də Səttar Bəhlulzadə adına sərgi salonunda təşkil olunan Azərbaycanın rəssam qadınlarının sərgisinə böyük həvəslə gəldi və bir daha əmin oldu ki, qadınlarımız rəssamlıq sahəsində çox böyük nailiyyətlərə imza atmışlar.

Azərbaycan qadın rəssamlarının bu qədər rəngarəng, maraqlı, yüksək səviyyəli əsərləri olacağını 10-15 il öncə

təsəvvürünə belə gətirməyən Heydər Əliyev, Azərbaycanda qadınların rəssamlıq sahəsində – incəsənətin bu mühüm sahəsində yorulmadan fəaliyyət göstərmələrinə və gözəl əsərlər yaratmağa qabil olmalarına çox sevinirdi. O, belə hesab edirdi ki, bu əsərlər dünyanın bir çox yerində nümayiş etdirilə bilər və Azərbaycan incəsənətinə həmişə şöhrət gətirər.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan mədəniyyətinə, o cümlədən incəsənətə göstərdiyi böyük diqqət təkcə peşəkar rəssamlarla məhdudlaşmırdı. Ölkə başçısı yetişməkdə olan gənc nəslin formalaşmasına da qayğı ilə yanaşırdı. Buna sübut olaraq onun 1995-ci il dekabrın 30-da Səttar Bəhlulzadə adına sərgi salonunda doqquz yaşlı balaca rəssam Əli Cəfərin sərgisinin açılışında iştirakını qeyd etmək olar.

Rəssamlıqda ilk uğurlu addımlarını atan Əli Cəfər ilk fərdi sərgisini 1992-ci ildə keçirmişdir. Fitri istedadla malik Ə.Cəfərin əsərlərindəki dinamiklik və mütənasiblik, ən xırda detalların belə dəqiq verilməsi, ağ-qara rənglərin özünəməxsus harmoniyası üzvi şəkildə bir-birini tamamlayır. Onun tarixi-qəhrəmanlıq mövzularında yaratdığı “Fironlar” və “Babək” rəsmləri, çoxfiqurlu döyüş səhnələri ilə zəngin “Qvardiyaçılar döyüşdə” əsəri gənc

rəssamın tematikasının genişliyindən xəbər verir. 1995-ci ildə Səttar Bəhlulzadə adına rəsm qalereyasında keçirilən fərdi sərgisində Əli Cəfərin 100 işi nümayiş etdirilmişdi.

Doqquz yaşlı bir uşağın bu qədər rəsm əsərləri yaratmasını və artıq özünün fərdi sərgisini açmasını həyatımızda, mədəniyyətimizdə böyük hadisə kimi qiymətləndirən ölkə başçısı rəssamlıq sənətimizdə, rəssamlıq məktəbimizdə yeni bir cığırın açılmış olduğunu qeyd etdi.

Əlinin fitri istedadı və rəssamlığa olan böyük həvəsinin bu əsərlərin, rəsm nümunələrinin yaranmasına səbəb olduğunu bildirən Heydər Əliyev, uşağın özündə fitri istedadıdan əlavə həvəs, əzmkarlıq və öz istedadını inkişaf etdirmək gücünün olduğunu vurğuladı. Bu güç onun daxilindədir, istedadını hərəkətə gətirir və uşaq olmasına baxmayaraq, maraqlı rəsm nümunələri yaratmasına imkan verir.

Əli Cəfərin fərdi sərgisindən məmnun olan Heydər Əliyev gənc istedadın rəssamlıq potensialının, sənət potensialının daha da inkişaf etməsi üçün, bu rəssam uşağın gələcək inkişafı üçün Mədəniyyət Nazirliyinə, Rəssamlar İttifaqına və başqa müvafiq təşkilatlara lazımi şərait yaratmalarını tövsiyə etdi.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin tükənməz qayğısı və diqqəti əhalinin bütün təbəqələrini əhatə edirdi. Yaradıcı potensiala malik əlillər də bu diqqətdən və qayğıdan kənarda qalmamışlar.

1997-ci il noyabrın 6-da Tofiq İsmayilov adına Uşaq yaradıcılığı sarayının rəngkarlıq və tətbiqi sənət sərgisi salonunda əlillərin III Respublika yaradıcılıq sərgi-müsabiqəsi açıldı.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi əlillərin yaradıcılıq nümunələrinin təbliği ilə məşğul olur, vaxtaşırı sərgilər keçirir. Əlillərin 1997-ci ilin noyabrında keçirilmiş III Respublika yaradıcılıq sərgi-müsabiqəsi də nazirliyin təşkil etdiyi belə tədbirlərdən idi. Sərgidə 400 nəfərdən çox əlilin 1400-dək işi nümayiş etdirilmişdir. Ekspонатlar arasında sənət aləmində ilk addımlarını atan uşaqların, həmçinin yaşlı nəslin nümayəndələrinin əl işləri mühüm yer tuturdu. Bunlar əsas etibarilə rəngkarlıq əsərlərindən, metal və ağac üzərində işləmələrdən, xalqımızın qədim sənət növləri olan toxuculuq, xalçaçılıq, bədii tikmə, dulusçuluq məmulatlarından ibarət idi.

Sərginin açılışında iştirak edən Respublika Prezidenti Heydər Əliyev burada nümayiş etdirilən eksponatlardan

çox təsirləndi. Bədii nümunələrin yüksək estetik keyfiyyəti onları yaradan insanların fitri istedadından, incəsənətə olan həvəsindən, onların fədakarlığından, çalışqanlığından xəbər verir. Sərgini seyr edən ölkə başçısı belə bir qənaətə gəldi ki, bu insanlar böyük istedadla və böyük imkanlara malikdir. Əgər nəzərə alsaq ki, bu əsərlərin müəllifləri bu və ya başqa cəhətdən fiziki çətinlik keçirirlər, fiziki çatışmazlığa məruz qalıblar, onda bu əsərlərin nə qədər qiymətli və bu insanların nə qədər böyük hörmətə layiq olduğu daha da aşkar olar.

Əlillərin III Respublika yaradıcılıq sərgi-müsabiqəsi göstərdi ki, Azərbaycanda əlillərə, fiziki cəhətdən çatışmazlığı olan insanlara, xüsusən yaradıcı insanlara həqiqətən böyük qayğı göstərilir. Respublika Prezidenti Heydər Əliyev əlillərin ehtiyaclarının təmin edilməsini qeyd etdi və əminliklə bildirdi ki, bundan sonra da birinci növbədə vətənin, torpağın müdafiəsində şikəst, əlil olmuş insanlara və onlarla bərabər fiziki cəhətdən çatışmazlığı olan insanların hamısına qayğı və diqqət ilbəl artırılacaq. Bu, gələcəkdə dövlət proqramlarında daha da mühüm yer tutacaq.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin xalqına məhəbbəti təkcə əlil və şikəst insanlara

qayğı və hamiliyi ilə tükənmirdi. Ağır müharibə dövrü yaşamış vətənimizin bir milyonadək qədər qaçqın və köçkün düşmüş əhalisi, xüsusən də uşaqlar, hər zaman ölkə başçısının diqqət mərkəzində olmuşlar. Azərbaycan xalqının evdən-eşikdən didərgin düşmüş övladlarının istedadı, düşdüüyü çətin vəziyyətə baxmayaraq, itməmiş, sönməmiş, əksinə, dövlətimizin qayğısı sayəsində bir qədər də inkişaf etmişdir. Ölkəmizdə mütəmadi olaraq keçirilən uşaq sərgiləri bunun bariz sübutudur. Həmin sərgilərdən seçilmiş ən gözəl əsərlər vaxtaşırı xarici ölkələrdə də nümayiş etdirilir.

Norvecin paytaxtı Oslodakı Beynəlxalq uşaq incəsənət muzeyində dünyanın bütün ölkələrindən göndərilən uşaq rəsmləri, yaradıcılıq işləri, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri nümayiş etdirilir. Bu nadir muzeyin ekspozisiyasına azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün uşaqların da əl işləri daxil edilmişdir. Sərgi Norvec hökumətinin, Norvec Qaçqınlara Yardım Şurasının və Azərbaycan neftinin birgə işlənməsi layihələrində yaxından iştirak edən “Statoyl” şirkətinin xətti ilə təşkil edilmişdir. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev vətən övladlarına orada da, uzaq Norvec torpağında da dəstək oldu.

Norvecdə səfərdə olan ölkə başçısı Heydər Əliyev 1996-cı il aprelin 24-də Oslodakı Beynəlxalq uşaq incəsənət muzeyinə gəldi və muzeydəki əsərləri, o cümlədən azərbaycanlı qaçqın uşaqların əl işləri ilə böyük maraqla tanış oldu. Muzeyin üstün xüsusiyyətlərini qeyd edən Azərbaycan Prezidenti bildirdi ki, muzey uşaqlara – insanların, cəmiyyətin gələcəyinə, uşaqların öz istedadlarını ifadə edib yaratdıqları rəsmlərin nümayiş etdirilməsinə həsr olunubdur. Heydər Əliyev muzeydə Azərbaycan uşaqlarının rəsmlərinin, əl işlərinin nümayiş etdirilməsini bu muzeyin və Norvecin Azərbaycana olan dostluq münasibətlərinin təzahürü kimi çox yüksək qiymətləndirdi. O, heyranlıqla bildirdi ki, bu muzeydə məhz Azərbaycanda yerlərindən-yurdlarından didərgin düşmüş, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində çox əzab-əziyyət çəkmiş qaçqın uşaqların rəsmləri nümayiş etdirilməsi əlamətdar haldır və azərbaycanlıların hisslərinin çox incə yerlərinə toxunur.

* * *

Ulu öndər Heydər Əliyevin ölkəyə başçılıq etdiyi dövrdə milli mədəniyyətimizin, o cümlədən incəsənətimizin inkişafında keyfiyyət etibarilə yeni bir mərhələ açılmışdır.

Həmin dövrdən bu yana incəsənətimiz misilsiz nailiyyətlər qazanmış, yüksək kamillik mərhələsinə qədəm qoymuş və dünya incəsənətinə inteqrasiya edərək, onun qabaqcıl dəstələrindən birinə çevrilmişdir. Bu işə təkan verən ulu öndərimiz Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti olub. Dövlətimizin memarı sayılan Heydər Əliyev respublikaya başçılıq etdiyi dövrdə incəsənətimizin inkişafına diqqət yetirir, incəsənət xadimlərinə qayğı göstərir, gənc istedadlara hamilik edirdi. Bütün bunlar yüksək mənəviyyatın, mədəniyyətin əlamətidir.

Heydər Əliyevin imza atdığı neft kontraktlarının bəhrəsini indi hər bir azərbaycanlı hiss edir. Neft sənayemizin müasir dövrdəki sıçrayışlı inkişafı ölkəmizin çiçəklənməsinə, insanların maddi rifahının yüksəlməsinə, mədəniyyətimizin inkişafına, incəsənət sahəsində yeni-yeni nailiyyətlərin əldə olunmasına gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycan incəsənəti milli-mənəvi dəyərlər sisteminin ayrılmaz qolu, ölkəmizin zəngin varidatı və sərvətidir. Bu sərvəti qoruyub saxlamaq, onu təbliğ etmək və dünya mədəniyyəti inciləri sırasına daxil etmək yolunda respublikanın dövlət rəhbərliyi tərəfindən genişmiqyaslı iş aparılır. Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı olan möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev

mədəniyyət və incəsənət məsələlərinə böyük diqqət yetirir. Onun qayğısı nəticəsində mədəniyyətimizə, xalqımızın milli-mənəvi sərvətlərinin qorunmasına, xüsusilə şəhərlərimizin zahiri görkəmini gözəlləşdirən memarlıq abidələrinin bərpasına, teatr və konsert salonlarının, muzey binalarının təmirinə xüsusi diqqət yetirilir.

Ölkəmizdəki abidələrin qorunması istiqamətində görülən işlər, incəsənətimizin geniş vüsət alması, heç şübhəsiz ki, mədəniyyətimizin və incəsənətimizin qayğıkeş hamisi, mədəniyyətin daima çiçəklənməsi və təbliğ olunması üçün çalışan Heydər Əliyev Fondunun və Azərbaycan Mədəniyyəti Dostları Fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı, Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevanın adı ilə bağlıdır. Onun rəhbərliyi altında aparılan işin nəticəsidir ki, mədəniyyətimiz və incəsənətimiz xaricdə təmsil olunur, dünyanın bir çox yerlərindən gələn xarici qonaqlar milli-mənəvi sərvətimiz olan mədəniyyət və incəsənət abidələrimizə heyranlıqla dəyər verir.

***Fəxr edirik ki, bizim böyük bəstəkarlarımız,
musiqiçilərimiz, müğənnilərimiz, mədəniyyət
xadimlərimiz var. Məhz onların yaradıcılığı
əslər boyu Azərbaycan xalqını ruhlandırmış
və onu yeni nailiyyətlər, yeni hünərlər
səviyyəsinə qaldırmışdır.***

Heydər Əliyev

VI FƏSİL

MUSIQİ ALƏMİNDƏN DÜNYAYA BAXIŞ

Dünya tarixi vətəninini, xalqını bütün qəlbi ilə sevən, həyatının mənasını yalnız vətəninə, xalqına xidmət etməkdə görən, xalqının liderinə çevrilən, bütün amalı ilə xalqının qəlbində və vətəninin tarixində əbədi heykəlini yaratmağa nail ola bilən şəxsiyyətlərin şahidi olmuşdur. Bu mənada Azərbaycan xalqının da taleyinə belə bir xoşbəxtlik nəsib olmuşdur ki, Tanrı ona Heydər Əliyev kimi millətini sevən, bütün ömrünü xalqına və vətəninə həsr edən dahi dövlət xadimi, yaradıcı bir şəxsiyyət, milli lider bəxş etmişdir. Haqlı olaraq müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı sayılan ümummilli lider Heydər Əliyev özünün bütün həyat və ictimai-siyasi fəaliyyətini Azərbaycanın inkişafına, xalqımızın rifahına,

respublikamızın müstəqil, sivil dövlət kimi beynəlxalq aləmə inteqrasiyasına, Azərbaycanın müasir dünyada mədəni bir xalq kimi öz yerini tutmasına həsr etmişdir. Hər bir problemin daxilinə varmaq, onu dərinlən bilmək, duymaq, təhlil edib ümumiləşdirmək bacarığı Heydər Əliyevin parlaq şəxsiyyətinə xas olan və onu zəngin erudisiyaya malik bir insan kimi səciyyələndirən xüsusiyyətlər idi. Bu mənada ulu öndərin həyatı və ictimai-siyasi fəaliyyəti əsl tərbiyə məktəbidir.

* * *

Görkəmli dövlət xadimi, uzaqgörən siyasətçi, müdrik insan olan Heydər Əliyevin xalqı və vətəni qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri də milli mədəniyyətə, xüsusilə musiqi mədəniyyətinə dəstək olmaqdan, onu inkişaf və təbliğ etməkdən və gələcək nəsillərə çatdırmaqdan ibarət olmuşdur. Onun parlaq siyasi zəkası, müdrikliyi sayəsində musiqi mədəniyyətimiz yeni minilliyə iri addımlarla qədəm qoyaraq yeni zirvələr fəth etmişdir. Ulu öndərin zəngin musiqi irsimizə, klassiklərimizə, həmçinin müasir musiqi xadimlərinə xüsusi qayğısı sayəsində musiqi sənətimiz hazırda yeni mədəni inkişaf dövrünü yaşayır. Ulu öndər deyirdi: «Bəstəkarın ustalığı, onun yüksək professionalizmi

ondan ibarət olmalıdır ki, Azərbaycan xalq musiqisi, milli melodiyalar, Azərbaycan folkloru əsasında toplanmış sərvətlərdən istifadə edərək bütün janrlarda fundamental əsərlər yaratsın».⁶⁵ Musiqi sənətimizin inkişafı tarixində Heydər Əliyev dövrü bütövlükdə yüksəliş və tərəqqi dövrüdür desək, səhv etmərik. Azərbaycana rəhbərlik etdiyi böyük bir tarixi dövrdə Heydər Əliyev Azərbaycan milli musiqi mədəniyyətinin dünənini, bugününü, gələcəyini, inkişaf imkanlarını ümummədəni kontekstdə qiymətləndirmişdir ki, bu da onun həyata keçirdiyi dövlət mədəniyyət siyasətinin əsas prinsipləri ilə bağlı idi.⁶⁶ Bu mədəni siyasəti respublikanın rəhbəri vəzifəsinə gəldiyi ilk günlərdən, yəni 1969-cu ildən həyata keçirən ulu öndər keçmiş SSRİ-nin bütün respublikalarında ən möhtəşəm opera və konsert salonlarında Azərbaycanın görkəmli bəstəkarlarının səhnə əsərlərinin tamaşaya qoyulmasına, simfonik və kamera musiqisinin uğurla səsləndirilməsinə bilavasitə nəzarət edir və dəstək olurdu. O, musiqimizin milli-mədəni hüdudlarının daim genişlənməsi, Azərbaycan musiqisinin dünya miqyasında təbliği məsələlərinə ciddi önəm verirdi. Ulu öndər Azərbaycan musiqisinin

⁶⁵ Heydər Əliyev. Bəstəkarın yüksək borcu və vəzifələri. Azərənşr, Bakı, 1979, s. 8

⁶⁶ Köçərli İ. Musiqi dolu sətirlər. Bakı, Səda, 2010, s. 4

bütövlükdə dünya musiqi mədəniyyətinin bir hissəsi, müasir dövrdə isə layiqli bir təmsilçisi, üzvü olması reallığının qəbul edilməsi uğrunda ideoloji, ictimai-sosial müstəvidə ardıcıl mədəni siyasət həyata keçirirdi. Heydər Əliyevə qədər Azərbaycanın musiqi xadimlərinin nailiyyətləri yalnız onların öz yaradıcılıqları, fəaliyyətləri, imkanları hesabına əldə edilirdi. O, hakimiyyətə gəldikdən sonra uzaqgörənliyi, millətini sonsuz məhəbbəti sayəsində Azərbaycan musiqisi yalnız keçmiş SSRİ məkanında deyil, həm də bütün dünyada layiq olduğu səviyyədə tanındı və qəbul edildi. Milli dəyərlərimizin gələcək inkişafına geniş perspektivlər, yaradıcı şəxsiyyətlər və istedadlı gənclər üçün geniş üfüqlər açıldı. Milli musiqimizin tərəqqi yollarının genişlənməsi kimi tarixi və mədəni missiyanı məhz Heydər Əliyev bir mədəniyyət hamisi, vətəninə və millətini sonsuz məhəbbətlə sevən böyük bir vətəndaş kimi həyata keçirdi. Hər bir sahədə yeniliklərin, islahatların aparılmasına böyük önəm verən ümummilli lider musiqiyə, sənətə qayğını ilk növbədə yeni mədəniyyət evlərinin, mədəniyyət saraylarının, konsert salonlarının tikilməsində, opera və balet sənətinin inkişafına xidmət edən təhsil, mədəniyyət binalarının tikilib istifadəyə verilməsində görürdü. Bunun nəticəsində tezliklə bütün respublika böyük bir tikinti

meydanına çevirdi, respublikamızda çoxlu sayda musiqi və mədəniyyət ocaqları meydana gəldi. Bu sırada hazırda ulu öndərin adını daşıyan Heydər Əliyev Sarayı, Ş.Məmmədova adına Opera Studiyası, Bakı Xoreoqrafiya Məktəbi, Dövlət Mahnı Teatrı, Yaşıl Teatr, bölgələrdə yaranan yeni mədəniyyət evləri, yeni uşaq musiqi və incəsənət məktəbləri, musiqi texnikumları, Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının rekonstruksiyası və həyata keçirilən onlarla bu cür layihələr Heydər Əliyevin musiqi mədəniyyətinin inkişafı sahəsində qayğısının ilkin təzahürü idi.

Onun söyi və dəstəyi ilə neçə-neçə bəstəkarımız SSRİ xalq artisti adına layiq görüldü, SSRİ-nin ən yüksək orden və medalları ilə təltif olundular. Zəmanəmizin üç dahi bəstəkarı – Qara Qarayev, Niyazi, Fikrət Əmirov ən mötəbər fəxri adlardan birinə - Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görüldülər. Təbii ki, bu fəxri adların verilməsi böyük şəxsiyyət, milli və professional musiqimizin hamisi Heydər Əliyevin təqdimatı və keçmiş dövlət rəhbərlərinin şəxsən ona olan ehtiram və hörməti əsasında mümkün olmuşdur.

“Görkəmli şəxsiyyətlər xalqımızın zəkasını, elmini, mədəniyyətini, mənəviyyatını dünyaya nümayiş etdirirlər” -

deyən ulu öndər öz çıxışlarında sənət və sənətkarlara çox böyük önəm verir, ictimai həyatımızda onların təntənəli yubiley tədbirlərinin keçirilməsinə xüsusi diqqət ayırırdı. Məhz bu səbəbdən 1978-ci ildə Qara Qarayevin 60 illiyinin qeyd edilməsi haqqında qərar verən Heydər Əliyev bu yubileyin geniş ümumxalq mədəniyyəti bayramı kimi yüksək səviyyədə keçirilməsinə nail oldu. Bu hadisə həm respublikada, ayrı-ayrı bölgələrdəki müxtəlif musiqi ocaqlarında, həm də digər respublika və şəhərlərdə, o cümlədən Moskvanın ən mötəbər mədəniyyət mərkəzlərində - Kremlə, Moskva Dövlət Konservatoriyasında, Böyük Teatrda Qara Qarayevin əsərlərindən ibarət konsert və tamaşaların təqdimatı ilə qeyd olundu. Qeyd etmək lazımdır ki, ulu öndərin dəstəyi ilə həyata keçirilən bu tədbirlər həm Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin, həm də milli ifaçılıq sənətinin inkişaf səviyyəsini, əldə etdiyi nailiyyətləri əyani şəkildə nümayiş etdirdi. Yubileylə bağlı tədbirdə Qara Qarayev Heydər Əliyevin mədəniyyət və incəsənətin inkişafı uğrunda xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək qeyd etdi ki, “Biz hamımız son illərdə respublikamızın həyatında necə böyük dəyişikliklər baş verdiyini, Heydər Əliyevin daim qayğısı sayəsində xalqımızın mənəvi və yaradıcılıq

qüvvələrinin necə coşub-daşdığını yaxşı başa düşür və aydın görürük.”

Belə tədbirlərin mədəni həyatımızda, gənclərin mənəvi – estetik tərbiyəsində, varisliyə, ənənələrə sadıqlıq işində böyük rol oynadığını vurğulayan ümummilli lider onların keçirilməsində məqsədin bir tərəfdən sənət adamlarının xalq, ölkə, dünya qarşısında xidmətlərini nümayiş etdirmək, digər tərəfdən isə müasir nəslin sənət adamlarına bəslədiyi hörmət və ehtiramın ifadə edilməsi olduğunu açıqlayırdı. Onun dəstəyi və himayəsi ilə keçirilən yubiley tədbirlərindən Ü.Hacıbəyovun, M.Maqomayevin, müasir bəstəkarlardan A.Əlizadənin, P.Bülbüloğnunun əsl sənət bayramına çevrilən yubileylərini qeyd etmək lazımdır. Bu tədbirlərdə ulu öndər şəxsən özü iştirak etmiş, sənətkarlar haqqında dəyərli sözlər söyləmiş, bəzən isə əsl musiqi tənqidçisi kimi mühüm problemlərə toxunaraq, ümumiləşdirmələr etmişdir. Məsələn, onun dahi bəstəkarımız Ü.Hacıbəyovun 110 illiyində etdiyi çıxışda bəstəkarın yalnız musiqi fəaliyyəti deyil, həmçinin ictimai, siyasi, pedaqoji və elmi fəaliyyəti də işıqlandırılmış, hərtərəfli portreti yaradılmışdır. Bəstəkarın əsərlərinə yüksək qiymət verən Heydər Əliyev bu əsərlərin çox böyük tərbiyəvi və ictimai əhəmiyyətə malik olduğunu

göstərmişdir. O, haqlı olaraq qeyd edir ki, Üzeyir bəy öz əsərlərini yazarkən yalnız insanların zövq almasını deyil, hər dövr üçün müasir olan, insanları ətəldən, nadanlıqdan, inkişafa mane olan zərərli adətlərdən, qadın hüquqsuzluğundan azad etmək kimi daha ali məqsədlər güdür. Hər dəfə Üzeyir bəyin əsərlərinə tamaşa etdikdən sonra böyük həvəslə bu əsər haqqında əsl musiqi tənqidçisi kimi söz deyən Heydər Əliyev sual edirdi ki, “Üzeyir Hacıbəyovun hansı əsəri şah əsər deyildir? Onun hər bir əsərinin özünəməxsus yeri, məzmunu və mənası vardır”. Ulu öndər bəstəkarın fəaliyyətinin zamandan, ictimai-siyasi sistemdən asılı olmayaraq vətən, dövlət, millət üçün hər zaman bir nümunə olduğunu vurğulayaraq qeyd etmişdir ki, “Üzeyir bəyin yazdığı hər bir əsər, hər bir not vərəqi, onun ictimai-siyasi fəaliyyəti əvvəldən axıra qədər bizim üçün qiymətliyədir. Çünki bunlar hamısı Azərbaycan xalqının dirçəlməsinə, mədəniyyətinin inkişaf etməsinə, xalqımızın özünü tanımasına xidmət etmişdir. Bu xidmətlər heç vaxt unudula bilməz. Bu xidmətlər əvəzsizdir”. Təsədüfi deyil ki, ulu öndərin tövsiyəsi ilə Ü.Hacıbəyovun doğum günü, yəni 18 sentyabr hər il böyük təntənə ilə milli musiqi bayramı kimi qeyd olunur. 1999-cu ildə Heydər Əliyevin böyük dəstəyi ilə təşkil olunan “Musiqinin böyük İpək

yolu” başlığı altında Birinci Bakı klassik musiqi Festivalinin 18 sentyabra təsadüf etməsi də səbəbsiz deyildi. Bu bayram yenə də məhz Heydər Əliyevin səyi ilə respublikada artıq ənənəyə çevrilmiş “Üzeyir gününə” təsadüf etmişdi. Gecədə çıxış edən Heydər Əliyev XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan milli musiqisinin dünya professional musiqi sənəti ilə qovuşması yolunda misilsiz xidmət göstərmiş dahi Azərbaycan bəstəkarının uzaqgörənliyini, onun sənət aləmində seçdiyi yolun doğruluğunu əsrin sonunda bir daha sübut edən bu tədbiri Üzeyir dühasının təntənəsi kimi qeyd etdi.

Böyük bəstəkarlarımız Tofiq Quliyevin, Arif Məlikovun və bir çox başqalarının yubileylərinin təşkil edilməsi və bu tədbirlərdə onun şəxsən iştirak etməsi ümummilli liderin sənət adamlarına daimi qayğı və diqqətinin əyani sübutudur. Zəmanəmizin görkəmli bəstəkarı A.Məlikovun yubileyi münasibətilə keçirilən tədbirdə Heydər Əliyev əsl musiqişünas kimi bəstəkarın yaradıcılığına xas olan cəhətlərdən danışdı, həm də milli bəstəkarlıq məktəbinin tarixi təşəkkül yoluna bir mütəxəssis kimi ekskurs etdi. Onun bu çıxışı bir daha Heydər Əliyevin fenomenal yaddaşa, erudisiyaya, hər bir

sahədə öz sözünü demək qabiliyyətinə malik olmaq bacarığından və çoxşaxəli maraq dairəsindən xəbər verir.

Tofiq Quliyevi mahnı sənətimizin ağsaqqalı adlandıran Heydər Əliyev bəstəkarın sənətinə hər zaman çox yüksək qiymət vermiş, bədii-estetik təsir gücünə, tez qavranılmasına görə ən çox sevilən janr olan mahnı janrında bəstəkarın yüz il də keçsə, yadda qalacaq təkrarsız nümunələr yaratdığını vurğulamışdır: “Hamımız bu dünyadan gedəcəyik. Ancaq Tofiq Quliyevin mahnıları, musiqisi daim yaşayacaqdır”. “Mən şeirə də, mahnıya da çox hissiyyətli adamam” - deyən Heydər Əliyev dövlət rəhbəri kimi fəaliyyətə başladığı ilk dövrlərdən mahnı janrına insanların qəlbinə tez yol tapan bir janr kimi daha böyük məsuliyyət və qayğı ilə yanaşmağı tövsiyə etmişdir. Onun mahnı haqqında söylədiyi fikir və mülahizələr çox maraqlıdır. “Dinləyicilərin xoşuna gələn yaxşı mahnı az deyildir. Lakin bununla birlikdə elə mahnılar da vardır ki, nə musiqisi yadda qalır, nə də sözləri. Mahnı musiqidə ən kütləvi janrdır. Buna görə də ona daim ciddi fikir verilməlidir. Bütün mahnılar yaxşı olmalıdır, xalqın qəlbinə və şüuruna yol tapmalıdır.” Məhz bu xüsusiyyətləri T.Quliyev yaradıcılığında tapan Heydər Əliyev bəstəkarın yaradıcılığının yeni mahnı yazanlara hər zaman nümunə

olduğunu qeyd edərək, onun bütün əsərlərini yüksək qiymətləndirir, lakin “Sənə də qalmaz” mahnısını yaradıcılığının zirvəsi hesab edir.

Doğrudan da, mahnı yaradıcılığı haqqında dahi rəhbərimizin dediyi həmin ibrətamiz fikirlər musiqi həyatımızın ən çətin və aktual problemlərinə istiqamətlənmişdir və çox öncədən deyilmiş bu fikirlər bugünlə tam şəkildə səsləşir. Bu gün mahnı janrı sahəsində baş verən böhranları sanki öncədən görən Heydər Əliyev bu haqda öz tövsiyələrini vermiş, Bəstəkarlar İttifaqı qarşısında ciddi tələblər qoymuşdu. Heydər Əliyev Bəstəkarlar İttifaqının növbəti qurultayındakı çıxışında gənc bəstəkarlara daha artıq diqqət yetirməyi, onların püxtələşməsinə, kamilləşməsinə kömək etməyi, səhv və qüsurlarını vaxtında göstərməyi məsləhət görürdü. Onun bu barədə çox dəyərli bir fikri bu gün də aktualdır: «Bəzən ayrı-ayrı gənclər nə isə fəvqəltəbii bir şey axtarmağa başlayır və elə dolaşır qalırlar ki, müəllifin öz əsərində nə ifadə etmək istədiyini başa düşmək çətin olur. Gənclərin tərbiyəsində İttifaqın rolu xüsusilə böyükdür. Lakin təcrübəli bəstəkarlarımız, ustad sənətkarlarımız da bu işdə az rol oynamamalıdırlar». Buna görə də, digər janrlara nisbətən mahnı haqqında televiziya ekranlarında və radio

dalğalarında son illərdə daha çox söhbətlər aparılır, diskussiyalar keçirilir...

Ulu öndər xalq musiqisinin görkəmli nümayəndələrindən öz qayğı və diqqətini heç zaman əsirgəmirdi. Bu sırada xalq artisti, qədim xalq mahnılarına yeni nəfəs verən Qədir Rüstəmovun 50 illiyi, milli irsimizin zəngin ənənələrini qoruyub yaşadan gözəl xanəndəmiz Tükəzban İsmayılovanın 75 illiyi, öz sənəti ilə opera ifaçılığında yeni bir səhifə açan Gülxar Həsənovanın 80 illiyi, milli muğamlarımızın klassik ənənələrinin qorunub saxlanılması və inkişaf etdirilməsində əvəzsiz rolu olan, yaratdığı yeni mahnı və təsniflərilə milli musiqimizə yeni rəng qatan Əlibaba Məmmədovun 70 illiyi, muğam və xalq mahnılarımızın mahir ifaçısı, həm opera səhnəsində, həm də dünyanın müxtəlif konsert salonlarında milli musiqimizi çox böyük uğurla təbliğ edən Cənəli Əkbərovun 60 illiyi mümasibəti ilə onun sənətkarlara göstərdiyi diqqət və dəstək bu böyük şəxsiyyətin əsl sənətə, yaradıcı insanlara verdiyi qiymətin təzahürü idi. “İncəsənətə, mədəniyyətə hörmət, qayğı hər bir siyasi rəhbərin borcudur. Mən sənət haqqında, sənətkar haqqında bir qərar qəbul edəndə fikirləşirəm ki, bu qərar xalqın mədəni inkişafına nə dərəcədə təsir göstərə bilər. Mədəniyyətin tərəqqisinə təsiri

necə olar. İstərdim ki, xalqın mədəni tərəqqisi yüksək olsun, mədəniyyəti inkişaf etsin. Mən incəsənətin müxtəlif sahələrində çalışan mədəniyyət xadimlərini öz işlərinə görə qiymətləndirməyi üstün tuturam. Sənət adamlarına yaratdıqları heykələ, memarlıq abidəsinə, bəstələdiyi musiqiyə, oynadıqları rollardakı ifa tərzinə görə qiymət vermək lazımdır”- deyən ümummilli liderin təşəbbüsü ilə Aşıq Ələsgərin, C.Qaryağdıoğlunun, Bülbülün, X.Şuşinskinin və başqalarının təntənəli yubiley tədbirlərinin keçirilməsi, görkəmli xanəndə və ifaçılara dövlət orden və medalların təqdim edilməsi, fəxri adlar, fərdi təqaüdlər verilməsi də dövlət başçısının sənət adamlarına göstərdiyi qayğının sübutudur.

Elə onu qeyd etmək kifayətdir ki, müstəqilliyimizin ilk illərində bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar yaranmış sosial problemləri dövlət səviyyəsində müvəffəqiyyətlə həll edən möhtərəm Heydər Əliyev cənabları yaradıcı ziyalıların, xüsusi xidmətləri olan bəstəkar və musiqişünasların əməyini yüksək qiymətləndirmişdir. Onun Prezident təqaüdü təsis etməsini incəsənətimizin inkişafı yolunda tarixi addım kimi dəyərləndirmək olar. Bu yüksək təqaüdlə təltif olunanlar sırasında Tofiq Quliyevin, Cövdət Hacıyevin, Süleyman Ələsgərovun, Hacı Xanməmmədovun, Şəfiqə Axundovanın,

Hökumə Nəcəfovanın, Arif Məlikovun, Vasif Adıgözəlovun, Xəyyam Mirzəzadənin, Azər Rzayevin, Ramiz Mustafayevin, Tofiq Bakıxanovun, Aqşin Əlizadənin, Ramiz Mirişlinin, Musa Mirzəyevin, Nəriman Məmmədovun, Elza İbrahimovanın, Oqtay Kazımovun, musiqişünas Elmira Abbasovanın adlarını çəkə bilərik. İqtisadi cəhətdən çətin bir dövrdə dövlət başçısının təsis etdiyi təqaüd yüzrlə yaradıcı şəxsiyyətə, həmçinin bəstəkarlara, musiqişünaslara dövlət tərəfindən göstərilən çox yüksək maddi və mənəvi qayğıkeşlik, dəstək kimi qiymətləndirildi və dərin minnətdarlıq hissi ilə qarşılandı.

Onu da qeyd edək ki, görkəmli sənət adamlarının xatirələrinin əbədiləşdirilməsi üçün ev muzeylərinin yaradılması, respublikamızın iri şəhərlərində onların adının küçə, məktəb, mədəniyyət ocaqları, musiqi kollektivlərinə verilməsi də məhz bu dahi şəxsiyyətin adı ilə bağlıdır. Məsələn, 1970-80-ci illərdə Ü.Hacıbəyovun, Bülbülün, Niyazinin ev muzeylərinin yaradılması ilə Heydər Əliyev Azərbaycanın böyük sənətkarlarına, xalqın böyük musiqi xadimlərinə müqəddəs musiqi məbədi yaratmış oldu. Bu, ümummili liderin öz böyük mədəniyyətinə və tarixi şəxsiyyətlərinə münasibətdə əsl vətəndaş sevgisinin bariz nümunəsinə çevrildi. Hər bir muzeyin açılışında şəxsən

iştirak edən ulu öndər öz maraqlı nitqi ilə bu sənətkarların elmi-mədəni irsini daha da zənginləşdirirdi. Burada o, əsl musiqişünas kimi bu sənətkarların yaradıcılığına qiymət verərək, onların müfəssəl portertini yaratmağa və onların Azərbaycan musiqi mədəniyyətində oynadıqları rolu açıqlamağa nail olurdu. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu görkəmli musiqi xadimlərinin ev muzeyləri onların irsinin yaşamasında, təbliğində, qorunmasında, gələcək nəsillərə çatdırılmasında, öyrədilməsində böyük rol oynamış və oynamaqdadır.

Xalqımızın mənəvi dünyasının zənginləşməsində, milli musiqimizin bütün dünyada uğurla təbliğ olunmasında böyük xidmətləri olan sənətkarları da dövlət başçımız diqqətdən kənarda qoymamış, onları müstəqil Azərbaycanın yeni təsis edilmiş “Şöhrət ordeni” ilə təltif etmişdir. Bu sırada müğənnilərdən Fidan Qasimovanın, Sara Qədimovanın, Zeynəb Xanlarovanın adlarını qeyd etmək lazımdır. Onun Azərbaycan bəstəkarlarının və musiqişünaslarının əməyini təqdir etməsi, onların yaradıcılığını yüksək fəxri adlar və mükafatlarla dəyərləndirməsi bilavasitə musiqiçilərin ali qurumu olan Bəstəkarlar İttifaqının fəaliyyətinə verdiyi qiymətin bariz təzahürüdür. Elə 1995-2003-cü illər ərzində Prezident

Heydər Əliyevin fərmanı ilə görkəmli bəstəkarlarımız Tofiq Quliyev, Arif Məlikov, Müslüm Maqomayev ən yüksək mükafat – «İstiqlal» ordeni ilə, Azərbaycan Respublikasının xalq artistləri Cövdət Hacıyev, Süleyman Ələsgərov, Hacı Xanməmmədov, Vasif Adıgözəlov, Xəyyam Mirzəzadə, Azər Rzayev, Ramiz Mustafayev, Tofiq Bakıxanov, Aqşin Əlizadə, Musa Mirzəyev, Ramiz Mirişli isə «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşlar. Şəfiqə Axundova, Oqtay Zülfüqarov, Emin Sabitoğlu Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, Siyavuş Kərimi və Həsənağa Qurbanov isə əməkdar incəsənət xadimi kimi fəxri adlara layiq görülmüşlər. Bu faktlar bir daha sübut edir ki, Heydər Əliyev respublikamıza 30 ildən artıq rəhbərliyi dövründə bəstəkarlarımızın yaradıcılıq fəaliyyəti ilə daim maraqlanmış, onların uğurlarına və nailiyyətlərinə yüksək qiymət vermişdir. Əlbəttə, bütün bunlar Heydər Əliyevin qayğıkeşliyinin və Azərbaycan musiqisini qəlbən sevdiyinin bariz nəticəsidir. Təbii ki, bu təltiflər, bu mükafatlar bəstəkarlarımızın yaradıcılığı üçün ilham mənbəyi olaraq onları yeni - yeni yaradıcılıq uğurlarına səsləyir.

Musiqiyə insanlar arasında ünsiyyət, körpü yaradan ən mühüm vasitə kimi baxan ümummilli lider Azərbaycanda müxtəlif dövlətlərin mədəniyyət günlərinin

keçirilməsinə, o cümlədən, başqa respublikalarda Azərbaycan günlərinin keçirilməsinə, musiqi xadimlərimizin başqa ölkələrdə çıxışlarına böyük önəm verirdi. Vaxtının məhdud olmasına baxmayaraq, o, bu tədbirlərin hamısında iştirak etməyə çalışır, incəsənət ustalarının çıxışlarına böyük maraqla qulaq asır, hər dəfə konsert qurtardıqdan sonra səhnə arxasında musiqi xadimləri ilə görüşüb onlara minnətdarlığını bildirir və konsertdən aldığı təəssüratlarını onlarla bölüşürdü. Bu konsertlərə mühüm siyasi əhəmiyyət verən dövlət başçısı musiqinin ictimai həyatda oynadığı rolu qeyd edərək vurğulayırdı ki, “Musiqi qədər, incəsənət, mədəniyyət qədər insanları bir-birinə heç nə bağlamır. İncəsənətin, mədəniyyətin, xüsusən də mahnının, musiqinin oynadığı rolu heç bir vasitə oynaya bilməz... İncəsənət bizi yaxınlaşdırır, incəsənət bizi birləşdirir, incəsənət bizi dostlaşdırır”. Onun rəhbərlik etdiyi dövrlərdə respublikamızda postsovet məkanı respublikalarının musiqi kollektivlərinin çıxışları, görkəmli bəstəkar, dirijor və ifaçıların konsertlərindən ibarət tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu mənada ən yaddaqalan tədbirlərdən 1972-ci ildə Azərbaycanda keçirilən Rusiya ədəbiyyatı və incəsənəti günlərində Böyük Teatrın, Moskva Dövlət Filarmoniyasının solistlərinin, beynəlxalq müsabiqələr

laureatlarının, dövlət simfonik orkestrinin və xor kapellasının, zəmanəmizin dahi bəstəkarı D.Şostakoviçin Bakıdakı konsertlərini qeyd etmək lazımdır. Bu konsertlər əsl musiqi, dostluq, qardaşlıq, həmrəylik bayramına çevrilmişdi desək, səhv etmərik. Bu konsertlərdə Heydər Əliyev şəxsən özü D.Şostakoviçlə görüşmüş, Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında onun 15-ci simfoniyasını dinləmiş, dahi bəstəkara uğurlar diləmiş və D.Şostakoviçi Azərbaycan SSR Xalq artisti fəxri adı ilə təltif etmişdir. Sonrakı illərdə də məşhur musiqi kollektivlərinin, dirijor və ifaçıların, D.Kabalevskinin, T.Xrennikovun və digər görkəmli bəstəkarların respublikamıza yaradıcılıq səfərləri Azərbaycanla Rusiya arasında böyük musiqi dostluğunun əsl parlaq nümunəsinə çevrildi. Bu səfərlər zamanı D.Şostakoviçi, D.Kabalevskini, T.Xrennikovu və başqalarını ulu öndər qəbul etmiş, onlarla səmimi söhbət aparmış, onları Azərbaycan bəstəkarları, Bəstəkarlar İttifaqı ilə daha sıx əməkdaşlıq etməyə çağırmışdır. O illərdə vaxtaşırı keçirilən Zaqafqaziya musiqi festivalları, gənc ifaçıların müsabiqələri, Zaqafqaziya bəstəkar və musiqişünaslarının dəfələrlə birgə keçirilən yaradıcılıq tədbirləri Azərbaycanın Zaqafqaziyada bir növ mədəniyyət mərkəzinə çevrildiyini nümayiş etdirmiş, burada mədəni

əməkdaşlığın inkişafına möhkəm zəmin yaratmışdı. Digər tərəfdən, həmin illər Azərbaycan ifaçılarının, musiqi kollektivlərinin dəfələrlə Orta Asiya, Ukrayna, Belarus, Moldova, Baltıyanı respublikalarına, Türkiyə, İran, Hindistan, Paksitana konsert səfərləri ilə, bəstəkar və ifaçılarımızın Avropa ölkələrinə səfərləri ilə, onların əsərlərinin çox böyük uğurla səslənməsi, böyük rəfət qazanması ilə də yadda qalmışdır.

Xalqımızın mədəni həyatının rəngarəng olması, musiqi mədəniyyətimizin inkişafı, mənəvi dünyamızı daha da zənginləşdirmək məqsədi ilə görkəmli sənət adamlarının respublikamıza cəlb olunması və onların əməyinin qiymətləndirilməsi Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi mədəni siyasətin əsas prinsiplərindən idi. Onun bu sahədə gördüyü ən önəmli işlərdən biri də dünya şöhrətli musiqiçi, həmyerlimiz Mstislav Rostropoviçin öz doğma vətəninə - Bakıya gəlməsi və 70 illik yubileyinin təntənəli şəkildə Bakıda qeyd olunması idi. Heydər Əliyevin şəxsi dəvəti ilə həyata keçirilən bu təşəbbüs Azərbaycanın musiqi həyatında əlamətdar hadisə kimi tarixə düşmüşdür. Heydər Əliyev fərəh hissi ilə deyirdi: «Mstislav Rostropoviçin yaradıcılığı dünya, ümumbəşər mədəniyyətinin Ən parlaq tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Fəxr edirik ki, belə görkəmli

incəsənət, mədəniyyət xadimi, XX əsrin görkəmli vətəndaşı bizim həmyerlimizdir, bakılıdır». ⁶⁷ Bu nadir istedad sahibi ilə görüşlər, “Rostropoviç” həftəsinin keçirilməsi, böyük sənətkarlar musiqisevərlərin bilavasitə ünsiyyətdə, təmasda olması hamının qəlbində silinməz iz buraxmışdır. Bu hadisədən sonra M.Rostropoviçin Bakıya səfərləri ənənəvi hal almış, onun ustad sinifləri (master-klassları), konsertləri bütün musiqiçilər üçün əsl sənət nümunəsinə, sənət məktəbinə çevrilmişdir. Zəmanəmizin ən böyük musiqiçilərindən birinin ölkəmizdə gənc musiqiçilərlə məşğul olması, musiqi kadrlarının hazırlanmasına kömək etməsi onu təkcə musiqiçi kimi deyil, həm də azadlığın və demokratiyanın müdafiəçisi, xeyriyyəçi kimi təmsil edirdi. Onun təfsiri ilə Azərbaycan bəstəkarlarının simfonik əsərlərinin Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət simfonik orkestrinin ifasında səsləndirilməsi, həmçinin xarici ölkələrdə də bəstəkarlarımızın əsərlərinin ifa olunması Azərbaycan professional musiqisinin müasir dövrdə dünya miqyasında tanınması və təbliği sahəsində xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Mənəvi dünyamıza min bir rəng gətirən bu sənətkarın fəaliyyəti dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev

⁶⁷ Heydər Əliyev. Mədəni irsimizin keşiyində. II – kitab, Bakı, 2001, s. 213

tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və o, müstəqil Azərbaycanın yeni təsis edilmiş yüksək dövlət mükafatı olan «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdi. Bu, dövlət başçısının musiqiçilərə, əsl sənət və sənətkara göstərdiyi qayğı və diqqətin ali nümunəsi idi.

Milli musiqi mədəniyyətimizin inkişafına təkan verən hadisələr sırasında Azərbaycan peşəkar vokal məktəbinin banisi Bülbülün xatirəsinə həsr olunmuş beynəlxalq müsabiqənin keçirilməsinin də böyük əhəmiyyəti vardır. Gənc istedadların üzə çıxarılması üçün çox önəmli olan bu tədbirə dünya şöhrətli ifaçılar da dəvət olunmuşdu. Respublikada böyük rezonans yaratmış bu tədbir də təbii ki, Heydər Əliyev tərəfindən dəstəklənmiş, onun xeyir-duası ilə gerçəkləşmişdi. Artıq ənənəyə çevrilmiş Bülbül adına beynəlxalq müsabiqənin münisflər heyətinin sədri, SSRİ xalq artisti İrina Arxipovanın respublikamıza gəlməsini, onun gənc istedadların təlim və tərbiyəsinə həsr olunmuş fəaliyyətini Heydər Əliyev yüksək qiymətləndirmiş, bunun həm də Azərbaycan-Rusiya mədəni əlaqələrinin möhkəmlənməsi və inkişaf etdirilməsi yolunda vacib bir mərhələ olduğunu vurğulamışdır. Heydər Əliyev gənc istedadların, gənc ifaçıların sənətinə daim diqqət və qayğıkeşliklə yanaşmış, onların yaradıcılıq fəaliyyətini

inkışaf etdirməkdə əlindən gələnı əsirgəməmişdir. Ulu öndər gənc istedadlara qayğını xalqın gələcəyinə qayğı kimi qiymətləndirirdi. “İstedad qayğı istəyir. Qayğı olmayanda bəzən istedad özünə yol tapa bilmir, yaxud da ki, onun yolu çətin olur. Bilin ki, indi həyatımız nə qədər çətin olsa, dövlət işləri başımızı nə qədər qarışdırsa da, biz istedadlara daim qayğı göstərəcəyik. Buna əmin ola bilərsiniz”, - deyən Heydər Əliyevin gənc, istedadlı musiqiçilərə maddi və mənəvi himayəsi sayəsində bir çox istedadlar aşkara çıxarılmış və sənətdə özlərinə layiqli yol tapa bilmişlər. Ötən əsrin 70-ci illərində, o vaxt hələ gənc olan indiki görkəmli sənət adamlarına Azərbaycanın əməkdar, sonra isə xalq artisti fəxri adlarını verməklə, dövlət başçısı onları yeni nailiyyətlərə ruhlandıraraq, gənc istedadlar qarşısında yeni yaradıcılıq imkanları açmışdır. Xalq artisti F.Bədəlbəyli də ulu öndərin gənc yaşlarından dəstək olduğu sənətkarlardandır. Dövlət başçısının böyük qayğısı sayəsində görkəmli pianoçu çox erkən olaraq öz istedadını bütün dünyaya nümayiş etdirə bilmişdir. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1996-cı ildə Azərbaycanın gənc istedadlarının “Qızıl kitabı”, “Gənc istedadlar fondu”nun yaradılması və kitaba daxil olan gənclərə maddi kömək məqsədi ilə prezident təqaüdünün təsis edilməsi barədə “Azərbaycanda

gənc isedadlara dövlət qayğısı” fərmanının imzalanması analoqu olmayan bir qayğının təzahürü idi. Heydər Əliyevin sayəsində “Qızıl kitab”a düşmüş ilk gənc müğənni - 15 yaşlı Surxay Əsgərovun yaradıcılıq gecəsində söylədiyi sözləri yada salmaq yerinə düşərdi. O, demişdir: “Bəzən Azərbaycanın ulduzlarının - çox görkəmli müğənnilərinin, artistlərinin, bəstəkarlarının fəaliyyətindən fərəhlənərək düşünürəm: görəsən, bundan sonra beləsi dünyaya gələcəkmi? Hər dəfə də özüm-özümə cavab verirəm ki, mütləq gələcək, çünki xalqımız keçmişdə də əsrlər boyu belə istedadlar yetişdirib, indi də yetişdirir və bundan sonra da yetişdirəcəkdir. Buna heç şübhə etmirəm”.⁶⁸ Əlavə edək ki, «Qızıl kitab»ın səhifələri bu illər ərzində bir çox istedadlı gəncin adı ilə daha da zənginləşmişdir.

Müstəqillik əldə etmiş respublikamızda Heydər Əliyev yeni mədəniyyət siyasətinin formalaşmasına və bu siyasətin müvəffəqiyyətlə həllinə nail oldu. Bu, milli mədəniyyətimizin inkişafına, mədəni əlaqələrin genişlənməsinə təminat verən özülün yaradılması istiqamətində atılan mühüm addımlar idi. Hər şeydən öncə dövlət başçısı müstəqillik dövrünün labüd olaraq irəli

⁶⁸ Heydər Əliyev. Mənəvi irsimizin keşiyində. II – kitab, Bakı, 2001, s.298

çəkdiyi özünüdərək meyarlarına arxalanaraq, Azərbaycan mədəniyyət və incəsənətinə milli-mənəvi dəyər nöqtəyinəzərindən yanaşma prinsipinin əsasını qoydu. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin, bəstəkarlıq və ifaçılıq məktəbinin bəşər musiqi mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi beynəlxalq aləmə tanıtılmasında da Heydər Əliyevin rolu əvəzsizdir. Musiqini çox böyük bir vasitə, musiqi dilini hamının başa düşdüyü bir dil hesab edən Heydər Əliyev məhz musiqi vasitəsi ilə xalqımızın ulu, qədim tarixə, böyük istedadı, hər sahədə potensial imkanlara malik olduğunu sübuta yetirməyə çalışırdı. Buna görə də o, bəstəkarlarımızın musiqi əsərlərinin xarici ölkələrdə yayımlanmasına, Azərbaycan musiqisinin dünyada layiqli və yüksək səviyyədə təbliğinə, musiqi təhsilinin inkişafına xüsusi önəm verirdi. Bu sahədə onun gördüyü işlər bu gün öz gözəl bəhrəsini verir. Belə ki, onun səyi ilə Azərbaycan Avropa Şurasına üzv oldu, Avropa Şurasının mədəniyyət komitəsi ilə, YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Mərkəzi, Mədəni İrs şöbəsi və Mədəniyyətlərarası Dialoq şöbəsi ilə əlaqələr genişləndi, milli bəstəkarlıq məktəbi iki böyük beynəlxalq təşkilata - Beynəlxalq Müasir Musiqi Cəmiyyətinə və Asiya Bəstəkarlar Liqasına üzv seçildi, Türk Mədəniyyəti və İncəsənəti Birgə İnkişafı Üzrə Beynəlxalq

Təşkilatı yaradıldı. Milli Konservatoriyanın yaradılması isə bir daha milli musiqimizə ulu öndərin böyük məhəbbətinin parlaq ifadəsi idi.

Təbiətə musiqi vurğunu olan, incə və həssas musiqi duyumuna, əsərləri düzgün dəyərləndirmək və rəy bildirmək bacarığına, zövqünə malik olan, Azərbaycan, rus, Şərq və Qərb musiqisinin ən gözəl nümunələrinə yaxşı bələd olan, şəxsi həyatında da, ailəsində də musiqidən ayrılmayan, musiqi və musiqiçilər haqqında peşəkar musiqişünas kimi çox maraqlı fikirlər söyləyən, bununla da musiqi elmini müxtəlif istiqamətlərdə şaxələndirməyə qadir olan, bir sözlə, sənət və sənətkarlara qiymət verməyi bacaran Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini musiqi sənətindən ayrı təsəvvür etmək mümkün deyil. Vaxtının məhdud olmasına baxmayaraq, indi onun öz adını daşıyan sarayda, R.Behbudov adına Mahnı Teatrında, İncəsənət Muzeyində və digər mötəbər ünvanlarda, konsert salonlarında vaxtaşırı Azərbaycana gələn sənət adamlarının və ya yerli musiqi xadimlərinin xalq, yaxud simfonik musiqi konsertlərini, Opera və Balet teatrının tamaşalarını ailə üzvləri ilə birgə böyük maraqla izləyən ümummilli liderimiz əsl sənət vurğunu kimi bu konsert və tamaşalardan böyük həzz aldığını gizlətmir, öz təəssüratları ilə bölüşür və hər dəfə

səhnəarxası söhbətlərdə sənətkarları xoş sözlərlə qiymətləndirməyi bacarırdı. Onun musiqiyə bu cür aludə olması yəqin ki, ailəsinin bütün üzvlərinin də bu və ya digər cəhətdən musiqi ilə bağlı olmasından irəli gəlirdi. Onun həyat yoldaşı Zərifə zənim ixtisasca həkim-oftalmoloq olsa da, pianoda gözəl çala bilirdi, imkan tapanda ailə bir yerə yığışar və Zərifə xanımın müşayiəti ilə Heydər Əliyev özü xalq və bəstəkar mahnılarını böyük məharətlə ifa edərdi. Ərəbşünas-alim olan qızı Sevil xanım isə bir-birindən gözəl səslənən mahnılar müəllifidir. Onun mahnıları bu gün ən dəyərli sənətkarlarımızın repertuarını bəzəyir.

Azərbaycan bəstəkarları ulu öndərə öz hörmət və ehtiramlarını onun xatirəsinə bir-birindən samballı əsərlər həsr etməklə ifadə etmişlər. Azərbaycan musiqisində Heydər Əliyev obrazının yaradılmasının əsasında xalqın ona olan sonsuz məhəbbəti, sənətkar inamı və sevgisi dayanır. Bu əsərlərin janr və mövzu dairəsi olduqca geniş və rəngarəngdir. Bu sıraya simfoniya, simfonik poemalar, kamera-instrumental əsərlər, kantata və oratoriyalar, mahnı və romanslar, instrumental pyeslər və külli miqdarda mahnılar daxildir. Əsərlərin belə rəngarəng palitrası Heydər Əliyev şəxsiyyətinin tarixi dəyəri, fəaliyyətinin çoxşaxəli olması ilə bağlıdır. Bu əsərlər arasında Cövdət Hacıyevin 8

sayılı “Onu zaman seçib”, Arif Məlikovun 8 sayılı “Əbədiyyət” simfonialarını, Vasif Adıgözəlovun “Azərbaycan” kantatasını, Aqşın Əlizadənin simfonik orkestr və xor üçün “Ana torpaq” poemasını, Tofiq Bakıxanovun “Qayıdış” və “Xatirə poeması” simfonik əsərlərini, M.Rostropoviçin violonçel üçün “İthaf” pyesini, Musa Mirzəyevin “Azadlığın baharı” kantatasını, Firəngiz Əlizadənin kamera orkestri üçün “İthaf” pyesini, Fərhad Bədəlbəylinin “Elegiya” pyesini, Ramiz Mustafayevin “Mənim müasirim” oratoriyasını, Faiq Sücəddinovun “Elegiya” instrumental kompozisiyasını, Vasif Allahverdiyevin “Heydər Əliyev - ömür yolu” simfonik poemasını, Fidan və Xuraman Qasımovaların “Liderə ithaf” romansını, Sərdar Fərəcovun “Böyük vətəndaş haqqında oda”sını, Həsənağa Qurbanovun “Dahilər dühası” poemasını, Ramiz Mirişlinin “Məşəl kimi yanan ürək”, “Heydər ata” odalarını, İlyas Mirzəyevin “Üç dənizin əfsanəsi” simfoniyasını, Arif Mirzəyevin violino və orqan üçün “Dahi Prezidentə xatirə” əsərini, Müslüm Maqomayevin “Azərbaycan”, Rauf Hacıyevin “Azərbaycan”, Nəriman Məmmədovun “Müstəqil Vətənim”, “Sənsən xilaskarımız”, “Qələbəyə gedən yollar”, “Ellər oğlu”, “Naxçıvanım”, “Heydər baba”, “Yeni

Azərbaycan”, Şəfiqə Axundovanın “Vətən oğlu”, İlham Abdullayevin «Cənab Prezident», Lalə Cəfərovanın “Zəfər marşı”, “Bakı-Ceyhan”, Nailə Mirməmmədlinin “Azərbaycan - möhtəşəm diyar”, “Azərbaycan bayrağı”, “Azərbaycan səs salacaq”, Hikmət Mirməmmədlinin “Ey ana Vətən”, “Azərbaycan”, Rəşad Həşimovun “Yaşa Prezidentim, yaşa” mahnılarını, bunlardan başqa, Eldar Mansurovun, Aygün Səmədzadənin, Sevda Məmmədovanın, İsa Məlikovun, Niyaməddin Musayevin, Xanım İsmayılqızının, Tünzalə Ağayevanın, Aynur Nəbiyevanın, Zamiq Əliyevin və başqalarının xalq arasında geniş yayılmış mahnılarının adını çəkə bilərik. Müxtəlif mövzularda bəstələnmiş əsərlərin ümummilli liderə həsr edilməsi onun vətən, millət qarşısındakı tarixi xidmətlərinə bəstəkarlar tərəfindən verilən yüksək qiymətlə, müstəqil dövlət qurması ilə, bütün həyatını vətəninə həsr etməsilə, Azərbaycanı dünyaya tanıtması ilə bağlıdır; Heydər Əliyev adının Azərbaycan, müstəqillik, milli tərəqqi, vətən kimi anlayışlarla sinonimləşməsi ilə, ümummilli liderə əbədi ümumxalq məhəbbətinin tərənnümü ilə bağlıdır.

Bu əsərlərin janr və mövzunu ifadə etmə cəhətləri fərqli olsa da, onları bir araya gətirən əsas amil

Azərbaycan, Vətən, xalq, müstəqillik və Heydər Əliyev anlayışlarının bir-birindən ayrı mövcud olmamasıdır.

* * *

Fərəhləndirici haldır ki, Heydər Əliyev ənənələri bu gün onun layiqli varisi, Dövlət başçımız, cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən şərəflə davam etdirilir. 2007-ci ildə cənab İlham Əliyevin “Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı üzvlərinin yaradıcılıq şəraitinin yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” sərəncamı musiqi aləmində böyük əks-sədaya səbəb oldu. Həmin sərəncamda öz əksini tapan məsələlər – Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı üçün müvafiq binanın ayrılması və onun əsaslı təmir olunması, yaradıcılıq evinin tikilməsi, bəstəkarların əsərlərinin nəşri və elektron daşıyıcılar vasitəsi ilə yayımlanmasının təmin olunması, gənc və yaşlı bəstəkarlara təqaüdlərin verilməsi haqqında maddələr ulu öndərin ənənələrinin davamının bariz nümunəsi kimi qarşılandı. Heydər Əliyev Fondunun və Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun prezidenti, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi altında həyata keçirilən, mədəni gələcəyə doğru aparən əksər layihələr ulu

öndərin bizə irs qoyduğu milli mədəni siyasətin davamıdır. Bu yol mədəniyyətdəki unutkanlığı dəf edərək, milli-mənəvi dəyərlərimizin dirçəldilməsi və yenidən dərk olunmasına xidmət edir. Çünki mədəniyyətin inkişaf səviyyəsi tariximizin, əsrlərlə ilmə-ilmə ələ etdiklərimizin qayğıkeşliklə qorunmasının əyani sübutudur. Mehriban xanımın başçılığı altında həyata keçirilən möhtəşəm layihələr - “Muğam - irs”, “Muğam – Dəstgah”, “Muğam - Ensiklopediya”, “Muğam - İnternet”, “Muğam - Antologiya”, “Muğam dünyası”, “Muğam mərkəzi”, həmçinin incəsənət xadimlərinə göstərilən böyük qayğı Heydər Əliyev ənənələrinin davam etdirilməsinin bariz nümunəsidir.

“Heydər Əliyev və Azərbaycan musiqi mədəniyyəti” mövzusu dərin araşdırmalar tələb edən elmi-tədqiqat mövzusudur. Bu mövzu müxtəlif aspektlərdən öyrənilməlidir. Ulu öndərin gəlişi ilə xalqımızın həyatında yeni tarixi dövrün başlanması, xalqın yeni yaradıcılıq və mədəni əlaqələr epoxasına, yeni intibah mərhələsinə qədəm qoyması öyrənilməli, ümummilli liderimizin hər bir sahəyə aid elmi fikirləri, mülahizələri, çıxışları daha ətraflı tədqiq edilməlidir. Hazırkı nəşrdə bu geniş mövzunun yalnız bir hissəsi işıqlandırılmışdır; tədqiqatlarımızın daha da

təkmilləşdirilməsi, dərinləşdirilməsi növbəti, daha səmərəli nəşrlərin işıq üzə gəlməsi bu gün qarşımızda duran əsas vəzifələrdəndir.

Fikirlərimizi Heydər Əliyevin müdrik kəlamları ilə bitirmək istədik: “Xalqını, onun ədəbiyyatını, mədəniyyətini, incəsənətini, dilini sevən hər bir şəxs, harada olursa olsun, xalqının ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, incəsənətinin, dilinin inkişafına, millətinin tərəqqisinə çalışmalıdır”. Bütün ömrünü Azərbaycan xalqının tərəqqisinə həsr edən ulu öndərin həyat səlnaməsi hər birimiz üçün nümunə, nümunə olmuş və olacaqdır.

MÜNDƏRİCAT

Kitab haqqında rəylər.....

Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir.....

I FƏSİL. Heydər Əliyev və milli-mənəvi dəyərlərimiz.....

II FƏSİL. Ümummilli liderin ədəbi irs təlimi.....

III FƏSİL. Azərbaycan teatrının böyük hamisi.....

IV FƏSİL. Milli kino sənətimizə tükənməz qayğı.....

V FƏSİL. Rəssam duyumlu müdrik insan – Heydər Əliyev

VI FƏSİL. Musiqi aləmindən dünyaya baxış.....

Redaktoru: filologiya elmləri doktoru, professor
Aqşin Babayev